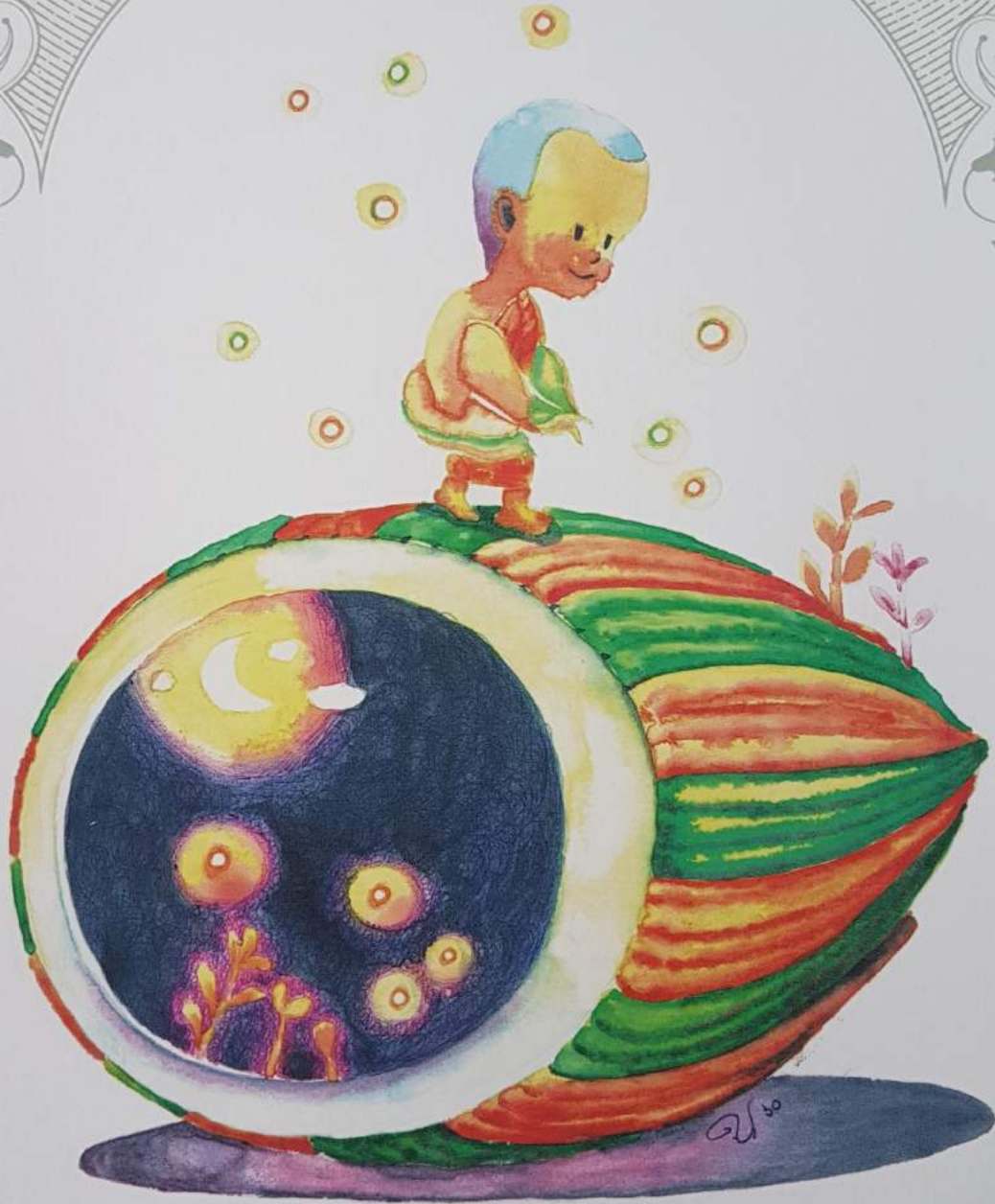

วากยสัมพันธ์

ทักษะการใช้ภาษาบาลี

๓

พระมหาธิติพงศ์ อุตุตมปญฺโถ
รวบรวมและเรียบเรียง

วากยสัมพันธ์

(ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒)

พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ

แปลและสัมพันธ์

ชื่อหนังสือ : วากยสัมพันธ์
(ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒)

ISBN : 978-616-361-369-1

จัดทำโดย : พระมหาธิตพงษ์ อุตตมปญโญ

รวบรวมและเรียบเรียง : พระมหาธิตพงษ์ อุตตมปญโญ

คอมพิวเตอร้์/จัดรูปเล่ม : พระมหาธิตพงษ์ อุตตมปญโญ

ตรวจทาน : พระมหาจรุณ จารุวณฺโณ พระอภิรักษ์ สุทฺธจิตโต
พระพัชรพล ปิยสีโล คุณปยุตตภา ศุภชวัลพร

ภาพปก : ใจบุญ ชุนทรง

ออกแบบปก : พระครูวินัยธรชัยศ พุทธิวิโร

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนัญชัย เตชปญโญ
พระภักธีรธัมมัท ทิสฺสวโล

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑
คุณปยุตตภา ศุภชวัลพร และศรัทธาสาธุชนทั่วไป เจ้าภาพ

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด
๒๓ ซอย ๖ หมู่บ้านสวนแหลมทอง ๒ ถนนพัฒนาการ ซอย ๒๘
เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ ๑๐๒๕๐
Office : 0-2750-7732 / Fax : 0-2750-7632
www.petandhome.co.th

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งแรก)

วากยสัมพันธ์และแบบฝึกหัดชุดนี้ เป็นแบบฝึกหัดเกี่ยวกับการฝึกใช้ไวยากรณ์(แปล/สัมพันธ์/แต่ง) ชุดที่ ๒ มุ่งเน้นเกี่ยวกับวากยสัมพันธ์ เพื่อให้ให้นักศึกษาเห็นโครงสร้างของบทที่ทำหน้าที่ต่างๆ ในประโยคว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ในฐานะใดบ้าง เพราะตระหนักว่าการศึกษาภาษาบาลีที่จะให้เกิดประโยชน์ได้นั้น ผู้ศึกษาต้องสามารถเข้าใจไวยากรณ์ และการนำไวยากรณ์ไปใช้ในการอ่าน การแปล และการแต่งได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น การศึกษาเรื่องวากยสัมพันธ์ จึงเป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้รับประโยชน์จากการศึกษาภาษาบาลีได้อย่างแท้จริง ดังคำกล่าวที่ว่า **“ผู้ศึกษาภาษาบาลีโดยมิเข้าใจหลักสัมพันธ์ ไม่อาจจะยังประโยชน์ในการศึกษาภาษาบาลีให้เกิดขึ้นแก่ตนได้”**

ด้วยเหตุนี้ จึงหวังว่าหนังสือ “วากยสัมพันธ์” เล่มนี้ จะเป็นโอกาสให้นักศึกษาทุกท่านได้ฝึกฝนเพื่อให้เกิดทักษะในภาคปฏิบัติในการอ่าน การแปล และการแต่งภาษาบาลี ในกาลต่อไปในภายภาคหน้า

พระมหาธิติพงษ์ อุตตมปญโญ

๙ เมษายน ๒๕๕๗

(ข)

คำอนุโมทนา

หนังสือ “วากยสัมพันธ์” เล่มนี้ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๕๗ เกิดขึ้นเพราะความคิดที่จะอนุเคราะห์ผู้มีความประสงค์จะศึกษาบาลีให้ได้รับความสะดวกในการศึกษาควบคู่กับการเรียนไวยากรณ์คือการฝึกใช้ไวยากรณ์ ได้แก่การฝึกแปลเบื้องต้น ควบคู่กับการสัมพันธ์ เพื่อให้นักศึกษาได้ทราบหน้าที่ของบทที่เกี่ยวข้องกัน อันจะเป็นเหตุให้เข้าใจการแปลอย่างเป็นระบบและมีเหตุมีผล ซึ่งนั่นเป็นเจตนารมณ์ของข้าพเจ้าที่ประสงค์จะจัดทำหนังสือที่สามารถให้สาระประโยชน์แก่ผู้จะนำไปใช้ บัดนี้ หนังสือดังกล่าวได้หมดลงแล้ว กอปรกับยังมีผู้สนใจศึกษาสอบถามอยู่เรื่อยๆ จึงปรารถนาจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ โดยได้แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในการจัดพิมพ์ในครั้งแรก และสำเร็จลุล่วงมาด้วยดี

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ จึงใคร่ขออนุโมทนาบุญแก่พระมหาพิริยะ ภูริธำโณ และพระมหาสังคิต สงคิตวโร ผู้ดูแลเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พระมหาธัญชัย เตชปญฺโญ ผู้ติดต่อประสานงานกับโรงพิมพ์ คุณไฉนบุญ ขุนทรง เขียนภาพปก พระครูวินัยธรชัยยศ พุทธิวิโร ช่วยออกแบบปกสวยๆ ถวาย คุณปยุตธนา ศุภชวาลพร เจ้าภาพค่าพิมพ์ รวมทั้งญาติโยมผู้ร่วมบริจาคปัจจัยสมทบเป็นค่าจัดพิมพ์และทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์ครั้งนี้

ที่สำคัญ คือพระอาจารย์พระภัทท์นตธัมมานันทมหาเถระ สาสนนชสิริปวรธัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต อดีตเจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดท่ามะโอ และคณาจารย์สำนักเรียนวัดท่ามะโอทุกรูปทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ศิษย์ คุณโยมพ่อฝึก คุณโยมแม่ปุ่น เข้มสันเทียะ ผู้เป็นบุพพการีชนทั้งสอง คุณสุวรรณ ตันตระเชียร คุณเนาวิรัตน์ รัตนสุนทร คุณนวลมณี กาญจนพิบูลย์ คุณเพ็ญศรี บุญญรัตน์ คุณวิไล สีสรรพ์ คุณไตรรงค์ มาลาภิรมย์ ญาติโยมชาววัดพิบูลทอง ญาติโยมชาววัดจากแดง นักศึกษาคัมภีร์ปทรูปสิทธิ และผู้ที่มีส่วนช่วยในการทำหนังสือวากยสัมพันธ์เล่มนี้ให้สำเร็จทุกท่าน

ขออำนาจบุญกุศลที่ได้ทำร่วมกันในครั้งนี้จึงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ทุกๆ ท่านประสบแต่ความสุขความเจริญปราศจากภยันตรายและได้บรรลุมรรคผลนิพพานด้วยเถิด

พระมหาธิติพงษ์ อุตตมปญฺโญ

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(ก)
คำอนุโมทนา	(ข)
บทที่ ๑ ว่าด้วยโครงสร้างของวากยสัมพันธ์	๑
บทที่ ๒ ว่าด้วยประเภทอรรถของปฐมวิภัติ	๗
บทที่ ๓ ว่าด้วยประเภทอรรถของทุติยวิภัติ	๑๖
บทที่ ๔ ว่าด้วยประเภทอรรถของตติยวิภัติ	๓๒
บทที่ ๕ ว่าด้วยประเภทอรรถของจตุตถวิภัติ	๕๐
บทที่ ๖ ว่าด้วยประเภทอรรถของปัญจมีวิภัติ	๖๓
บทที่ ๗ ว่าด้วยประเภทอรรถของฉกฺฐวิภัติ	๗๙
บทที่ ๘ ว่าด้วยประเภทอรรถของสัตตมีวิภัติ	๙๓
บทที่ ๙ ประโยคนำเรื่องและลงท้าย	๑๑๔
บทที่ ๑๐ จศัพท์ : อรรถและวิธีการใช้	๑๒๖
บทที่ ๑๑ อรรถของอิตศัพท์	๑๓๐
บทที่ ๑๒ การก ว่าด้วยชื่อสัมพันธ์ของวิภัติที่ลงในอรรถต่างๆ	๑๓๓
บทที่ ๑๓ ว่าด้วยนิบาตใช้ในอรรถต่างๆ	๑๓๖
ประวัติผู้รวบรวมและเรียบเรียง	๑๔๔

โศภาเสติ จ ฉาทิจุใจ
วิชฺโชตติ สลฺลิตฺ รตุโต

ทิวาเขวาฉิลํ ทิสํ
อุภตฺตถ ฌมฺมทึปโก.

พระฉาทิตยฺสส่องแสงกลางวัน

พระจันทร์ส่องแสงกลางคืน

ส่วนพระธรรมส่องแสงทั้งกลางวันและกลางคืน

ญาณหลังการฝึกขุ

บทที่ ๑

ว่าด้วยโครงสร้างของวากยสัมพันธ์

ก. ความหมายของการก

คำว่า “การก” แปลว่า ผู้กระทำซึ่งทำให้กริยาสำเร็จได้ (Syntax) มีวิเคราะห์ว่า “กริย กโรติ อภินิพวาเหตุตติ การก. (กร กรณ ในการกระทำ + ญุปัจจัย) ชื่อว่าการก เพราะทำกริยาให้สำเร็จได้” หมายความว่า การกนั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกริยาเท่านั้น อีกอย่างหนึ่งวิเคราะห์ว่า “มุขยปจาวรเสน กริย กโรตติ การก. ชื่อว่าการก เพราะทำกริยาให้สำเร็จได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม” ตามวิเคราะห์นี้ การกโดยตรง ได้แก่กัตตุการกเพียงอย่างเดียว เพราะเป็นผู้ทำกริยาเอง ส่วนการกที่เหลืออีก ๕ คือ กัมมการก กรณการก สัมปทานการก อปาทานการก และโอกาสการก เป็นการกโดยอ้อม เพราะช่วยให้กริยาสำเร็จได้

การกนั้น มี ๖ ประการ คือ กัตตุการก กัมมการก กรณการก สัมปทานการก อปาทานการก และโอกาสการก ตามลำดับของวิภัติ เว้นจัญญีวิภัติ ซึ่งไม่จัดเป็นการก เพราะไม่สามารถทำกริยาให้สำเร็จได้ บทที่ลงจัญญีวิภัติ สัมพันธ์กับบทนามเพียงอย่างเดียว

ข. ประเภทของการก ๖ ประการ

๑. กัตตุการก มี ๕ อย่าง คือ

๑.๑ **สุุทธกตฺตา** ผู้กระทำกริยาเอง โดยไม่มีใครมากระตุ้น หรือใช้ให้ทำ บางแห่ง เรียกว่า “สปปธานกตฺตา” บ้าง “อภิตกตฺตา” บ้าง “ปกตีกตฺตา” บ้าง เช่น **ปุริโส** มคัคคจฺจติ. (อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปุริโส” เป็นกัตตาผู้ทำกริยาคือการไป เป็นการไปเอง โดยไม่มีใครมาสั่ง หรือขอร้องให้ไป (บาลีสนามหลวง เรียกว่า “สยกัตตา”)

๑.๒ **เหตุกตฺตา** กัตตาที่เป็นเหตุให้ผู้อื่นกระทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่า “ปโยชกตฺตา” บ้าง เช่น **สามิโก** สุทฺโธ โอทนํ ปาเจติ. (อ.เจ้านาย ยังพ่อครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สามิโก” เป็นเหตุให้พ่อครัวทำอาหาร คือเป็นผู้สั่ง บังคับ หรือขอร้องให้ทำ

๑.๓ **กมฺมกตฺตา** การงานที่ทำได้ง่าย เหมือนกับว่าสำเร็จได้เอง โดยไม่ต้องมีผู้กระทำ เช่น **สยํ** กริยเต **กโฏ**. (อ.เสื่อ ย่อมถูกกระทำ เอง), **สยเมว** ปจฺเจเต **โอทโน**. (อ.ข้าวสุก ย่อมถูกหุง เองนั่นเทียว) ในตัวอย่างนี้ ทั้งบทว่า “กโฏ” และ “โอทโน” เป็นนกรรมที่ ถูกทำให้สำเร็จได้ง่าย โดยเฉพาะในปัจจุบัน มีเครื่องทอเสื่อ และมีหม้อหุงข้าวไฟฟ้า เพียงกดสวิตซ์ไฟฟ้าแล้ว จะไปไหนก็ได้ ข้าวในหม้อก็จะสุกเอง โดยไม่ต้องมาคอยดูว่าสุกหรือยัง

๑.๔ อภินิหิตกตตทา กัตตทาที่ถูกริยา กล่าวถึง เช่น **ปุริโส** มคคํ คจจติ. (อ.บุรุษ ย่อมไป สู่นทาง) ในตัวอย่างนี้ กัตตทา คือบทว่า ปุริโส เพราะถูกริยาอาชยาดบทว่า “คจจติ” กล่าวไปแล้ว จึงเรียกว่า อภินิหิตกัตตทา (ใช้ในประโยคกัตตตวาจก)

๑.๕ อนภินิหิตกตตทา กัตตทาที่ยังไม่ถูกริยา กล่าว ลงตติยาริวัตติ เช่น **สุเทท** โอท โน ปจจเต. (อ.ข้าวสุก อันพอคร้ว ย่อมหุง) ในประโยคนี้ บทกิริยาเป็นกรรมรูป ฉะนั้น บทกัตตตทาจึงต้องทำหน้าที่ของตัวเอง โดยลงตติยาริวัตติ (ใช้ในประโยคกัมมวาจก เหตุกัมมวาจก และ ภาววาจก)

๒. กัมมการก มี ๗ อย่าง คือ

๒.๑ นิพพตตนิยกรมม กรรมที่เป็นเหตุให้เกิดขึ้น เช่น มาตา **ปุตฺตํ** วิชยติ. (อ.มารดา ย่อมคลอด ซึ่งบุตร) ในตัวอย่างนี้ บุตร มิได้เกิดเอง แต่มารดาเป็นผู้ให้กำเนิด เป็นผู้คลอดบุตร ฉะนั้น บุตรจึงเป็นนิพพตตนิยกรมม, อาหาโร **สุขํ** ชนยติ. (อ.อาหาร ยังความสุข ย่อมให้เกิด) ในตัวอย่างนี้ ความสุข มิได้เกิดขึ้นเอง แต่อาหารเป็นผู้ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ความสุข จึงเป็นนิพพตตนิยกรมม

๒.๒ วิกรณียกมม กรรมที่ถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านกระบวนการ หรือขั้นตอนมาก่อน จึงจะสำเร็จเป็นกรรมได้ เช่น **กฏจมฺงคาวํ** โกรติ. (ย่อมกระทำ ซึ่งพิน ให้เป็นถ่าน) ในตัวอย่างนี้ ถ่าน เป็นกรรมที่ถูกเปลี่ยนแปลงมาจากไม้พิน นำมาเผา แล้วกลายเป็นถ่านสำหรับหุงต้ม ฉะนั้น ถ่าน จึงเป็นวิกรณียกกรมม (บาลีสนามหลวง เรียกว่า “วิกติ-กัมมะ”)

๒.๓ ปาปณียกรมม กรรมที่ถูกถึง ถูกบรรลุ เช่น เทวทตฺโต **นิเวสนํ** ปวิสติ. (อ.นายเทวทัต ย่อมเข้าไป สู่เรือน) ในตัวอย่างนี้ เรือน เป็นกรรมที่ถูกเทวทัตเข้าไปถึง ฉะนั้น เรือน จึงเป็นปาปณียกรมม, **ธมฺมํ** สุณนติ. (ย่อมฟัง ซึ่งธรรม) ในตัวอย่างนี้ ธรรม เป็นกรรมที่ถูกถึง เนื่องจากว่า ธรรมเป็นสภาพที่ถูกจิตเข้าไปถึง ฉะนั้น ธรรม จึงเป็นปาปณียกรมม (บาลีสนามหลวง เรียกว่า “สัมปาปฺปณียกัมมะ”)

๒.๔ กถิตกรมม กรรมที่ถูกกล่าวถึง เป็นกรรมหลัก แปลว่า “ซึ่ง...” เช่น ยณฺณทตฺตํ **กมฺพลํ** ยาจเต พุราหุมนโณ. (อ.พราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งผ้ากำพล กะนายยัญญุทัต) ในตัวอย่างนี้ มีกรรม ๒ บท คือ ยณฺณทตฺตํ แปลว่า กะนายยัญญุทัต เป็นกรรมรอง ส่วนบทว่า **กมฺพลํ** แปลว่า ซึ่งผ้ากำพล เป็นกรรมหลัก

๒.๕ อกถิตกรมม กรรมที่ไม่ถูกริยา กล่าวถึง เป็นกรรมรอง แปลว่า “กะ...” เช่น

ภควา ภิกขุ เอตทโวจ. (อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัสนั้น กะภิกษุ ท.) ในตัวอย่างนี้ มีกรรม ๒ บท คือ ภิกขุ แปลว่า กะภิกษุทั้งหลาย เป็นกรรมรอง ส่วนบทว่า วจัน แปลว่า ซึ่งพระดำรัส เป็นกรรมหลัก

๒.๖. **อภิหิตกมฺม** ได้แก่กรรมที่ถูกกล่าว เช่น สุขเตน เทสิโต ฌมฺโม. (อ.ธรรมอันพระสุคต ทรงแสดงแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ฌมฺโม” เป็นอภิหิตกัมมะ กรรมที่ถูกกล่าวไปแล้ว (บาลีสันามหลวง เรียกว่า “วุตฺตกมฺม”)

๒.๗. **อนภิหิตกมฺม** ได้แก่กรรมที่ยังไม่ถูกกล่าวถึง เช่น สุขโต ฌมฺมํ เทเสสิ. (อ.พระสุคต ทรงแสดงแล้ว ซึ่งธรรม) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ฌมฺมํ” เป็นอนภิหิตกัมมะ กรรมที่ไม่ถูกกล่าว (บาลีสันามหลวง เรียกว่า “อวุตฺตกมฺม”)

๓. **กรณการก มี ๒ อย่าง คือ**

๓.๑. **อชฺมตฺตดิกรณ** กรณะอันเป็นเครื่องมือที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่น หตฺเถน กมฺมํ กโรติ. (ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “หตฺเถน” แปลว่า ด้วยมือ เป็นเครื่องมือในการทำการงาน เป็นเครื่องมือที่มีอยู่ภายในร่างกาย

๓.๒. **พาหิรกรณ** กรณะอันเป็นเครื่องมือที่มีอยู่นอกร่างกาย เช่น ทาตฺเตน วิหโย ลฺนาติ. (ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ท. ด้วยเคียว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทาตฺเตน” แปลว่า ด้วยเคียว เคียวเป็นเครื่องมือในการเกี่ยวข้าว เป็นเครื่องมือที่อยู่นอกร่างกาย

๔. **สัมปทานการก มี ๓ อย่าง คือ**

๔.๑. **อนิวารณสัมปทาน** ผู้รับที่ไม่ห้ามวัตถุที่คนอื่นให้ เช่น พุทฺธสฺส ปุပ္ผิยชติ. (ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แก่พระพุทธเจ้า)

๔.๒. **อชฺเมสนสัมปทาน** ผู้รับที่มีการกระตุ้น เชิญชวนให้คนอื่นให้ เช่น ยาจกานํ ฐนํ ททาติ. (ยอมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ผู้ขอ ท.)

๔.๓. **อนุมติสัมปทาน** ผู้รับที่อนุญาตให้คนอื่นให้ เช่น ภิกฺขุณฺ्हิ ทานํ เทติ. (ยอมถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกษุ ท.)

๕. **อปาทานการก มี ๕ อย่าง คือ**

๕.๑. **นิตฺทิกฺกุจฺจวิสย** คือ อปาทานที่มีกิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานปรากฏอยู่ในประโยคโดยตรง เช่น คามา อเปนฺติ มฺนโย. (อ.พระมุนี ท. ย่อมหลีกออกจากหมู่บ้าน)

๕.๒. **อุปาทตฺตวิสย** คืออปาทานที่ต้องใส่กิริยาอันเป็นที่ตั้งของอปาทานเข้ามา เช่น วลาหกา วิชฺโชตเต วิชฺชฺ. (อ.สายฟ้า ออกแล้ว จากเมฆ ย่อมส่องแสง)

๕.๓ อหุเมยฺยวิสย คือ อปาทานที่สามารถรู้กริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทาน ด้วยการคาดคะเน เช่น มาตุรา ปาฐลึปฺตฺเตหิ อภิรฺูปา. (อ.ชาวเมืองมธุรา ท. เป็นผู้มึรูปงามกว่าชาวเมืองปาฐลึบุตร ท. ย่อมเป็น)

๕.๔ จลอปาทาน คือ อปาทานเป็นที่หลีกออกที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ชาวตา หตุถิมฺหา ปติโต องฺกุสฺธาเร. (อ.นายความช่างผู้ถือตะขอ ตกแล้ว จากข้าง ตัววิ่งไปอยู่)

๕.๕ อจลอปาทาน คือ อปาทานเป็นที่หลีกออกที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น ปพฺพตา โอตฺรฺนฺติ วนฺจฺรา. (อ.พรานป่า ท. ย่อมลง จากภูเขา)

๖. โอกาสการก (อาธาระ) มี ๔ อย่าง คือ

๖.๑ พยาปิกาทาระ ที่รองรับที่เป็นที่แผ่ไปในภายใน เช่น ติเลสุ เตลล์ อตุถิ. (อ.น้ำมัน มีอยู่ ในงา ท.) (บาลีสยามหลวง เรียกชื่อว่า “พยาปิกาทาระ”)

๖.๒ โอปสิเลสิกาธาระ ที่รองรับที่อยู่ภายในข้างบนหรือเหนือขึ้นไป เช่น ฆณฺเฐสุ อุกฺกํ อตุถิ. (อ.น้ำ มีอยู่ ในหม้อน้ำ ท.) (บาลีสยามหลวง เรียกชื่อว่า “อุปสิเลสิกาธาระ”)

๖.๓ สามปีกาธาระ ที่รองรับที่อยู่ใกล้ๆ เช่น ภควา สาวตฺถึยฺ วิหฺรติ เชตวเน. (อ.พระผู้มีพระภาค ย่อมประทับอยู่ในพระเชตวัน ใกล้กรุงสาวัตถี) (บาลีสยามหลวง เรียกชื่อว่า “สามปีกาธาระ”)

๖.๔ เวสยิกาธาระ ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย เช่น อากาเส สกฺุณา ปกฺุขฺนฺทฺนฺติ. (อ.นก ท. ย่อมบินไป ในอากาศ) (บาลีสยามหลวง เรียกชื่อว่า “เวสยิกาธาระ”)

ค. การก ว่าโดยสภาพ มี ๒ อย่าง

๑. มุขฺยการก การกโดยตรง ได้แก่ กัตตุการก เพราะสามารถทำกริยาให้สำเร็จได้โดยตรง เช่น ปฺุริโส มคฺคํ คจฺจติ. (อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง) บทว่า ปฺุริโส เป็นกัตตา มีความสามารถในการไป ทำกริยาคือ”การไป”ให้สำเร็จได้โดยตรง

๒. อุปจารการก การกโดยอ้อม ได้แก่ การก ๕ ประการที่เหลือ คือ กัมมการก, กรณการก, สัมปทานการก, อปาทานการก และโอกาสการก จัดเป็นอุปจารการก เพราะมีความสัมพันธ์กับกริยา แต่ไม่ได้ทำกริยาให้สำเร็จโดยตรง จึงจัดเป็นการกโดยอ้อม

ฆ. การก ๓

๑. สตุติการก คือ การกที่กล่าวถึงความสามารถอันมีอยู่ในท้พพะ บุคคล สิ่งของ เป็นต้น เช่นความสามารถที่มีอยู่ในบุรุษ จัดเป็นการกโดยตรง

๒. **ทพฺพการก** คือ ทัพพะ ได้แก่บุคคลหรือสิ่งของเป็นต้นอันเป็นที่อาศัยของความสามารถ ทัพพะเป็นการกโดยอ้อมโดย **จําญฺยปจฺจาร** (จําณี + อุปจฺจาร = คำพูดที่กล่าวฐานัน อันใกล้ฐานะ หมายความว่า กล่าวฐานัน มีที่ตั้ง แต่หมายถึงฐานะ ที่ตั้ง) เพราะเป็นเหตุให้รู้สิ่งที่ตั้งอยู่ในตน

๓. **สทฺทการก** คือ ศัพฺทหรือเสียง จัดเป็นการกโดยอ้อม เช่นในรูปศัพฺทว่า บุริโส เป็นการกโดย **การณฺญปจฺจาร** (การณ + อุปจฺจาร = คำพูดที่กล่าวถึงผลอันใกล้เหตุ หมายความว่า กล่าวเหตุ แต่หมายถึงผล) เพราะเป็นเหตุให้รู้บุรุษได้

ง. วิภตฺติ

คำว่า “**วิภตฺติ**” หมายความว่า จำแนกแจกแจงอรรถของศัพท์และจำนวน มีอรรถกรรม และจำนวนมีเอกพจน์เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า “เอกมฺปิ อตถํ กมฺมาทิวเสน เอกตฺตาทิวเสน จ วิภชฺชตีติ **วิภตฺติโย**, สฺยาทโย”. (วิบทหน้า + ภช ภาเค ในการจำแนก + ติปัจจยฺย) แปลว่า ย่อมจำแนกอรรถแม้อย่างหนึ่ง ด้วยสามารถแห่งอรรถมีกรรมเป็นต้น และด้วยสามารถจำนวนมีเอกพจน์เป็นต้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวิภตฺติ, ได้แก่วิภตฺติมี สิ เป็นต้น วิภตฺติในกรณีนี้ หมายถึงวิภตฺตินาม มีทั้งหมด ๑๔ ตัว แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเอกพจน์ ๗ ตัว และฝ่ายพหูพจน์ ๗ ตัว ดังนี้

วิภตฺติ ๗ หมวด และคำแปล

	ไวยากรณ์	อรรถกถา	เอกพจน์	พหูพจน์	อายตนิบาต (คำเชื่อมต่อบท)
๑.	ปฐฺมาวิภตฺติ	ปัจจัตตะ	สิ	โย	อันว่า...
๒.	ทุติยาวิภตฺติ	อุปโยคะ	อํ	โย	ซึ่ง, สู, ยัง, ลั้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ
๓.	ตติยาวิภตฺติ	กรณะ	นา	หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง
๔.	จตุตถีวิภตฺติ	สัมปทาน	ส	นํ	แก่, เพื่อ, ต่อ
๕.	ปัญฺจมีวิภตฺติ	นิสสํกเก	สุมา	หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ (เพราะ)
๖.	ฉกฺขีวิภตฺติ	สามี	ส	นํ	แห่ง, ของ, เมื่อ
๗.	สํตตมีวิภตฺติ	ภุมมะ	สุมี	สุ	ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน
๘.	อาลปนะ	อาลปนะ	สิ	โย	แน่, ดูก่อน, ข้ำแต่

จ. จุดประสงค์ในการศึกษาการก

๑. เพื่อให้เข้าใจถึงโครงสร้างประโยคในภาษาบาลี
๒. เพื่อให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของบทต่างๆ ในประโยค
๓. เพื่อให้เข้าใจถึงหน้าที่ของบทต่างๆ ที่อยู่ในประโยคว่ามีความสัมพันธ์กับบทอื่นๆ ในฐานะใดบ้าง
๔. เพื่อให้เข้าใจถึงหน้าที่ของวิภัติต่างๆ ทั้งที่ลงในอรรถของตัวเอง และที่ลงในอรรถ ของวิภัติอื่น

คำที่ใช้ในการสัมพันธ์

๑. อาลปนนะ และนิบาตต้นข้อความ สัมพันธ์เดี่ยว ไม่ต้องสัมพันธ์เข้ากับบทอื่น
๒. วิเสสนะทุกวิภัติ เรียกว่า “วิเสสนะ” เหมือนกันหมด ใช้คำว่า “วิเสสนะ ของ...”, วิเสสลาภี ของ..., สัญญาวิเสสนะ ของ...” กิริยาในระหว่างปัจจุบันกาล อนุต, มานปัจจุบัน เป็นกิริยาของประธาน ใช้คำว่า “อัพกันตรกิริยา ของ...” และ อิตถมฺภูต ใช้คำว่า “ของ.....”
๓. จศัพท์, วาศัพท์, อปีศัพท์, เอวศัพท์เป็นต้น ใช้คำว่า “.....เข้ากับ.....”, บทนามที่ประกอบด้วยยติยาวิภัติ สัมพันธ์เข้ากับ สห, สหุริศัพท์ ใช้คำว่า “.....เข้ากับ.....”
๔. “กิริยาวิเสสนะ” ใช้คำว่า “ใน...” “ตติยาวิเสสนะ” ในคำว่า “ใน...” และที่เหลือ ใช้คำว่า “ใน...”

หลักในการสัมพันธ์ก่อน-หลัง

๑. อาลปนนะ
๒. นิบาตต้นข้อความ/กาลสัตตมมี
๓. บทวิเสสนะของประธาน (เฉพาะที่อยู่หน้าประธาน)
๔. ประธาน
๕. กิริยาคุมพากย์
๖. ที่เหลือ สัมพันธ์จากข้างหน้าสุด ไปจนหมดทั้งประโยค

บทที่ ๒

ว่าด้วยประเภทอรรถของปฐมาวิปถิต

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงปฐมาวิปถิต

๑. เป็นประธานในประโยคกัตตุวาท จาก ซึ่งเป็นผู้กระทำกริยาเอง ไม่มีผู้ใช้หรือกระตุ้นให้กระทำ เรียกว่า “**สุทธกัตตา**” (สัปธานกัตตา, อภิहितกัตตา, ปกติกัตตา) บาลีสนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “**สยกัตตา**” แปลว่า “**อันว่า...**”

เช่น ปุริโส มคฺคํ คจฺจติ.

แปลว่า “อ.บุรุษ ย่อมไป สู่นนทาง”.

สัมพันธ์ว่า “ปุริโส สุทธกัตตา ใน คจฺจติ ๆ อาขยาดบทกัตตุวาท มคฺคํ สัมปาปุณฺณีย-
กัมมะ ใน คจฺจติ”

เช่น พุทฺโธ เม สรณํ วรํ.

พุทฺโธ เม วรํ สรณํ (โหติ).

แปลว่า “อ.พระพุทธเจ้า เป็นที่พึ่ง อันประเสริฐ ของข้าพเจ้า ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “พุทฺโธ ปกติกัตตา (สามัญญกัตตา) ใน โหติ ๆ อาขยาดบทกัตตุวาท
เม สามีสัมพันธะ ใน สรณํ ๆ วิกติกัตตา (วิเสสกัตตา) ใน โหติ วรํ วิเสสนะของ สรณํ”

๒. เป็นประธานในประโยคเหตุกัตตุวาท โดยเป็นผู้ใช้ หรือกระตุ้นให้ผู้อื่นกระทำกริยา เรียกว่า “**เหตุกัตตา**” แปลว่า “**อันว่า...**”

เช่น สามิโก สุทฺโธ โอนฺโห ปาเจติ.

แปลว่า “อ.เจ้านาย ยังพ่อครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก”

สัมพันธ์ว่า “สามิโก เหตุกัตตา ใน ปาเจติ ๆ อาขยาดบทเหตุกัตตุวาท สุทฺโธ
การิตกัมมะ ใน ปาเจติ โอนฺโห อวุตตกัมมะ ใน ปาเจติ”

๓. เป็นประธานในประโยคกัมมวาทและเหตุกัมมวาท เรียกว่า “**วุตตกัมมะ**” แปลว่า “**อันว่า...**”

เช่น ชินน ธมฺโม เทสิโต. (ประโยคกัมมวาท)

แปลว่า “อ.พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว”

สัมพันธ์ว่า “ธมฺโม วุตตกัมมะ ใน เทสิโต ๆ กิตบทกัมมวาท ชินน อนภิहित-
กัตตา ใน เทสิโต”

เช่น อนาคตปิณฑุเทณ วิหาโร การิโต. (ประโยคเหตุกัมมวจาก)

แปลว่า “อ.วิหาร อันเศรษฐีชื่อว่าอนาคตปิณฑุเทณะ ยังช่าง ให้สร้างแล้ว”

สัมพันธ์ว่า “วิหาโร วุตตกัมมะใน การิโต ๆ กิตบท เหตุกัมมวจาก การุ การิตกัมมะ
ใน การิโต อนาคตปิณฑุเทณ อนภิตกัตตา ใน การิโต ”

๔. เป็นประธานในประโยคสังคตตะ โดยมีเฉพาะประธาน แต่ไม่มีกรรมารองรับ
เรียกว่า “สังคตตะ” แปลว่า “อันว่า...”

เช่น เอว อวูโส.

แปลว่า “ดูก่อนผู้มีอายุ อ.อย่างนั้น”

สัมพันธ์ว่า “อวูโส อาลปนะ เอว สังคตตะ”

๕. เป็นประธานในประโยคเปรียบเทียบเรียกว่า “อุปมาสังคตตะ” แปลว่า “อันว่า...”

เช่น จุกุกั วหโต ปท. (จุกุกั อิว ชุรุ วหโต พลิวททสุส ปท อนนเวนตุ)

แปลว่า “เพียงดัง อ.ล้อ หมุนไปตามอยู่ ซึ่งรอยเท้า แห่งโคพลีพัทท์ ด้วนำไปอยู่
ซึ่งแอก”

สัมพันธ์ว่า “จุกุกั อุปมาสังคตตะ อิวศัพท อูปมาโชตตะ เข้ากับ จุกุกั ชุรุ วหโต
พลิวททสุส ปท อนนเวนตุ, ชุรุ อวุตตกัมมะ ใน วหโต ๆ วิเสสนะของ พลิวททสุส ๆ สามี-
สัมพันธ์ะ ใน ปท ๆ อวุตตกัมมะใน อนนเวนตุ ๆ วิเสสนะ ของ จุกุกั”

ฝึกแปลและสัมพันธ์

๑. มย ฆมม สุณิสสุสาม. (พวกข้าพเจ้าจักฟังธรรม)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๒. สตถา อานนทตเถเร อาณาเปสิ. (พระศาสดาทรงรับสั่งพระอานนทเถระ)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๓. อหิ ปญจ สีลानी สมายิยามิ. (ข้าพเจ้าสมาทานศีล ๕)

แปลว่า.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

๔. อานนทตเถโร ปญจ ภิกขุสตานิ อาทาย นิพทฐิ ราชกุลิ คจจติ.

(พระอานนทเถระพาภิกษุ ๕๐๐ รูปไปสู่ราชตระกูลเป็นนิตย์)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

๕. ตา อิตถิโย เถรสส ฌมมกถิ สุตวา ปสิทิสสุ.

(หญิงเหล่านั้นฟังธรรมกถาของพระเถระแล้วเกิดความเลื่อมใส)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

๖. ตา อติถโย ปณจหิ อุตตราสงคสเทหิ ฌมมปฺพุชฺชํ อภิสุ.
 (หญิงเหล่านั้นได้ทำการบูชาพระธรรมด้วยผ้าเจี๋ยงป่า ๕๐๐ ผืน)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

๗. เถโร สกลชมพูทีปํ วิจริตฺวา ภิกฺขุณฺโณ ปตฺตจิวฺรานิ อทาสิ.
 (พระเถระเที่ยวไปทั่วชมพูทวีป แล้วได้ถวายบาตรและจีวรแก่เหล่าภิกษุ)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

๘. โส ปุริโส วิหาเร พหู ภิกขุ ทิสฺวา นินฺตติ ตฺวา ชีวกสฺส อาโรเจสิ.

(บุรุษนั้นเห็นภิกษุจำนวนมากในวิหาร แล้วกลับไปบอกหมอชีวก)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๙. ราชา อปรานิ ปญฺจ วตฺถสฺตานิ อหฺราเปสิ.

(พระราชาทรงรับสั่งให้นำผ้า ๕๐๐ ผืนเหล่าอื่นมาอีก)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธว่า.....
.....
.....
.....
.....

๑๐. จูฬปีตา ปาสาทิ อภิรุษห โทฏจาการานิ วิวราเปสิ.

(อาชื่อนปราสาทแล้วให้เปิดโรงคลังทั้งหลาย)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๑๑. เถโร ตสส มหาปนถกสส ตจปณจกมมุฏจัน อัจกขิตฺวา ปพฺพาเชสิ.

(พระเถระบอกกัมมุฏจันอันมีหนึ่งเป็นที่ห้าแก้มหาปนถกนั้น แล้วให้บวช)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑๒. มยฺย อยฺยสฺส อุตฺตฺราสฺงเค อทมฺห.

(พวกหม่อมฉันได้ถวายผ้าเจวียงป่าแก่พระคุณเจ้า)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธฺว่า.....

.....

.....

๑๓. อยฺยสฺส โน อุตฺตฺราสฺงคา ทินฺนา.

(ผ้าเจวียงป่าอันพวกหม่อมฉันพากันถวายแก่พระคุณเจ้า)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธฺว่า.....

.....

.....

๑๔. โส เถโร สพฺเพ อุตฺตฺราสฺงเค คณฺหิ.

(พระเถระนั้นรับผ้าเจวียงป่าทั้งหมด)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธฺว่า.....

.....

.....

.....

.....

๑๕. เตน เถเรน สพุเพ อุตตราสงคา คหิตา.

(ผ้าเชี่ยนบาทั้งหมด พระเถระรูปนั้นรับเอาหรือ?)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๑๖. อปฺปมตฺตา โหถ. (ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด)

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๑๗. สพุพา ตา ภิกฺขเว อฺปาสิกาโย อนิพฺผลา กาลกตา โหนฺติ.

(ภิกษุทั้งหลาย อฺปาสิกาเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนเป็นผู้ไม่ปราศจากผล เสียชีวิตแล้ว)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑๘. ภิกขุขุโขโย หิ ชีณาสวาปี สายณหสมเย อุปภูจากกุลานิ ทฏฐากามา โหนติ.
(จริงอยู่ ภิกษุนี้ทั้งหลายแม้เป็นพระชีณาสพ เป็นผู้ประสงค์เพื่อจะเยี่ยมตระกูลอุปัฏฐาก
ในเวลาเย็น)

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

๑๙. ตุมเหหิ ทิฏฐธมมสุส ภาคี โหมิ.
(ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมอันท่านเห็นแล้ว)

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

บทที่ ๓

ว่าด้วยประเภทอรรถของทุติยาวิภัติ

อายตนิบาตของทุติยาวิภัติ แปลว่า “ซึ่ง..., สู..., ยัง..., ลิ่น..., ตลอด..., กะ..., เฉพาะ...” คำว่า “กรรม” หรือ “กัมมะ” หมายถึง สิ่งที่ถูกกระทำ มีวิเคราะห์ว่า “กรียตีติ กัมม” (กร กรณ ในการกระทำ + รรมปัจจัย) ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากรรม

กรรม ๓114

๑. นิพพตฺตนิยกมฺม กรรมที่เป็นเหตุให้เกิดขึ้น เช่น “มาตา ปุตฺตํ วิชายติ” แปลว่า “อ.มารดา ย่อมคลอด ซึ่งบุตร” การได้บุตร ชาวบ้านทั่วไป ถือว่านำความปลาบปลื้มยินดี มาสู่ ครอบครัว ฉะนั้น คำว่า “ปุตฺตํ” จึงเป็น “นิพพตฺตนิยกมฺม” เพราะเป็นเหตุให้เกิดความปิติ ยินดี ของคนในครอบครัว และเครือญาติ, “อาหาโร สุขํ ชนยติ” แปลว่า “อ.อาหาร ยังความสุข ย่อมให้เกิด” การได้รับประทานอาหารของบุคคลผู้หิว จัดว่าเป็นความสุขอย่างหนึ่ง ฉะนั้น คำว่า “สุขํ” จึงจัดเป็น “นิพพตฺตนิยกมฺม” เพราะเป็นผลของการบริโภค อาหารทำให้เกิดความสุข แก่ผู้บริโภค

๒. วิกรณียกมฺม กรรมที่ถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงไป เช่น “ขมฺภูํ กโรติ เทวทฺโต” แปลว่า “อ.นายเทวทัต ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ” ตัวอย่างนี้ คำว่า “ขมฺภูํ” เป็น “วิกรณียกมฺม” เพราะถูกกระทำมาจากดิน คือทำดินให้เป็นหม้อ, “วีหโย ลุนาติ” แปลว่า “ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว” คำว่า “วีหโย” เป็น “วิกรณียกมฺม” เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากข้าวในนา มาเป็นข้าวเปลือก, “กฏจมฺงุคฺคาร์ํ กโรติ” แปลว่า “ย่อมกระทำ ซึ่งฟืน ให้เป็นถ่าน” คำว่า “องฺคฺคาร์” เป็น “วิกรณียกมฺม” เพราะถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงมาจากไม้ ฉะนั้น สิ่งที่ถูกกระทำ ให้เปลี่ยนไป จากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง จัดเป็น วิกรณียกรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วิกตีกัมมะ” ก็ได้

๓. ปาปณียกมฺม กรรมที่ถูกถึงถูกบรรลु เช่น “เทวทฺโต นิเวสนํ ปวิสติ” แปลว่า “อ.เทวทัต ย่อมเข้าไป สูเรือน” คำว่า “นิเวสนํ” เป็น “ปาปณียกมฺม” เพราะเป็นที่ให้เทวทัต ไปถึง, “ธมฺมํ สฺสนาติ” แปลว่า “ย่อมฟัง ซึ่งธรรม” ธรรมเป็นสภาพถูกถึงด้วยจิต ฉะนั้น คำว่า “ธมฺมํ” จึงเป็น “ปาปณียกมฺม” หรือเรียกว่า “สมฺปาปฺณียกมฺม” ก็ได้

กรรม ๒

๑. **กถิตกมฺม** กรรมที่ถูกกล่าวถึง เป็นกรรมหลัก แปลว่า “ซึ่ง...” เช่น ยณฺณทตฺตํ **กมฺพลํ** ยาจเต พุราหฺมเณ. (อ.พราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งผ้ากัมพล กะนายยัญญุทัต) ในตัวอย่างนี้มีกรรม ๒ บท คือ ยณฺณทตฺตํ แปลว่า กะนายยัญญุทัต เป็นกรรมรอง ส่วนบทว่า **กมฺพลํ** แปลว่า ซึ่งผ้ากัมพล เป็นกรรมหลัก

๒. **อกถิตกมฺม** กรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง เป็นกรรมรอง แปลว่า “กะ...” เช่น ภควา ภิกฺขุ เอตทโวจ. (อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัสนั้น กะภิกษุ ท.) ในตัวอย่างนี้มีกรรม ๒ บท คือ ภิกฺขุ แปลว่า กะภิกษุทั้งหลาย เป็นกรรมรอง ส่วนบทว่า วจนํ แปลว่า ซึ่งพระดำรัส เป็นกรรมหลัก

กรรม ๒

๑. **อิจฺจิตกมฺม** กรรมที่ถูกปรารภ เช่น ปุคฺคโล สีเลน สุขํ ลภติ. (อ.บุคคล ย่อมได้ ซึ่งความสุข เพราะศีล) สรรพสัตว์ล้วนรักสุข เกลียดทุกข์ ฉะนั้น บทว่า “สุขํ” จึงเป็น “อิจฺจิตกมฺม”

๒. **อนิจฺจิตกมฺม** กรรมที่ไม่ถูกปรารภ เช่น ปุคฺคโล กณฺฐกํ มหฺมตฺติ. (อ.บุคคล ย่อมเหยียบ ซึ่งหนาม) บทว่า “กณฺฐกํ” เป็นกรรมที่ไม่มีใครปรารภจะเหยียบ เพราะจะก่อให้เกิดความเจ็บปวดทุกข์ทรมานจากการบาดเจ็บที่ถูกหนามทิ่มตำ

อภิหิตกัมมะ กรรมที่ถูกกิริยากล่าวถึง หรือเรียกว่า **วุตตกัมมะ** เป็นกรรมที่อยู่ ในประโยคกัมมวาจก และประโยคเหตุกัมมวาจก เช่น สุขเตน เทสิโต ฌมฺโม. แปลว่า “อ.ธรรม อันพระสุคต ทรงแสดงแล้ว” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ฌมฺโม” เป็นกรรมที่ถูกกิริยาภิหิตกว่า “เทสิโต” กล่าวถึง ฉะนั้น จึงลงปฐมยวาทิต

อุทาหรณ์ : อภิหิตกัมมะ/วุตตกัมมะ เช่น

อภิหิต- **กโฏ** กิริยเต เทวทตฺเตน. อ.เสื่อ อันเทวทัต ย่อมกระทำ (อภิหิต-/วุตตกรรม)

สุขเตน เทสิโต ฌมฺโม. อ.ธรรม อันพระสุคต ทรงแสดงแล้ว

ยณฺณทตฺโต กมฺพลํ ยาจียเต พุราหฺมเณ. อ.ยัญญุทัต อันพราหมณ์ ย่อมขอ ซึ่งผ้ากัมพล

การิตกัมมะ กรรมที่ถูกใช้ให้กระทำ อาจจะเป็นการบังคับ ขอร้อง หรือเกื้อกูล แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แปลว่า “ยัง...” เช่น อาจารย์โย สิสฺสํ ฌมฺมํ ปาเจติ. แปลว่า “อ.อาจารย์ ยังศิษย์

ยอมให้สวด ซึ่งธรรม” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สิสุสฺ” เป็นการิตกรรม เพราะถูกอาจารย์ บังคับให้ทำการสวดธรรม

อุทาหรณ์ : การิตกัมมะ เช่น

การิต-: ปุริโส ปุริสํ คามํ คมยติ. อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน (การิตกรรม)
 ปุริโส ปุริเสน คามํ คมยติ. อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน (ปโยชชกัตตา)
 สิสุสฺ ฐมมํ โภเชติ อจริโย. อ.อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้รู้ ซึ่งธรรม (การิตกรรม)
 มาตา ปุตฺตํ โภชนํ โภชยติ. อ.มารดา ยังบุตร ย่อมให้กิน ซึ่งโภชนะ (การิตกรรม)
 สิสุสฺ ฐมมํ ปาเจติ อจริโย. อ.อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้สวด ซึ่งธรรม (การิตกรรม)
 ปุริโส ปุริสํ ภารํ หาเรติ. อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้นำไป ซึ่งภาระ (การิตกรรม)
 ปุริโส ปุริสํ กมฺมํ การยติ. อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้กระทำ ซึ่งการงาน (การิตกรรม)
 ปุริโส ปุริเสน กมฺมํ การายติ. อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ทำ ซึ่งการงาน (ปโยชช-
 กัตตา)
 ปุริโส ปุริสํ สยาปยติ. อ.บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้นอน (การิตกรรม)

อัจฉนตสังโยคะ ๒

๑. กาลอจฺจนตฺสังโยค การประกอบตลอดในกาลเวลา มี ๓ อย่าง คือ

๑.๑ กาลทพฺพอจฺจนตฺสังโยค การประกอบตลอดในกาลเวลาที่เกี่ยวกับทััพพะบุคคล สิ่งของ เป็นต้น (สุทธนาม) เช่น สตุตฺตาหํ ควปานํ. (อ.เครื่องดื่มอันเกิดจากวัว ตลอด ๗ วัน ย่อมมี)

๑.๒ กาลคฺคฺนอจฺจนตฺสังโยค การประกอบตลอดในกาลเวลาที่เกี่ยวกับคุณวิเสสณะ (คุณนาม) เช่น สรทํ รมณียา นที. (อ.แม่น้ำ อันน่านรมย์ ตลอดฤดูสุระ)

๑.๓ กาลกิริยาอจฺจนตฺสังโยค การประกอบตลอดในกาลเวลาที่เกี่ยวกับกิริยา เช่น มาสํ สขุฌายติ. (ยอมสหายย ตลอดเดือน)

๒. อทฺธานอจฺจนตฺสังโยค การประกอบตลอดในระยะทาง มี ๓ อย่าง คือ

๒.๑ อทฺธานทพฺพอจฺจนตฺสังโยค การประกอบตลอดในระยะทางที่เกี่ยวกับทััพพะบุคคล สิ่งของ เป็นต้น (สุทธนาม) เช่น โยชนํ วนราชิ. (อ.ราวป่า ตลอดโยชน)

๒.๒ อทฺธานคฺคฺนอจฺจนตฺสังโยค การประกอบตลอดในระยะทางที่เกี่ยวกับคุณวิเสสณะ (คุณนาม) เช่น โยชนํ ทีโฆ ปพฺพโต. (อ.ภูเขา อันยาว ตลอดโยชน)

๒.๓ อทฺธานกิริยาอจฺจนฺตสํโยค การประกอบตลอดในระยะทางที่เกี่ยวกับกิริยา เช่น โกสํ สุขฌายติ. (ย่อมสาธยาย ตลอดโกสะ) (๑ โกสะ = ๕๐๐ คันธนู หรือ ๑ กิโลเมตร)

อุทาหรณ์ : อัจฉนตสังโยค เช่น

กาล.	สตฺตาทํ ควปานํ.	อ.เครื่องตีมันเกิดจากวัว ตลอด ๗ วัน ย่อมมี
	มาสํ มโสมน.	จงบริโภค ซึ่งข้าวอันระคนด้วยเนื้อ ตลอดเดือน
	สรทํ รมณียา นที.	อ.แม่น้ำ อันน้ำรินรมย์ ตลอดฤดูสุรทะ
	สพฺพกาลํ รมณีย์ นนฺทน.	อ.สวนนั้นทวัน อันน้ำรินรมย์ ตลอดกาลทั้งปวง
	มาสํ สุขฌายติ.	ย่อมสาธยาย ตลอดเดือน
	ตโย มาเส อภิธมฺมํ เทเสสิ.	ทรงแสดงแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ตลอดเดือน ท. สาม
อทฺธาน.	โยชนํ วนราชิ.	อ.ราวป่า ตลอดโยชน
	โยชนํ ทีโฆ ปพฺพโต.	อ.ภูเขา อันยาว ตลอดโยชน
	โกสํ สุขฌายติ.	ย่อมสาธยาย ตลอดโกสะ (๕๐๐ คันธนู หรือ ๑ ก.ม.)

กมฺมปฺปวจฺนีย คือ นิบาตและอุปสัคที่ควรกล่าวกิริยา มีวิเคราะห์ว่า “กิริยาสงฺขาตํ กมฺมํ ปวจฺนียํ เยสํ เต กมฺมปฺปวจฺนียา”. (กมฺม + ปวจฺนีย). อ.กรรม อันบัณฑิตกล่าวแล้วว่า กิริยา อันนิบาตและอุปสัค ท. เหล่าใด ฟังกล่าว เพราะเหตุนั้น อ.นิบาต และอุปสัค ท. เหล่านั้น ชื่อว่ากัมมปฺปวจฺนียะ (นิบาตและอุปสัคที่ควรกล่าวกิริยา)

อุปสัคที่ควรกล่าวกิริยา มีอรรถ ๖ ประการ คือ (๑) **ลักษณะ** เครื่องหมายจดจำ/เครื่องสังเกต (๒) **สหัตถะ** อรรถของสหศัพท์ (๓) **หีนะ** ต่ำกว่า (๔) **อิตถัมภูตักขานะ** แสดงคุณลักษณะ (๕) **ภาคะ** แบ่ง/ส่วน (๖) **วิจฺจายโยค** การประกอบซ้ำๆ

ส่วน นิบาต แสดงตัวอย่างไว้บทเดียว คือ ธิ นําดิเตียน เช่น ธิ พุราหฺมณฺสฺส หนฺตารํ. แปลว่า นําดิเตียน ซึ่งบุคคลผู้เบียดเบียน(ฆ่า) ซึ่งพราหฺมณฺ(พระอรหันต์)

อุทาหรณ์ : อุปสัคที่ควรกล่าวกิริยา เช่น

ลกฺขณ.	ปพฺพชิตฺมณฺ ปพฺพชิสฺ.	อ.ชน ท. บวชแล้ว ตาม ซึ่งพระโพธิสัตว์ ผู้บวชแล้ว
สหตฺถ.	หนทิมฺนฺวสิตา พาราณสี.	อ.เมืองพาราณสี ติดแล้ว กับด้วยแม่น้ำ
หีน.	อนฺุ สารีปฺตฺตํ ปญฺจวา.	อ.บุคคลผู้มีปัญญา ด้อยกว่า ซึ่งพระสารีบุตร
ลกฺขณ.	สุริยฺคฺคฺมหนํ ปติ ทิพฺพา ภกฺขา ปาตฺกเวยฺยํ.	อ.อาหาร ท. อันเป็นทิพย์ ฟังปรากฏ

กำหนดเวลา ซึ่งการขึ้นไปแห่งพระอาทิตย์ (ปติ-สมณญาณ กตวา)

- รูกุขิ ปติ วิชฺชิตเต จนฺโท. อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง เฉพาะ ซึ่งต้นไม้ (ปติ-ปฏิจจ)
- รูกุขิ ปริ วิชฺชิตเต จนฺโท. อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ต้นไม้ (ปริ-ผริตวา)
- รูกุขิ อนฺ วิชฺชิตเต จนฺโท. อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ต้นไม้ (อนฺ-ผริตวา)

อิตถมมุตกฺขาน หมายความว่า การกล่าวบุคคลผู้ถึงคุณลักษณะที่มีอยู่อย่างนี้ มีรูปวิเคราะห์ว่า “อนเนน ปกาเรนาติ อิตถํ. แปลว่า ด้วยประการนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอิตถํ, อิตถํ ภูโต อาปนฺโนติ อิตถมมุตฺโต. แปลว่า ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นด้วยประการนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อิตถมมุตฺ, อิตถมมุตฺสส อกฺขานํ อิตถมมุตกฺขานํ. แปลว่า อ.การกล่าว ซึ่งความถึงความ เป็น ด้วยประการนี้ ชื่อว่าอิตถมมุตกฺขาน” (อิตถํ+มุต+อกฺขาน) คุณคือความเป็นคนดี ชื่อว่าอิตถํ, นายเทวทัตผู้ถึงคุณคือความเป็นคนดีนั้น ชื่อว่าอิตถมมุตฺ, เนื้อความของ “มาตรํ” ชื่อว่าอิตถมมุตกฺขาน, ส่วนอุปสัคมี อภิ เป็นต้น เป็นบทสองสว่างซึ่ง อิตถมมุตกฺขาน นั้น เรียกว่า อิตถมมุตกฺขานโชตก ศัพท์แสดงอิตถมมุตกฺขานะ

ดูแผนผังประกอบ ดังนี้

อิตถํ	อิตถมมุต	อิตถมมุตกฺขาน	อิตถมมุตกฺขานโชตก
☞	☞	☞	☞
สาธ	เทวตฺโต	มาตร	ปติ.

- อิตถมมุต. สาธ เทวตฺโต มาตรํ ปติ. อ.นายเทวทัต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา
- สาธ เทวตฺโต มาตรํ ปริ. อ.นายเทวทัต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา
- สาธ เทวตฺโต มาตรํ อนฺ. อ.นายเทวทัต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา
- ภาค. ยเหตุถ มํ ปติ ลียา, ตํ ทียตุ. ผิดว่า อ.วัตถุใด เป็นส่วน ของเรา ฟังมี ในที่นี้ ไชรั, อ.วัตถุนั้น อันท่าน จงให้
- วิจฺฉา. อตถมตฺถํ ปติ สทฺโท นิวิสติ. อ.ศัพท์ ย่อมตั้งอยู่ เฉพาะ ซึ่งทุก ๆ เนื้อความ
- รูกุขิ รูกุขิ ปติ วิชฺชิตเต จนฺโท. อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ทุก ๆ ต้นไม้
- รูกุขิ รูกุขิ ปริ วิชฺชิตเต จนฺโท. อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ทุก ๆ ต้นไม้

รูกุขิ รูกุขิ อนุ วิชโชตเต จนุโท. อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง แผ่ไป สู่ทุกๆ ต้นไม้
 อิตถมภูต. ตั โข ปน ภานุตั โคตมึ เอวั กลยาโณ กิตติสทุโท อพุกุคโต. ก็ อ.กิตติศัพท์
 อันดีอย่างนี้ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตม
 ผู้เจริญ พระองค์นั้นแล ฟุ้งไปไกลแล้ว
 สาธุ เทวทตโต มาตริ อภิ. อ.นายเทวทัต เป็นคนดี เฉพาะ ซึ่งมารดา

ศัพท์ที่ลงทุตติยาริภัตติในอรรถฉฐฐิวิภัตติ มีได้ในที่ประกอบด้วย อนุตรา, อภิโต, ปรีโต,
 ปติ และปฏิภาติศัพท์ แปลว่า “แห่ง..., ของ...”

อุทาหรณ์ : ทุตติยาริภัตติใช้ในอรรถฉฐฐิวิภัตติ เช่น

ฉฐฐิ. อนุตรา จ ราชคหิ อนุตรา จ นาทันหิ อทธานมคคปปฏิปนโน. เสด็จดำเนินไปแล้ว
 สู้หนทางไกล ในระหว่าง แห่งเมืองราชคฤห์
 ด้วย ในระหว่าง แห่งเมืองนาพันทา ด้วย
 อภิโต คามิ วสติ. ย่อมอยู่ในภายใน แห่งหมู่บ้าน
 ปรีโต คามิ วสติ. ย่อมอยู่ โดยรอบ แห่งหมู่บ้าน
 หทิ เนรณชริ ปติ. ในที่ใกล้ แห่งแม่น้ำ ชื่อว่าเนรัญชรา
 ปฏิภานตุ ตั จุนท โพชฃงคา. ดูก่อนจุนทะ อ.โพชฃงคั ท. จงปรากฏ ในญาณ
 ของเธอ (จงปรากฏ แก่เธอ)
 อุปมา มั ปฏิภาติ. อ.อุปมา ย่อมปรากฏ ในญาณ ของเรา
 (อ.อุปมา ย่อมปรากฏ แก่เรา)(มุล.ฎี.๖๓/๒๕๓)

อุทาหรณ์ : ทุตติยาริภัตติใช้ในอรรถตติยาริภัตติ เช่น

ตติยา. สเจ มั นาลปีสสติ. ถ้าว้า อ.บุคคลนั้น จักไม่พูด กับด้วยเรา
 ตวณจ มั นากิภาสสิ. อ.ท่าน ย่อมไม่พูด กับด้วยเรา ด้วย
 วินา สทุธมมึ กุโต สฺขิ. อ.ความสุข เว้น ด้วยพระสังฆธรรม จักมี
 แต่ที่ไหน
 อุปายมนุเตรน น อตถสิทฺธิ. อ.ความสำเร็จแห่งประโยชน์ เว้น ด้วยอุบาย
 ย่อมไม่มี

อุทาหรณ์ : ทูติยาริภัตติใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ เช่น

สตตมี. ปุพฺพหสมยํ นีวาเสตฺวา.	นุ่งแล้ว ในเวลาเช้า
เอกํ สมยํ ภควา.	ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาค
อิมี รตฺตี จตฺตาโร มหาราชาโน.	อ.ท้าวมหาราช ท. สี่ ในราตรีนี้
คามํ อุปฺวาสติ.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
คามํ อนฺวาสติ.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
วิหารํ อธิวสติ.	ย่อมอยู่ในวัด
คามํ อาวสติ.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
อคารํ อชฺฌาวสติ.	ย่อมอยู่ในบ้าน
ปถวี อธิเสสฺสติ.	จักนอนทับ บนแผ่นดิน
คามํ อธิติฏฺฐติ.	ย่อมยืนอยู่ในหมู่บ้าน
คามํ อชฺฌาวสติ.	ย่อมอยู่ในหมู่บ้าน
หนที ปิวติ.	ย่อมดื่ม ในแม่น้ำ
คามํ จรติ.	ย่อมเที่ยวไป ในหมู่บ้าน

สรุป ทูติยาริภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ

๑. ทูติยาริภัตติลงในอรรถตติยาริภัตติ แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “ทูติยาकरणะ” เช่น สเจ มํ นาลปิสุสฺสติ. แปลว่า “ถ้าว่า อ.บุคคลนั้น จักไม่พูด กับด้วยเรา”
๒. ทูติยาริภัตติลงในอรรถปัญฺจมีวิภัตติ แปลว่า “จาก...” เรียกว่า “ทูติยา-อปาทาน” เช่น ทูริ คามํ อาคโต. แปลว่า “มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล” (จศัพท์ในสูตร ๓๑๒. “ทฺูรนฺตีกทฺูรกาลฯ”)
๓. ทูติยาริภัตติลงในอรรถฉฺฉฐีวิภัตติ ในที่ประกอบด้วย “อนฺตรา, อภิโต, ปรีโต, ปติ และปฏิภาติศัพท์” แปลว่า “แห่ง..., ของ...” เรียกว่า “ทูติยาสัมพันธะ” เช่น อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนฺทํ อทฺูธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน. แปลว่า “อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เสด็จดำเนินไปแล้วสู่หนทางไกล ในระหว่าง แห่งเมืองราชคฤห์ ด้วย ในระหว่าง แห่งเมือง นาฬันทา ด้วย ย่อมเป็น”
๔. ทูติยาริภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า “ใน..., บน...” เรียกว่า “ทูติยา-อาธาระ” เช่น วิหารํ อธิวสติ. แปลว่า “อ.ภิกษุ ย่อมอยู่ในวิหาร” ถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกว่า “ทูติยากาลสัตตมี” เช่น เอกํ สมยํ ภควา สวาทฺุถิยํ วิหฺรติ เชตวเน. แปลว่า “ในสมัย

หนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ในพระเชตะวัน ใกล้เมืองสาวัตถี”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงทุตติยาวิภัตติ

(สัมพันธ์เข้ากับ “กิริยา, นิบาต, อุปสัค, นาม”)

๑. แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “**อวุตตกัมมะ**” กรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง เป็นกรรมหลัก เช่น มาตา **ปุตฺตํ** วิชายติ.
แปลว่า “อ.มารดา ย่อมคลอด **ซึ่ง**บุตร”
สัมพันธ์ว่า “มาตา สุกฺทกัตฺตา ใน วิชายติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก ปุตฺตํ อวุตต-กัมมะใน วิชายติ”
๒. แปลว่า “สู่...” หรือ “ซึ่ง...” เรียกว่า “**สัมปวาปุณียกัมมะ**” กรรมที่ถูกถึง ถูกบรรลุ เช่น ปุริโส **มคฺคํ** คจฺจติ.
แปลว่า “อ.บุรุษ ย่อมไป **สู่**หนทาง”
สัมพันธ์ว่า “ปุริโส สุกฺทกัตฺตา ใน คจฺจติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก มคฺคํ สัมปวาปุณีย-กัมมะ ใน คจฺจติ”
เช่น เทสนาวसानะ พหุ โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปฺุณีสฺสุติ.
แปลว่า “ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา อ.ชน ท. จำนวนมาก บรรลุแล้ว **ซึ่ง**อริยผล ท. มีโสตาปตฺติผลเป็นต้น ดังนี้แล”
สัมพันธ์ว่า “เทสนาวसानะ กาลสัตฺตมี ใน ปาปฺุณีสฺสุ พหุ วิเสสนะ ของ ชนา ๆ สุกฺทกัตฺตา ใน ปาปฺุณีสฺสุ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก โสตาปตฺติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิ ๆ สัมปวาปุณียกัมมะ ใน ปาปฺุณีสฺสุ อิตติศัพฺทํ สมาปนนะ”
๓. แปลว่า “ยัง...” เรียกว่า “**การิตกัมมะ**” กรรมที่ถูกใช้ให้กระทำ เช่น อาจารย์โย **สิสฺสํ** ฌมมํ โโพเชติ. แปลว่า “อ.อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้รู้ **ซึ่ง**ธรรม”
สัมพันธ์ว่า “อาจารย์ เหตุกัตฺตา ใน โโพเชติ ๆ อาชยาตบทเหตุกัตฺตฺวาจก สิสฺสํ การิตกัมมะ ใน โโพเชติ ฌมมํ อวุตตกัมมะ ใน โโพเชติ”
๔. แปลว่า “**สิ้น...**, **ตลอด...**” เรียกว่า “**อัจจันตสังโยคะ**” กรรมที่ถูกประกอบ ตลอดระยะเวลา หรือระยะทาง
เช่น พุทฺโธ **เตมาสํ** อภิฌมมํ เทเสสิ. (กาลอัจจันตสังโยคะ)
แปลว่า “อ.พระพุทฺธเจ้า ทรงแสดงแล้ว **ซึ่ง**พระอภิธรรม **ตลอด**เดือนสาม”

สัมพันธ์ว่า “พุทฺโธ สุทฺธกัตฺตา ใน เทเสสิ ๆ อาขยาตบทกัตฺตฺวาจก เตมาสํ อัจจันต-
สังโยคะ ใน เทเสสิ อภิขมฺมํ อวุตตกัมมะ ใน เทเสสิ”

เช่น กาโก นาม ทาโส เอกทิวสํ **สฺมฺมจฺฉิโยชฺชานานิ** คจฺจติ. (อัครานอัจจันตสังโยคะ)
แปลว่า “อ.ทาส ชื่อว่ากาคะ ย่อมไป สิ้นโยชน์หกสิบ ท. ในวันหนึ่ง”

สัมพันธ์ว่า “นามศัพท์ สัญญาชตตะเข้ากับ กาโก ๆ วิเสสนะของ ทาโส ๆ สุทฺธ-
กัตฺตา ใน คจฺจติ ๆ อาขยาตบทกัตฺตฺวาจก เอกทิวสํ ทุตฺติยากาลสัตฺตมึ ใน คจฺจติ สฺมฺมจฺฉิโยชฺชานานิ
อัจจันตสังโยคะ ใน คจฺจติ”

๕. แปลว่า “กะ..., เฉพาะ...” เรียกว่า “**อกถิตกัมมะ**” กรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง
เป็นกรรมรอง

เช่น ภควา **ภิกฺขุ** เอตทโวจ.

แปลว่า “อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัสนั้น กะภิกษุ ท.”

สัมพันธ์ว่า “ภควา สุทฺธกัตฺตา ใน อโวจ ๆ อาขยาตบทกัตฺตฺวาจก ภิกฺขุ อกถิต-
กัมมะ ใน อโวจ เอตํ วิเสสนะ ของ วจฺนํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน อโวจ”

๖. แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต เป็นคำขยายกิริยาให้แตกต่างออกไป เรียกว่า
“**กิริยาวิเสสนะ**”

เช่น ฌมฺมจาร์ **สุขํ** เสติ.

แปลว่า “อ.บุคคล ผู้ประพฤดิซึ่งธรรมโดยปกติ ย่อมนอนสบาย”.

สัมพันธ์ว่า “ฌมฺมจาร์ วิเสสนะ ของ ปุคฺคโล ๆ สุทฺธกัตฺตา ใน เสติ ๆ อาขยาตบท
กัตฺตฺวาจก **สุขํ** กิริยาวิเสสนะ ใน เสติ”

๗. แปลว่า “ให้เป็น...” เรียกว่า “**วิกตีกัมมะ**” กรรมที่ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไป

เช่น ปุริโส **กฏฺฐมฺงฺคาริ** กโรติ.

แปลว่า “อ.บุรุษ ย่อมกระทำ ซึ่งพิน ให้เป็นถ่าน”

สัมพันธ์ว่า “ปุริโส สุทฺธกัตฺตาใน กโรติ ๆ อาขยาตบทกัตฺตฺวาจก **กฏฺฐํ** อวุตตกัมมะ
ใน กโรติ **อฺงฺคาริ** วิกตีกัมมะใน กโรติ”

๘. แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “**ทุตฺติยากรณะ**” ทุตฺติยาวิภตฺติที่ลงในอรรถตติยาวิภตฺติ

เช่น สเจ **มํ** นาลปิสุสติ.

แปลว่า “ถ้าอ.บุคคลนั้น จักไม่พูด กับด้วยเราไซ้”

สัมพันธ์ว่า “โส วิเสสนะ ของ ปุคฺคโล ๆ สุทฺธกัตฺตา ใน อาลปิสุสติ ๆ อาขยาตบท

กัตตุจาก สเจ ปริกัปิตถะ มํ ทุตติยาภระ ใน นาลปีสุตติ นคัพทํ ปฏิสเสระ ใน อาลปีสุตติ”

๙. แปลว่า “จาก...” เรียกว่า “**ทุตติยาอปาทาน**” ทุตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถบัญญัติวิภัตติ

เช่น ทูริ คามํ อากโต. (จคัพทํในสูตร ๓๑๒.“ทูนนตีกททกาลฯ”)

แปลว่า “อ.บุรุษ มาแล้ว จากหมู่บ้าน อันไกล”

สัมพันธ์ว่า “ปุริโส สุททกัตตา ใน อากโต ๆ กิตบทกัตตุจาก ทูริ วิเสสณะ ของ คามํ ๆ ทุตติยาอปาทาน ใน อากโต”

๑๐. แปลว่า “แห่ง...” เรียกว่า “**ทุตติยาสัมพันธะ**” ทุตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถบัญญัติวิภัตติในที่ประกอบด้วย “อนุตรา, อภิโต, ปรีโต, ปติ และปฏิกาทิศัพท”

เช่น อนุตรา จ ราชคหํ อนุตรา จ นาพนุทํ อทธานมคคปปฏิปนโน.

แปลว่า “อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เสด็จดำเนินไปแล้วสู่หนทางไกล ในระหว่างแห่งเมืองราชคฤห์ ด้วย ในระหว่าง แห่งเมืองนาพันทา ด้วย ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “ภควา สุททกัตตา ใน โหติ ๆ อาชยาตบทกัตตุจาก อนุตรา สองศัพทํ อาชาระ ใน อทธานมคคปปฏิปนโน จ สองศัพทํ ปทสมุจยัตถะ เข้ากับ อนุตรา ราชคหํ และ อนุตรา นาพนุทํ, ราชคหํ กิติ นาพนุทํ กิติ ทุตติยาสามีสัมพันธะ ใน อนุตรา อทธานมคคปปฏิปนโน วิทติกัตตา ใน โหติ”

๑๑. แปลว่า “ใน..., บน...” เรียกว่า “**ทุตติยาอาชาระ**” ทุตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถสัตตมวิภัตติ ถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “**ทุตติยากาลสัตตม**”

เช่น คามํ จรติ.

แปลว่า “อ.บุคคล ย่อมเที่ยวไป ในหมู่บ้าน”

สัมพันธ์ว่า “ปุคคโล สุททกัตตา ใน จรติ ๆ อาชยาตบทกัตตุจาก คามํ ทุตติยา-อาชาระ ใน จรติ”

เช่น เอกํ สมยํ ภควา สวตถึยํ วิหริติ เซตวเน.

แปลว่า “ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ ในพระเชตวัน ไกลเมืองสาวัตถี”

สัมพันธ์ว่า “ภควา สุททกัตตา ใน วิหริติ ๆ อาชยาตบทกัตตุจาก เอกํ วิเสสณะ ของ สมยํ ๆ ทุตติยากาลสัตตม ใน วิหริติ สวตถึยํ สมิปาชาระ ใน วิหริติ เซตวเน วิสยาชาระ ใน วิหริติ”

ฝึกแปลและสัมพันธ์

๑. อถ โข ภควา เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อุตานํ อุตานเนสิ.
(ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความนั้นแล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้น)
แปลว่า.....

.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๒. สว มาคณฺทียา ฉาตกานํ สาสนํ ปหิณฺนิ.
(พระนางมาคันทิยา ส่งข่าวสาสน์แก่เหล่าญาติ)
แปลว่า.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

๓. สตุต ปจเจกพุทฺธา หิมวหนฺตํ คจฺจนฺติ.
(พระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ องค์เสด็จไปป่าหิมพานต์)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธฺว่า.....

.....

.....

.....

๔. อหํ สหสฺสํ ลภมาณา ธีตรํ อาทาย คนฺตฺวา เอตํ ฐนํ ราชกฺุลํ ปเวเสสฺสุสามิ.
(หม่อมฉันเมื่อได้ทรัพย์หนึ่งพัน พาทิดาไป จะให้ทรัพย์นั้นเข้าไปสู่ราชตระกูล)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธฺว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. เต (ภิกขุ) กิร สตถุ สนฺติเก **กมฺมฏฺฐานํ** คเหตฺวา อรณฺยภวiharํ ปวิสีสุ.
 (ทราบมาว่า ภิกษุเหล่านั้นเรียนกัมมฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่วิหาร
 อันตั้งอยู่ในป่า)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

๖. เทว อหิ จูฬปิตรี อาณาเปตฺวา กาวเรสี.
 (หม่อมฉันรับสั่งอาแล้วให้อากระทำเจ้าค่ะ)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

๗. ตูว์ อตุตโน ฌาติคณํ ปกุโกสาเปหิ.

(เขอจงใช้คนให้ไปเรียกหมู่ญาติของตนมาเถิด)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

๘. ราชา อาคตาคตานิ (ชนานํ) มหนตํ สกุการํ กาเรสิ.

(พระราชาทรงรับสั่งให้ทำสักการะใหญ่แก่เหล่าชนผู้มาแล้วผู้มาแล้ว)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

๙. อถกทิวสํ ฌมมสภายํ ภิกขุ กถํ สมุจจาเปสุ.

(ครั้นภายหลัง ณ วันหนึ่ง เหล่าภิกษุสนทนาธรรมกันที่ธรรมสภา)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

๑๐. ราชา ตสฺสา (อิตฺถิยา) สหสฺสํ ทาเปสิ.
 (พระราชาทรงรับสั่งให้พระราชทานทรัพย์หนึ่งพันแก่หญิงนั้น)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๑๑. ราชา ภิกฺขุสํมฺมสฺส สตฺตาทํ ทานํ อทาสิ.
 (พระราชาก็ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ตลอดเจ็ดวัน)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๑๒. ภทฺทวดี นาม กเรณฺกา เอกทิวสํ ปญฺญาสโยชนานิ คจฺจติ.
 (ช่างพังชื่อภททวดี ย่อมไปได้ ๕๐ โยชน์ในวันหนึ่ง)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๑๓. เอกมหนฺตํ นิสินฺหา โข เต ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจฺจุ.

(ภิกษุเหล่านั้น ผู้นั้น ณ ที่สมควรแล ได้กราบทูลคำนั้น กะพระผู้มีพระภาคเจ้า)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

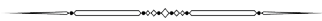
สัมพันธฺ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑๔. สตถา ปน เตน หตฺถินา อุปกฺกจฺยมาโน สุขํ วสฺสิ.

(ฝ่ายพระศาสดา อันข้างนั้นอุปัฏฐากอยู่ ประทับอยู่สบาย)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธฺ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

บทที่ ๔

ว่าด้วยประเภทอรรถของตติยาริภัตติ

อายตนิบาตของตติยาริภัตติ แปลว่า “ด้วย..., โดย..., อัน..., ตาม..., เพราะ..., มี..., ด้วยทั้ง..., ข้าง..., ทาง...”

ภระ หมายถึง เครื่องมือเป็นเครื่องกระทำกิจ มีวิเคราะห์ว่า “กรียเต อเนนาติภระ”. (กร ภระ ในกรกระทำ + ยุปัจจัย). ย่อมถูกกระทำ ด้วยสิ่งนี้ เพราะเหตุนั้น สิ่งนี้ชื่อว่าภระ. (เป็นเครื่องอันเขากระทำ, เครื่องมือ)

ภการก ๒

๑. อัษัตติภระ เครื่องมือที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่น หตุเกน กมม กโรติ. (ย่อมกระทำ ซึ่งกรงาน ด้วยมือ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “หตุเกน” แปลว่า “ด้วยมือ” มือเป็นอวัยวะภายในร่างกาย เป็นเครื่องมือในการกระทำกรงาน ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น อัษัตติภระ

๒. พาหิรภระ เครื่องมือที่มีอยู่นอกร่างกาย เช่น ทาตุเตน วิหโย ลุนาติ. (ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว ท. ด้วยเคียว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทาตุเตน” แปลว่า “ด้วยเคียว” เคียวเป็นเครื่องมือภายนอก สำหรับเกี่ยวข้าวหรือหญ้า ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็นพาหิรภระ

กัตตา ๓

๑. สุภกัตตา กัตตาล้วนๆ หมายความว่าเป็นผู้กระทำกรียาเอง โดยไม่มีใครมาขอร้อง บังคับ หรืออ้อนวอนให้กระทำกรียา เช่น ปุริโส มคค คจจติ. (อ.บุรุษ ย่อมไปสู่นทาง)

๒. เหตุกัตตา กัตตาที่เป็นเหตุให้ผู้อื่นกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจจะเป็นการสั่ง บังคับ ขอร้อง อ้อนวอน หรือเชื้อเชิญอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ปโยชกัตตา”บ้าง เช่น สามิกสูท โอทน ปาเจติ. (อ.เจ้านาย ยังพ่อครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก)

๓. กัมมกัตตา การงานที่ทำได้ง่าย เหมือนกับว่าสำเร็จได้เอง โดยไม่ต้องมีผู้กระทำ เช่น สย กรียเต กโฏ. (อ.เสื่อ ย่อมถูกกระทำ เอง), สยเมว ปจเจเต โอทโน. (อ.ข้าวสุก ย่อมถูกหุง เองนั้นเทียว)

เหตุกัตตา ๓

๑. เปสกัตตา ได้แก่ เหตุกัตตาที่ใช้ให้ผู้อื่นทำกริยาโดยไม่มีการขอร้อง หรือให้เกียรติแก่บุคคลที่ตนใช้ เช่น **ยถุทตโต** เทวทตฺตํ คมยติ. (อ.นายยัญญุทัต ยิงนายเทวทัต ย่อมให้ไป)

๒. อัชเมสกัตตา ได้แก่ เหตุกัตตาที่ขอร้องให้ผู้อื่นทำกริยา อย่างเช่นผู้น้อยร้องขอผู้ใหญ่ โดยมีการเคารพและให้เกียรติต่อผู้ที่ตนร้องขอ เช่น **ภิกขุ พุทฺธํ ฐมมํ เทสาเปติ.** (อ.ภิกษุ ยิงพระพุทฺธเจ้า ย่อมให้แสดง ซึ่งธรรม)

๓. อหุกุลกัตตา ได้แก่ เหตุกัตตาที่มีได้เป็นผู้ใช้โดยตรง เพียงแต่เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการทำกริยาของสุทธกัตตาเท่านั้น เช่น **ภิกขา ภิกขุํ วาสาเปติ.** (อ.อาหาร ยิงภิกษุ ย่อมให้อยู่)

กตฺตา. **ชินฺเนน** เทสิโต ฐมโม.

พุทฺธฺเนน ชิโต มารो.

อหิณา ทฏฺโฐ นโร.

พุทฺธฺเนน โพรสิโต โลโก.

สทฺธฺเรหิ การิโต วิหารो.

อิตถมฺภูตฺสา กาลี ภินฺเนน สีเสน ปคฺขมฺรณฺเตน

อุณฺโปกฺจพฺนฺธเนน **ปตฺเตน** อณฺโณ นวํ

ดิทฺถฺนฺทเกน ปริพฺพาชกมฺทุกฺขิ.

อปวคฺค. **เอกาเหเนว** พาราณสี ปายาสิ.

นวฺหิ มาเสหิ วิหารํ นิฏฺฐาเปสิ.

โยชเนน อธิตํ พฺยากรณํ.

ปุพฺพาที. **มาเสน** ปุพฺโपो.

อ.พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว

อ.มาร อันพระพุทฺธเจ้า ทรงชนะแล้ว

อ.คน อันกู กัดแล้ว

อ.สัตว์โลก อันพระพุทฺธเจ้า ทรงให้รู้แล้ว

อ.วิหาร อันชน ท. ผู้มีศรัทธา ให้สร้างแล้ว

โลหิตฺเตน ปฏฺวิสุสฺสกาณํ อุชฺฌมาเปสิ. อ.นางกาลิ

นั้น มีศรัทธา อันแตกแล้ว มีเลือด อันไหลออก

อยู่ โปนทะนาแล้ว แก่หญิง ท. ผู้คั่นเคยกัน

หยอน ๕ ฟิงขอ ซึ่งบาตรอื่น ไบใหม่

ได้เห็นแล้ว ซึ่งปริพาชก ด้วยทั้งไม้เท้าอันมี

เชือกสามเส้นติดอยู่

ไปถึงแล้ว ซึ่งเมืองพาราณสี โดยวันเดียนั้น

เทียว

ยังวิหาร ให้สำเร็จแล้ว โดยเดือน ท. เก้า

อ.ไวยากรณ์ อันบุคคล สวดแล้ว โดยโยชน

อ.ผู้เกิดก่อน ด้วยเดือน

ปิตรา สทิส.	อ.ผู้เซ่นกับ ด้วยบิดา
มาตรา สโม.	อ.ผู้เสมอ ด้วยมารดา
กหาปณน อุโน.	อันหย่อน ด้วยกหาปณะ
ธเนน วิกโล.	อ.ผู้บกพร่อง ด้วยทรัพย์
อสีนา กลโห.	อ.การทะเลาะ ด้วยดาบ
อจาเรน นิปุโณ.	อ.ผู้ละเอียดอ่อน ด้วยความประพฤติ
วากาย นิปุโณ.	อ.ผู้ละเอียดอ่อน ด้วยวาจา
คุเฟน มิสุสกั.	อันผสม ด้วยน้ำอ้อยงบ
วากาย สขิโล.	อ.ผู้อ่อนหวาน ด้วยวาจา
มณินา อตุโถ.	อ.ความต้องการ ด้วยแก้วมณี
ธเนน อตุโถ.	อ.ความต้องการ ด้วยทรัพย์
ปิตรา ตลุโย.	อ.ผู้เหมือน กับบิดา
กาล. มาเสน ฤกษติ.	ย่อมบริโภคน โดยเดือน
โยชเนน คจจติ.	ย่อมไป โดยโยชน์
ปจจตต. อตตหนาว อตตทาน์ สมฺมนนติ.	อ.พระเถระ เป็นตนเทียว เป็นย่อมสมมุติซึ่งตน
กมม. ติเลหิ เขตเต เวปติ.	ย่อมหวาน ซึ่งงา ท. ในนา
ปณจมี. สุมุตฺตา มยฺ เตน มหาสมณน.	อ.เรา ท. เป็นผู้พ้นดีแล้ว จากพระมหาสมณะ พระองค์นั้น ย่อมเป็น

ลงตติยวิภัตติ ในอรรถของสหศัพท์ แต่ไม่มีสหศัพท์ปรากฏอยู่ด้วย เช่น เทวทตฺโต ราชคหฺ ปาวิสฺติ โกกาลีเกน ปจจาสมณน. (อ.พระเทวทตฺ ได้เข้าไปแล้ว สู่เมืองราชคฤห์ กับ ด้วยพระโกกาลิกะ ผู้เป็นปัจฉาสมณะ), ทุกุโข พาลเลหิ สฺวาโส. (อ.การอยู่ร่วม กับด้วยคน พาล ท. เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ ย่อมเป็น)

อาทิศัพท์ ใน “สหทธิโยเค” หมายถึง “สหฺธิ = กับ, สมฺ = เสมอ, นานา = ต่างๆ, วินา = เว้น, อลฺ = พอละ, ออย่าเลย และ กิ = อะไร ในที่ประกอบด้วยศัพท์เหล่านี้ ให้ลงตติยวิภัตติ มีคำแปลว่า “ด้วย...” ดังนี้

อุทาหรณ์ : สหทธิโยคะ ในที่ประกอบด้วย สหศัพท์ เป็นต้น แปลว่า “ด้วย...”

เช่น **อนุตवासิกสทุธิวิหาริกะ** สห อัจฉริยบุชฌายานัน ลากโ. อ.ลาภ ของอาจารย์และ
อุปัชฌาย์ ท. กับ ด้วยอันตวาสิกและสทุธิ-
วิหาริก ท.

นิสสิท ภาควา สทุธิ ภิกขุขุสเมน. อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว กับ
ด้วยหมู่แห่งภิกษุ

สพฺพเสน สมํ มิตา. ถูกเปรียบเทียบแล้ว เสมอกัน ด้วยพัน
สพฺพเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว. อ.ความต่างกัน อ.ความแยกกัน
ด้วยวัตถุ ท. อันเป็นที่รัก อันเป็นที่น่าชื่นใจ
ทั้งปวง จักมี แก่เรา

สโฆ วินาปิ คคฺเคน อุโปสถํ กเรยฺย. อ.พระสงฆ์ ฟังกระทำ ซึ่งอุโบสถ แม้วัน
ด้วยพระบิ๊า ชื่อว่าคคคะ

อลํ เต อิท วาเสน. อ.พอละ ด้วยการอยู่ในวัดนี้ แก่ท่าน
กึ เต ชฎาหิ ทุมฺเมธ. ดูก่อนฤๅษีผู้มีปัญญาทราวม อ.ประโยชน์อะไร
ด้วยชฎา ท. แก่ท่าน

กึ เต อชินสาฎิยา. อ.ประโยชน์อะไร ด้วยผ้าห่มหนึ่งเสื่อ แก่ท่าน

อุทาหรณ์ : สหัตถะ มีอรรถของสหศัพท์ แปลว่า “กับด้วย...”

เช่น **เทวทตฺโต ราชคหํ ปาวิลิ โภกาลิเกน ปจฺจาสมณฺเณ.** อ.พระเทวทัต ได้เข้าไปแล้ว
สู่เมืองราชคฤห์ กับด้วยพระโภกาลิกะ ผู้เป็น
ปัจฉาสมณะ

ทุกฺโข พาเลหิ สฺวาโส. อ.การอยู่ร่วมกับด้วยคนพาล ท. เป็นเหตุนำมา
ซึ่งความทุกข์ ย่อมเป็น

อุทาหรณ์ : เหตุวัตถุ ตติยาวิปัสสตกลงในอรรถเหตุ ไม่มีศัพท์ที่แปลว่า เหตุ อยู่ด้วย

เช่น **อนุเนน วสติ.** ย่อมอยู่ เพราะข่าว
ธมฺเมเนน วสติ. ย่อมอยู่ เพราะธรรม
วิชฺชาเยน วสติ. ย่อมอยู่ เพราะวิชา
น ชจฺจา วสโล โหติ. อ.บุคคล เป็นคนเลว เพราะชาติ ย่อมเป็น

	ห้ามิได้
น ชจจา โหติ พุราหฺมโณ.	อ.บุคคล เป็นผู้ประเสริฐ เพราะชาติ ย่อมเป็นห้ามิได้
กมุมนา วสโล โหติ.	อ.บุคคล เป็นเลว เพราะกรรม ย่อมเป็น
กมุมนา โหติ พุราหฺมโณ.	อ.บุคคล เป็นผู้ประเสริฐ เพราะกรรม ย่อมเป็น
ทาเนน โภควา.	อ.บุคคล เป็นผู้มโหทธิพย์ เพราะทาน ย่อมเป็น
อาจาเรน กุลี.	อ.บุคคล เป็นผู้มิตระกูลดี เพราะความประพฤติ ย่อมเป็น
เกน ปาณิ กามทโท.	อ.ฝ่ามือ เป็นฝ่ามืออันให้ซึ่งวัตถุอันน่าใคร่ ย่อมมี เพราะกรรมอะไร
เกน ปาณิ มรฺุสฺสโว.	อ.ฝ่ามือ เป็นฝ่ามืออันหลังออกซึ่งน้ำหวาน ย่อมมี เพราะกรรมอะไร
เกน เต พุรหฺมจริเยน ปุณฺณํ ปาณิมฺหิ อิชฺฌติ.	อ.บุญ ย่อมสำเร็จ ในฝ่ามือ ของท่าน เพราะความประพฤติประเสริฐอะไร

อุทาหรณ์ : เหตุวัตถุปัจจัย ตติยวิภัตติลงในที่ประกอบด้วยอรรถเหตุ มีศัพท์ที่
 แปลว่า เหตุ อยู่ด้วย

เช่น	เกน นิमितฺเตน.	เพราะเหตุอะไร
	เกน ปโยชเนน.	เพราะประโยชน์อะไร
	เกนญฺเจเน.	เพราะอรรถอะไร
	เกน เหตุนา.	เพราะเหตุอะไร

อุทาหรณ์ : ตติยวิภัตติลงในอรรถสัตตมวิภัตติ เช่น

สตุตฺมํ.	เตน สมเยน.	ในสมัยนั้น
	เตน กาเลน.	ในกาลนั้น
	กาเลน รมฺมสฺสวานํ.	อ.การฟังซึ่งธรรม ในกาลสมควร
	โส โว มมจฺจเยน สตุตา.	อ.พระธรรมวินัยนั้น เป็นศาสดา ของเธอ ท.

มาเสน ฤๅชติ.	ในกาลอันล่วงไป แห่งเรา จักเป็น
โยชเนน ราวติ.	ย่อมกิน ในเดือน
ปุรตถิเมน ฐตฺรภูโจ.	ย่อมวิ่ง ในโยชน์
ทกุชเณน วิรุพฺพหโก.	อ.ทำวฐตฺรภูฐึ ย่อมอยู่ในทิศตะวันออก
ปจฺฉิเมน วิรุปกฺโข.	อ.ทำววิรุพฺพหก ย่อมอยู่ในทิศใต้
อุตฺตเรน กสิวนฺโต.	อ.ทำววิรุปักษึ ย่อมอยู่ในทิศตะวันตก
ชโนหฺมปเรน จ.	อ.เมืองกสิวันตะ ย่อมอยู่ในทิศเหนือ
	อ.เมืองชโนหฺมะ มีอยู่ในทิศอื่นจากทิศเหนือ นั้น
	ด้วย
เยน ภควา, เตหฺอุปสงฺกมิ.	อ.พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ในส่วนแห่งทิศ
	ใต้, อ.ภิกษุ นั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ในส่วนแห่งทิศ
	นั้น

อุทาหรณ์ : ตติยารวิภัตติลงในอวัยวะที่พิการ เช่น

องฺคฺวิการ. อฺกฺชินา กาโณ.	อ.ผู้บอด ด้วยตา
หตฺถเณ กฺณิ.	อ.ผู้ง่อย ด้วยมือ
ปาเทน ขณฺโซ.	อ.ผู้เขยง(เป้) ด้วยเท้า
ปิฎฺจฺยา ขุชฺโซ.	อ.ผู้ค่อม ด้วยหลัง

วิเสสนะ หมายถึง บทขยายที่ทำให้บทหลัก(บทวิเสสยะ)แตกต่างออกไป มีวิเคราะห์ว่า “วิเสสียติ วิเสสิตพฺพึ อเนนาติ วิเสสนํ”. (วิ + ลิส + ยุ) อ.วิเสสยะ ย่อมถูกกระทำให้พิเศษ ด้วยวิเสสนะนี้ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าวิเสสนะ. (คำขยาย) วิเสสนะนั้นมี ๖ ประการ คือ

(๑) โคตฺต = โดยโคตร ตระกูล	(๒) นาม = โดยชื่อ
(๓) ชาติ = โดยชาติกำเนิด ชาติตระกูล	(๔) ลิปฺป = โดยศิลปะ
(๕) วย = โดยวัย	(๖) กุณ = โดยคุณ

นามวิเสสณะ ๒

๑. **ตุลยาธิกรณวิเสส** ตัวขยายมีรรถเป็นที่ตั้งเหมือนกัน มีวิภัตติเหมือนกัน แปลว่า “ผู้..., มี..., อัน...” เช่น **สา กาลี ภันุเนน สีเสน ปคฺขรณฺเตน** โลหิตฺเตน ปฏิวิสุสกาณํ อุชฺฌมาเปสิ. (อ.นางกาลีนั้น มีศีรษะแตกแล้ว มีเลือดไหลออกอยู่ โพนทะนา แก่หญิงผู้คุ้นเคย ท.) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สา” ทำหน้าที่เป็นตัวขยายของบทว่า “กาลี” โดยมากมีลิงค์ วิภัตติ และวจนะ เหมือนกันทั้งสองบท แต่ที่มีลิงค์และวจนะต่างกันก็มีบ้าง

๒. **ภินนาธิกรณวิเสส** ตัวขยายมีรรถเป็นที่ตั้งต่างกัน มีวิภัตติต่างกัน แปลว่า “โดย...” เช่น **โคตฺเตน โคตโม นาโถ.** (อ.พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าโคตม โดยโคตร) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “โคตฺเตน” เป็นวิเสสณะ ของบทว่า โคตโม โดยมีวิภัตติต่างกัน ส่วน ลิงค์ และวจนะ จะเหมือนกัน หรือต่างกันได้

โคตต.	โคตฺเตน โคตโม นาโถ.	อ.พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าโคตม โดยพระโคตร
นาม.	สาริปฺตฺโตติ นามเณ	วิสุสุโต ปญฺญา จ โส,
ชาติ.	ชาติยา ขตฺติโย พุทฺโธ	โลกเ อปฺปฏิปคฺคโล.
	อ.พระเถระนั้น เป็นผู้มียัญญา เป็น ปราภฏแล้ว โดยชื่อ	
	ว่า อ.พระสารีบุตร ดังนี้ ย่อมเป็น, อ.พระพุทธเจ้า ทรงเป็น	
	กษัตริย์ โดยพระชาติ ทรงเป็นผู้ไม่มีบุคคลเปรียบ ในโลก	
	ย่อมเป็น	
สิปฺ.	สิปฺเปน นพกาโร โส.	อ.บุคคลนั้น เป็นช่างสาน โดยศิลปะ ย่อมเป็น
วย.	เอภฺนตีโส วยสา.	มีอายุ ๒๙ ปี โดยวัย
คุณ.	วิชฺชาย สาธุ.	เป็นคนดี โดยวิชา
	ปญฺญา ย สาธุ.	เป็นคนดี โดยปัญญา
	ตปฺสา อุตฺตโม.	เป็นผู้สูงสุด โดยข้อปฏิบัติ
	สุวณฺเณน อภิรุโป.	มีรูปงาม โดยผิวอันงาม
จศัพฺท์.	ปกฺติยา อภิรุโป.	มีรูปงาม โดยปกติ
	เยภฺยเยน มตฺติกา.	อ.ดินเหนียว โดยมาก
	สเมน ราวติ.	ย่อมวิ่ง โดยสม่ำเสมอ
	วิสเมน ราวติ.	ย่อมวิ่ง โดยไม่สม่ำเสมอ

ทวิโทณน ธณณิ กิณนาคิ.

ย้อมชื้อ ซึ่งข้าวเปลือก โดยทะนานสอง

สหสุเสน อสสเก กิณนาคิ.

ย้อมชื้อ ซึ่งลูกม้า ท. โดยพันแห่งทรัพย์

สรุป ตติยารวิภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ

๑. ตติยารวิภัตติลงในอรรถปฐมารวิภัตติแปลว่า“อันว่า...” เรียกว่า“ตติยาปัจจัตตะ” เช่น อตตุนาว อตตุนาน สมนนุนติ. แปลว่า “อ.พระเถระ เป็นตนเทียว ย่อมสมมุติ ซึ่งตน”
๒. ตติยารวิภัตติลงในอรรถทุติยารวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “ตติยาภิคมมะ” เช่น ติเลหิ เขตเตเต วปติ. แปลว่า “อ.ชานา ย่อมหว่าน ซึ่งงา ท. ในนา”
๓. ตติยารวิภัตติลงในอรรถปญจมีวิภัตติ ใช้เป็นแดนหลักออก แปลว่า “จาก...” เรียกว่า “ตติยาอปาทาน” เช่น สุมุตตมา มยิ เตน มหาสมณน. แปลว่า “อ.เรา ท. เป็นผู้พันดีแล้ว จากพระมหาสมณะ พระองค์นั้น ย่อมเป็น”
๔. ตติยารวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า “ใน...” เรียกว่า “ตติยาอาราธะ” เช่น ปุรตถุณิเมณ ฐตถุณิเจ แปลว่า “อ.ท้าวฐตถุณิ ย่อมอยู่ในทิศตะวันออก” ถ้าเกี่ยวข้องกับกาลเวลา เรียกว่า “ตติยากาลสัตตมี” เช่น เตน โข ปน สมเยน ภควา สวตถุณิยิ วิหริติ เขตวเน อนนถปิณทิกสสุ อาราเม. แปลว่า “ก็ ในสมัยนั้นแล อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน อันเป็นอาราม ของเศรษฐีชื่อว่าอนนถปิณทิกะ ใกล้เมืองชื่อว่าสาวัตถี”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงตติยารวิภัตติ

(สัมพันธ์เข้ากับ “นาม, กิริยา และ อพยยศัพท์”)

๑. แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “ภระ” เป็นเครื่องมือในการทำกิจ เป็นเครื่องมือที่มีอยู่ภายในร่างกาย หรือภายนอกร่างกาย
 - เช่น ปุริโส หตถุณน กมมัม กโรติ.
 - แปลว่า “อ.บุรุษ ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ”
 - สัมพันธ์ว่า “ปุริโส สุททกัตตา ใน กโรติ ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก หตถุณน ภระ ใน กโรติ กมมัม อุตตตกัมมะ ใน กโรติ”
 - เช่น กสสโก ทาตเตน วิหโย ลุนนาคิ.
 - แปลว่า “อ.ชานา ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าวเปลือก ท. ด้วยเคียว”
 - สัมพันธ์ว่า “กสสโก สุททกัตตาใน ลุนนาคิ ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก ทาตเตน

กรณีใน ลูนาติ วิหโย อวุตตกัมมะใน ลูนาติ”

๒. แปลว่า “โดย..., ตาม..., ข้าง..., ทาง...” เรียกว่า “ตติยาวิเสสนะ” ทำหน้าที่ขยายบทอื่น

เช่น โคตเตน โคตโม นาโถ.

แปลว่า “อ.พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าโคตม โดยพระโคตร ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “โคตโม สัตยญาวิเสสนะของ นาโถ ๆ สุทรกัตตา ใน ภวติ ๆ อาชยาตบทกัตตวจาก โคตเตน ตติยาวิเสสนะ ใน โคตโม”

แปลว่า “ด้วย..., โดย..., กับ...” ตามความเหมาะสม แต่ไม่ได้เป็นเครื่องมือของกิริยา เรียกว่า “ตติยาวิเสสนะ”

เช่น มาเสน ปุพฺโพ.

แปลว่า “อ.ผู้ก่อน ด้วยเดือน”

สัมพันธ์ว่า “มาเสน ตติยาวิเสสนะใน ปุพฺโพ ๆ ลิงคัตตะ”

๓. แปลว่า “อัน...” เรียกว่า “อนภิตกัตตา” หรือ “อวุตตกัตตา” ผู้กระทำกิริยาที่ยังไม่ถูกกิริยากล่าว

เช่น ชินเน เทสิโต ฐมฺโม.

แปลว่า “อ.พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว”

สัมพันธ์ว่า “ฐมฺโม วุตตกัมมะ ใน เทสิโต ๆ กิตบทกัมมวจาก ชินเน อนภิตกัตตา ใน เทสิโต”

๔. แปลว่า “เพราะ...” เรียกว่า “เหตุ” เป็นเหตุในการกระทำกิริยา

เช่น น ชจจา วสโล โหติ.

แปลว่า “อ.บุคคล เป็นคนเลว เพราะชาติ ย่อมเป็น หามิได้”

สัมพันธ์ว่า “ปุคฺคโล ๆ สุทรกัตตา ใน โหติ ๆ อาชยาตบทกัตตวจาก นคัพฺทปฏิเสชนัตตะ ชจจา เหตุ ใน วสโล ๆ วิกติกัตตา ใน โหติ”

๕. แปลว่า “มี..., ด้วยทั้ง...” เรียกว่า “อิตถัมภูตะ” แสดงความมีอยู่แห่งสิ่งนี้

เช่น สา ภินฺเนน สีเสน ปคฺฉนฺเตน โลหิตฺเตน ปฏิวิสุสกาณํ อุชฺฌาเปสิ.

แปลว่า “อ.นางกาลีนัน มีศรัทธา อันแตกแล้ว ด้วยทั้งเลือด อันไหลออกอยู่ โปนทะนาแล้ว แก่หญิง ท. ผู้คุ้นเคยกัน”

สัมพันธ์ว่า “สา วิเสสนะ ของ กาลี ๆ สุทรกัตตา ใน อุชฺฌาเปสิ ๆ อาชยาตบท

กัตตุวจาก ภินเนน วิเสสนะ ของ สีเสน ๑ อิตถัมภุตะ ของ กาลี ปคฺขรฺนุเตน วิเสสนะ ของ โลหิเตน ๑ อิตถัมภุตะ ของ กาลี ปฏฺวิวิสุสกาณํ วิเสสนะ ของ อิตถีนํ ๑ สัมปทาน ใน อุชฺฌมาเปสิ”

๖. แปลว่า “ด้วย...” เข้ากับ สห, สหฺฐี, สมนํ, นานา, วินา, อลํ และกีสัพพท์ หรือแปลว่า “กับด้วย...” เข้ากับอรรถของสหศัพท์ เรียกว่า “**สหตถตติยา**”

เช่น นิสีทิ ภควา สหฺฐี ภิกฺขุสฺสเมน.

แปลว่า “อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ”

สัมพันธฺว่า “ภควา สุทรกัตตา ใน นิสีทิ ๑ อาชยاتبทกัตตุวจาก สหฺฐีสัพพท์ กิริยา-สมวายะ ใน นิสีทิ ภิกฺขุสฺสเมน สหตถตติยา เข้ากับ สหฺฐี”

๗. แปลว่า “อันว่า...” ตติยาริวัตติลงในอรรถปฐมาริวัตติ เรียกว่า “**ตติยาปัจจัตตะ**”

เช่น เถโร อตฺตนาห อตฺตนาํ สมฺมณฺหติ.

แปลว่า “อ.พระเถระ เป็นต้นเทียว เป็น ย่อมสมมุติ ซึ่งตน”

สัมพันธฺว่า “เถโร สุทรกัตตาใน สมฺมณฺหติ ๑ อาชยاتبทกัตตุวจาก เอวสัพพท์ อว-ธารณะ เข้ากับ อตฺตนา ๑ ตติยาปัจจัตตวิกตีกัตตาใน หุตฺวา ๑ ปุพฺพกาลกิริยาใน สมฺมณฺหติ อตฺตนาํ อวุตตกัมมะ ใน สมฺมณฺหติ”

๘. แปลว่า “ซึ่ง...” ตติยาริวัตติลงในอรรถทุติยาริวัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา เรียกว่า “**ตติยากัมมะ**” และแปลว่า “ยัง...” เป็นกรรมที่ถูกใช้ให้กระทำ เรียกว่า “**ตติยาการิต-กัมมะ**”

เช่น ติเลหิ เขตเต เวปติ.

แปลว่า “อ.ชวานา ย่อมหว่าน ซึ่งงา ท. ในนา”

สัมพันธฺว่า “กสฺสโก สุทรกัตตา ใน เวปติ ๑ อาชยاتبทกัตตุวจาก ติเลหิ ตติยา-อวุตตกัมมะ ใน เวปติ เขตเต วิสยาธาระ ใน เวปติ”

เช่น มาตา ปุตุเตน สิปปํ อุกฺคณฺหาเปติ.

แปลว่า “อ.มารดา ยังบุตร ย่อมให้เรียน ซึ่งศิลปะ”

สัมพันธฺว่า “มาตา เหตุกัตตา ใน อุกฺคณฺหาเปติ ๑ อาชยاتبทเหตุกัตตุวจาก ปุตุเตน ตติยาการิตกัมมะ ใน อุกฺคณฺหาเปติ สิปปํ อวุตตกัมมะ ใน อุกฺคณฺหาเปติ”

๙. แปลว่า “จาก...” ตติยาริวัตติลงในอรรถปัจฉิมาริวัตติ ใช้เป็นแดนหลักออก เรียกว่า “**ตติยาอพาทาน**”

เช่น สุมฺุตฺตา มยฺ เตน มหาสมฺเณน.

แปลว่า “อ.เรา ท. เป็นผู้พันธ์แล้ว จากพระมหาสมณะพระองค์นั้น ย่อมเป็น”
(จศัพทในสูตร “กตฺตริ จ”)

สัมพันธ์ว่า “มยฺ สุทฺธกัตฺตา ใน อสฺม ๑ อาขยาตบทกัตฺตฺวาจก สฺมุตฺตา วิกิตกัตฺตา
ใน อสฺม เตน วิเสสนะ ของ มหาสมเณน ๑ ตติยาอปาทาน ใน สฺมุตฺตา”

๑๐. แปลว่า “ใน...” ตติยาวิภัตติลงในอรรถสัทตมี เรียกว่า “ตติยาอาธาระ” เกี่ยวข้อง
กับกาลเวลา เรียกว่า “ตติยากาลสัทตมี”

เช่น ปุรฺตฺติเมน ฐตฺรฎฺโจะ.

แปลว่า “อ.ทำวฐตฺรฎฺฐึ ย่อมอยู่ในทิศตะวันออก”

สัมพันธ์ว่า “ฐตฺรฎฺโจะ สุทฺธกัตฺตา ใน วิหฺรติ ๑ อาขยาตบทกัตฺตฺวาจก ปุรฺตฺติเมน
ตติยาวิสยาธาระ ใน อตฺถิ”

เช่น เตน สมเยน ภควา สวาตฺถิยํ วิหฺรติ เชตฺวนเ.

แปลว่า “ในสมัยนั้น อ.พระผู้มีพระภาค ทรงประทับอยู่ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน
ใกล้เมืองสาวัตถี”

สัมพันธ์ว่า “เตน วิเสสนะ ของ สมเยน ๑ ตติยากาลสัทตมี ใน วิหฺรติ ภควา
สุทฺธกัตฺตา ใน วิหฺรติ ๑ อาขยาตบทกัตฺตฺวาจก สวาตฺถิยํ สมฺปาธาระ ใน วิหฺรติ เชตฺวนเ
วิสยาธาระ ใน วิหฺรติ”

ฝึกแปลและสัมพันธ์

๑. อตฺถิ โกจิ ภติเกน อตฺถิโก.

(ใครๆ ผู้มีความต้องการด้วยคนผู้ทำการรับจ้าง มีอยู่หรือ?)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๒. สา ปริจาริกา ตตถ จาเน วสมานา ติชิเณน **สตฺเถน** ตสฺส กุมภโฆสกสฺส มณฺญจฺจานํ
จินฺทึ.

(นางสนมนั้น อยู่ในที่นั้น ใช้มีดอันคมตัดที่แห้งเตี้ยของนายกุมภโฆสกะนั้น)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓. อมฺเหหิ อิณโต เยน เกนจิ **อุปาเยน** มุจฺจิตฺตุํ สกฺกา.

(พวกเราอาจเพื่อจะพ้นจากหนี้ ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔. สภา ปรีจาริกา ต่ กหาปณั รมโยเ เปเสตวา อตตโน กหาปเณห จณั อกาสิ.
(นางสนมนั้นส่งกหาปณะไปให้พระราชา แล้วได้ทำการฉลองด้วยกหาปณะของตน)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๕. ราชา ปรีสุทุเรน สาฎกเณ นลาฎนุต ปุณฉิ.
(พระราชาทรงเซ็ดที่สุตพระนลาฎ ด้วยผ้าสาฎกอันปรีสุทุธิ์)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....

๖. มหาอุปราสาทิปี ทิพพะเพน จกขุณา โอลเณนตี เถร์ ปสสิ.

(แม่มหาอุปราสาทิกา แลดูด้วยทิพยจักษุ เห็นพระเถระ)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

๗. โส ราชปุริโส เวเคน คนตุวา ตั ปุริสั ทิสวา อาคนตุวา รณโณ อาโรเจสิ.

(ราชบุรุษนั้นไปโดยเร็ว เห็นบุรุษนั้น แล้วกลับมากกราบทูลแก่พระราช)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

๘. สตุถาปี อนุปปุเพน เซตวัน อคมาสิ.

(แม่พระศาสดาได้เสด็จไปพระเชตวันตามลำดับ)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

๙. เทวปี ชนา ทารเก อาทาย **อนุปุพเพน** ราชคหิ ปตฺวา นครทฺวาเร เอภิสฺสา สาลาย วสิสฺสุ.

(ชนแม่ทั้งสองพาเด็ก ๆ ไปถึงเมืองราชคฤห์โดยลำดับ เข้าพักที่ศาลาหลังหนึ่ง ที่ใกล้ประตูเมือง)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๑๐. เต ชนา เตหิ มาตาปีตฺตฺหิ เปสิตฺถิ ธนํ คณฺหิสุ.

(ชนเหล่านั้น ถือเอาทรัพย์ที่มารดาและบิดาเหล่านั้นส่งไปให้)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๑๑. ภควตา ชมฺโม เทสิโต. (พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว)

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๑๒. สตถา ตมตถํ วิตุถารโต โสตุกาเมหิ ภิกขุหิ ยาจิโต อตีตํ อหริ.

(พระศาสดา ผู้อันเหล่าภิกษุผู้ปรารถนาจะฟังความนั้นโดยพิสดาร ทูลอาราธนาแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑๓. กิ นาม ตยา มม สนฺติกา น ลหุชฺ.

(ขึ้นชื่อว่าอะไรที่ท่านไม่ได้จากสำนักของเรา)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธว่า.....
.....
.....
.....
.....

๑๔. เทสนาวสานเน ปุติคตตติสสุเถโร สห ปฏิสมุภิทาหิ อรหตุตฺ ตปาปุณฺนิ.
 (ในกาลอวสานแห่งเทศนา พระปุติคตตติสสุเถระ บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิตา)
 แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

๑๕. คาถาปริโยสานเน นิคมตติสสุเถโร สห ปฏิสมุภิทาหิ อรหตุตฺ ตปาปุณฺนิ.
 เวลาจบพระคาถา พระนิคมตติสสุเถระบรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิตาทั้งหลาย
 แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

๑๖. จุพปนุถโก พุทฺธสาสเน สีเนเหเน คิหิภาวํ น ปตฺถเถติ.

(พระจุพปันถก ไม่ปรารธนาความเป็นคฤหัสถ์ เพราะความรักในพระพุทฺธศาสนา)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธฺว่า.....
.....
.....
.....
.....

๑๗. สา ปริจาริกา กติปาหจฺเจเน ทเถว สาสนํ ปหิณฺนิ.

(นางสนมนั้น ส่งข่าวสาสน์ไปเหมือนเดิม ในกาลอันล่วงไปสองสามวัน)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธฺว่า.....
.....
.....
.....
.....

บทที่ ๕

ว่าด้วยประเภทอรรถของจตุตถีวิภัติ

อายุตนิบาตของจตุตถีวิภัติ แปลว่า “แก่..., แต่..., เพื่อ..., ต่อ..., สำหรับ...”

คำว่า “สัมปทาน” หมายความว่า เป็นที่มอบให้ด้วยดี ได้แก่ปฏิกุคคาหกผู้รับ มีวิเคราะห์ว่า “สมฺมา ปทียเต อสุสาติ สมฺปทานํ, ปฏิกุคคาหโก”. (ส + ป + ทา ทาเนในการให้ + ยุปัจจัย) ย่อมถูกมอบให้ ด้วยดี แก่การกนั้น เพราะเหตุานั้น อ.การกนั้น ชื่อว่าสมฺปทาน, ได้แก่ปฏิกุคคาหก (เป็นที่อันเขามอบให้ด้วยดี)

สัมปทานการก ๓

๑. อนิวารณสัมปทาน ผู้รับที่ไม่ห้ามวัตถุที่เขาให้ เช่น พุทฺธสุส ปุปฺผิ ยชติ. (ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แก่พระพุทฺธเจ้า) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “พุทฺธสุส” เป็นสัมปทาน เพราะเป็นผู้รับ การบูชา พระพุทฺธองค์ ไม่ทรงห้ามสิ่งของที่ทายกทายิกานามานุชา

๒. อัชฌเสนสัมปทาน ผู้รับที่มีการกระตุ้น เชิญชวนให้เขาให้ เช่น ยาจกานํ ฐนํ ททาติ. (ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ผู้ขอทั้งหลาย) ในตัวอย่างนี้ ผู้รับมีการกระตุ้น เพื่อให้อีกฝ่าย เกิดความสงสาร เห็นใจ แล้วให้ทรัพย์สิ่งของ

๓. อนุมติสัมปทาน ผู้รับที่อนุญาตให้เขาให้ เช่น ภิกฺขุณฺโห ทานํ เทติ. (ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกษุทั้งหลาย) ในตัวอย่างนี้ ผู้รับคือภิกษุ เนื่องจากภิกษุไม่มีอาชีพใด ๆ จึงอนุญาต ให้ชาวบ้านถวายปัจจัย ๔ ได้

เช่น : พุทฺธสุส ปุปฺผิ ยชติ.

โพธิรุกฺขสุส ชลํ ททาติ.

ยาจกานํ ฐนํ ททาติ.

ภิกฺขุณฺโห ทานํ เทติ.

สมณสุส โรจเต สจฺจํ.

มายสมฺนุทานมฺปิ สัมเปโท รุจฺจิตฺถ. อ.การแตกแห่งสงฆ์ อย่าชอบใจแล้ว แม้แก่ผู้

ยสุสાયสมฺโต ขมติ.

เทวทตฺตสุส สุวณฺณจฺจตฺติ ธารยเต ยณฺณทตฺโต. อ.นายยัญญูทัตต์ ย่อมกั้น ซึ่งร่วม-

ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แก่พระพุทฺธเจ้า

ย่อมให้(รด) ซึ่งน้ำ แก่ต้นโพธิ์

ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ผู้ขอทั้งหลาย

ย่อมถวาย ซึ่งทาน แก่ภิกษุทั้งหลาย

อ.ความสัตย์ ย่อมชอบใจ แก่พระสมณะ

มีอายุ ท.

ย่อมชอบใจ แก่ท่านผู้มีอายุ รูปใด

ของคำ แก่พระเทวทัตต์

- สิลาม. พุทฺธสฺส สิลามเต. ย่อมสรรเสริญ ต่อพระพุทฺธเจ้า
 อุปชฺฌายสฺส สิลามเต. ย่อมสรรเสริญ ต่อพระอุปชฌาย์
 หนุ. หนุเต มยฺหเมว. ย่อมลวง แก่เรานั้นเทียว
 หนุเต ตยฺหเมว. ย่อมลวง แก่ท่านนั้นเทียว
 จา. อุปติฏฺเฐยฺย สกฺขยฺปุตฺตานํ วฑฺฒกึ. อ.ช่างไม้ ฟิงอุปฏฐาก แก่ศากยบุตร ท.
 ภิกฺขุสฺส ภูณฺชมานสฺส ปานึเยน วา วิรูปเนน วา อุปติฏฺเฐยฺย. อ.บุคคล ฟิงอุปฏฐาก
 ด้วยน้ำอันบุคคลฟิงดื่มด้วย ด้วยการพัดด้วย
 แก่ภิกษุ ผู้ฉันอยู่
 สป. ตยฺหึ สปเต. ย่อมสบท แก่ท่าน
 มยฺหึ สปเต. ย่อมสบท แก่เรา
 ธร. สุวณฺณํ เต ธารยเต. ย่อมทรงไว้ ซึ่งทอง แก่ท่าน
 ตสฺส รณฺโถ มยฺ นาถํ ธารยาม. อ.เรา ท. ย่อมทรงไว้ ซึ่งช้าง แก่พระราชา
 พระองค์นั้น
 ปิห. เทวาปิ ตสฺส ปิหฺยนฺติ ตาทิโน. แม้ อ.เทวดา ท. ย่อมปรารถนา ต่อบุคคลนั้น
 ผู้คงที่
 เทวาปิ เตสํ ปิหฺยนฺติ, สมฺพุทฺธานํ สติมตฺ. แม้ อ.เทวดา ท. ย่อมปรารถนา
 ต่อพระสัมพุทฺธเจ้า ท. ผู้มีสติ เหล่านั้น
 กุช. ตสฺส กุชฺฌ มหาวีร. ข้าแต่ฤๅษี ผู้มีความเพียรมาก อ.ท่าน ขอจง-
 โกรธ ต่อพระราชานั้น
 กุป. ยทิหิ ตสฺส กุปฺเปยฺย. ฌิว่า อ.เรา ฟิงโกรธ ต่อพระราชานั้นไซ้
 ทุห. ทุหฺยติ ทิสานํ เมโฆ. อ.เมฆ ย่อมประทุษร้าย ต่อทิศ ท.
 โย มิตุตฺตานํ น ทุพฺภติ. อ.บุคคลใด ย่อมไม่ประทุษร้าย ต่อมิตร ท.
 อิสฺส. ติตฺถิยา อิสฺสนฺติ สมณานํ. อ.เดียรถีย์ ท. ย่อมริษยา ต่อพระสมณะ ท.
 อุตฺสฺย. ทุชฺชนา คุณวณฺตานํ อุตฺสฺยนฺติ. อ.ทรชน ท. ย่อมริษยา ต่อบุคคลผู้มีคุณ ท.
 กา อุตฺสฺยา วิชานตฺ. อ.การริษยา ต่อบัณฑิตผู้รู้แจ้ง ท. มีประโยชน์
 อะไร
 ราช. อาราโห เม รณฺโถ. อ.การให้ยินดี ของข้าพระองค์ แต่พระราชา มี
 อยู่ มิใช่หรือ?

	รณโฆ อปราชฺฉติ, ราชานํ วา อปราชฺฉติ. กฺยาหํ อญฺยานํ อปราชฺฉามิ. กฺยาหํ อญฺเย วา อปราชฺฉามิ.	ย่อมประพฤติผิต ต่อพระราช หรือว่า กะพระราช. อ.ดิฉัน ย่อมประพฤติผิต อะไรหรือ ต่อพระคุณ เจ้า ท. หรือว่า อ.ดิฉัน ย่อมประพฤติผิต อะไรหรือ กะพระคุณเจ้า ท.
สุ.	ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺโสสุ. อาสฺสณฺนติ พุทฺธสฺส ภิกฺขุ.	อ.ภิกษุ ท. ทูลรับแล้ว ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า อ.ภิกษุ ท. ย่อมทูลรับ ต่อพระพุทธเจ้า
คณ.	ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนุกิณฺนาติ. ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน ปตฺติคิณฺนาติ.	อ.ชน ย่อมกล่าวตอบ ต่อภิกษุนั้น อ.ชน ย่อมกล่าวตอบ ต่อภิกษุนั้น
รุจ.	อาโรจฺยามิ โว ภิกฺขเว.	ตูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา จะบอก แก่เธอ ท.
วิท.	ปฏฺิวาทฺยามิ โว ภิกฺขเว.	ตูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา จะแสดง แก่เธอ ท.
มนต.	อามนฺตฺยามิ เต มหาราช.	ข้าแต่มหาบพิตร อ.ข้าพระองค์ ขอกราบทูล แต่พระองค์ อ.เรา จักแสดง ซึ่งธรรม แก่เธอ ท.
ทิส.	ธมฺมํ โว เทเสสฺสามิ. เทเสตุ ฆนฺเต ภควา ธมฺมํ ภิกฺขุณฺหิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ขอจงแสดง ซึ่งธรรม แก่ภิกษุ ท. ยถา โน ภควา พฺยากรเญย. อ.พระผู้มีพระภาค พึงพยากรณ์ แก่เรา ท. โดยประการใด นิริตฺตี เต ปวฺกฺขามิ. อ.เรา จักบอก ซึ่งนิริตติ (ศัพท์) แก่ท่าน	

การแปลง สจตุตถีวิภक्तिเป็น आय มีได้ใน ๔ ฐานะ

๑. ตทตถสัมปทาน ผู้รับที่มี “ตทตถะ”ศัพท์ แปลว่า เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น เช่น พุทฺธสฺสตุถาย ธมฺมสฺสตุถาย สัมมสฺสตุถาย ชีวิตํ ปริจฺจขามิ. (อ.ข้าพเจ้า ย่อมสละ ซึ่งชีวิต เพื่อประโยชน์ แก่พระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์ แก่พระธรรม เพื่อประโยชน์ แก่พระสงฆ์)
๒. ตุมัตถสัมปทาน ผู้รับที่มีอรรถของตัจจัย เช่น โลกานุกมฺปาย (โลกานุกมฺปิตุ) (เพื่ออนุเคราะห์แก่สัตว์โลก), ผาสฺสุวิหาราย (ผาสฺสุวิหาริตุ) (เพื่อการอยู่สบาย)
๓. ในกรรมของ นิธาตุ และธาตุที่มีอรรถว่า คติ (การไป) เช่น ทกาย เนติ. (ย่อม

นำไป สู่หน้า), อปโป สคฺคา ย คจฺจติ. (อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป สู่สวรรค์)

๔. วิภักติวิปัลลาส ความคลาดเคลื่อนของวิภักติจากที่ควรจะเป็น

๔.๑ เป็นจตุตถีวิภักติ แต่ต้องแปลเป็นตติยวิภักติ เช่น อสฺกุกตา จสฺม ฌนฺนชยา ย. (จตุกกนิปาท กภาพลหุชชาติก) (อ.เรา ท. เป็นผู้อันพระเจ้าธัญชัย ไม่สักการะแล้ว ย่อมเป็น) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ฌนฺนชยา ย” มีรูปเป็นจตุตถีวิภักติ แต่ตามความเป็นจริง ต้องเป็นตติยวิภักติ มีรูปเป็น “ฌนฺนชเยน” จึงจะถูกต้อง ฉะนั้น วิภักติจึงผิดไปจากความเป็นจริง

๔.๒ เป็นจตุตถีวิภักติ แต่ต้องแปลเป็นปัญจมีวิภักติ เช่น วิรมถายสฺมฺนุโต มฺม วจนาย. (ทุพฺพจสิกฺขาปท, ปาติโมกฺข) (ดูก่อนผู้มีอายุ ท. อ.ท่าน ท. จงเว้น จากการว่ากล่าว ซึ่งเรา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “วจนาย” เป็นจตุตถีวิภักติ แต่ตามความเป็นจริงต้องเป็นปัญจมีวิภักติ มีรูปว่า “วจนสฺมา” จึงจะถูกต้อง ฉะนั้น วิภักติจึงผิดไปจากความเป็นจริง

๔.๓ เป็นจตุตถีวิภักติ แต่ต้องแปลเป็นฉัฏฐีวิภักติ เช่น มหาคณาย ภตฺตา เม. (ฉัฏฐี) (มหาหังชชาติก) (เป็นหัวหน้า แห่งฝูงหงส์ฝูงใหญ่ ของเรา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มหาคณาย” เป็นจตุตถีวิภักติ แต่ตามความเป็นจริง ต้องเป็นฉัฏฐีวิภักติ มีรูปว่า “มหาคณสฺส” จึงจะถูกต้อง ฉะนั้น วิภักติจึงผิดไปจากความเป็นจริง

เช่น : พุทฺธสฺสตุถาย ธมฺมสฺสตุถาย สัมมสฺสตุถาย ชีวิตํ ปริจฺจขามิ. อ.ข้าพเจ้า ย่อมสละ ซึ่งชีวิต เพื่อประโยชน์ แก่พระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์ แก่พระธรรม เพื่อประโยชน์ แก่พระสงฆ์

ปิณฑุปาตํ ปฏฺฐิสฺวามิ เหนว ทวายน น มทายน น มนฺทนาย น วิภูสนาย. อ.เรา ย่อมฉัน ซึ่งบิณฑบาต เพื่อเล่นสนุก หามิได้นั้นเทียว เพื่อความมัวเมา หามิได้ เพื่อตกแต่ง หามิได้ เพื่อประดับ หามิได้

อุนสฺส ปาริปุริยา. เพื่อความบริบูรณ์ แก่จีวร อันพร่องไป
 อดุถาย หิตาย สุขาย สํวตฺตติ. ย่อมเป็นไป เพื่อประโยชน์ เพื่อประโยชน์
 เกื้อกูล เพื่อความสุข

คฺมุตฺตถ. โลกานุกมฺปาย. เพื่ออนุเคราะห์แก่สัตว์โลก

ผาสฺวิหาราย. เพื่อการอยู่สบาย

อรหตฺตถ. อลํ เม รชฺชํ. อ.ความเป็นแห่งพระราชา เป็นสิ่งสมควร แก่-

	เรา ย่อมเป็น
อลั ภิกษุ ปตฺตสฺส.	อ.ภิกษุ เป็นผู้สมควร แก่บาตร ย่อมเป็น
อกุขรุตฺโต ปุริสปุคฺคโล นาลั ทารภรณาย. อ.บุคคลผู้เป็นบุรุษ ผู้เป็นนักเลงการพนัน	ไม่ควร เพื่ออันเลี้ยงซึ่งภรรยา
อลั มลฺโล มลฺลสฺส.	อ.นักมวย เป็นผู้สมควร ต่อนักมวย ย่อมเป็น
อรหติ มลฺโล มลฺลสฺส.	อ.นักมวย ย่อมสมควร ต่อนักมวย
นินฺเสธ. อลั เต อิท วาเสน.	อ.พอละ ด้วยการอยู่ในวัดนี้ แก่ท่าน
อลั เม หิรณฺณสุวณฺณเณน.	อ.พอละ ด้วยเงินและทอง แก่เรา
กั เม เอเกน ตินฺณเณน.	อ.ประโยชน์อะไร ด้วยการเข้าไปแล้ว ผู้เดียว
	แก่เรา
กั เต ชฎาหิ ทุมฺเมธ.	ดูก่อนฤๅผู้มีปัญญาทราวม อ.ประโยชน์อะไร
	ด้วยชฎา ท. แก่ท่าน
กั เตตฺถ จตุมฺภูจฺจสฺส.	อ.ประโยชน์อะไร ในที่นี้ แก่ท่าน ผู้เกลี้ยกลา
	ด้วยเหตุ ๔ อย่าง
กมฺม. กฏฺจฺจสฺส ตฺวั มณฺเณ.	ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็นเพียงดั่งไม้
กलिํครสฺส ตฺวั มณฺเณ.	ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็นเพียงดั่งท่อนไม้
ชีวิตํ ตินฺนายปิ น มณฺณมาโน.	ไม่สำคัญอยู่ ซึ่งชีวิต แม้เท่ากับหญ้า
อโปโป สคฺคาย จจฺจติ, อโปโป สคฺคํ จจฺจติ.	อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป
	สู่สวรรค์
นิพฺพานาย วชนฺติยา.	อ.เรา จักกล่าว ซึ่งอะไร อันยิ่ง แก่เธอ ผู้(ลา)-
	ไปอยู่ สู่พระนิพพาน
มฺูลาย ปฏฺิกสฺเสยฺย, มฺูลํ ปฏฺิกสฺเสยฺย. ฟิงชักเข้าหา สู่อาบัติเดิม	
อาสีสน. อายสฺมโต ที่ขายุ โหตุ.	อ.อายุยืน ขอจงมี แก่ท่านผู้มีอายุ
ภทฺทํ ภวโต โหตุ.	อ.ความเจริญ ขอจงมี แก่ท่านผู้เจริญ
กุสลํ ภวโต โหตุ.	อ.ความสบาย ขอจงมี แก่ท่านผู้เจริญ
อนามยํ ภวโต โหตุ.	อ.ความไม่มีโรค ขอจงมี แก่ท่านผู้เจริญ
สุขํ ภวโต โหตุ.	อ.ความสุข ขอจงมี แก่ท่านผู้เจริญ
อตฺถํ ภวโต โหตุ.	อ.ประโยชน์ ขอจงมี แก่ท่านผู้เจริญ

	หิตํ ภวโต โหตุ.	อ.ประโยชน์เกื้อกูล ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	สุวาคตํ ภวโต โหตุ.	อ.การมาดี ของงมี แก่ท่านผู้เจริญ
	โสตุถิ โหตุ สพฺพสตุตฺตํ.	อ.ความสวัสดิ์ ของงมี แก่สัตว์ทั้งปวง ท.
สมมุติ.	สาธุ สมมุติ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนาย.	อ.การสมมุติ แก่ข้าพเจ้า เพื่ออันเฝ้า ซึ่งพระผู้มีพระภาคนั้น เป็นการดี ย่อมเป็น
ภียย.	ภียโยโส มตฺตตาย.	โดยยิ่ง กว่าประมาณ
สตุตฺตมี.	ตฺยฺยหฺยจฺจสฺส อาวิกโรมิ.	ก็ อ.เรา จะทำให้แจ้ง ในสำนักของท่านนั้น
	ตสฺส เม สกฺโก ปาตุโรหสิ.	อ.ท้าวสักกะ ได้มีปรากฏแล้ว ในสำนักของเรา นั้น
จศฺพทฺ.	ตสฺส ปหิณฺเนยฺย.	พึงส่งไป แก่บุคคลนั้น
	ภิกฺขุํ ทฺตํ ปาหสิ.	ส่งไปแล้ว ซึ่งทูต แก่ภิกษุ ท.
	กปฺปติ สมณํ อาโยโค.	อ.ผ้าลาดเข้า ย่อมสมควร แก่พระสมณะ ท.
	เอกสฺส ทินฺนํ ทฺวินฺนํ ตินฺนํ ปโหติ.	อ.อาหาร อันบุคคล ถวายแล้ว แก่ภิกษุรูปเดียว ย่อมเพียงพอ แก่ภิกษุ ท. สองรูป สามรูป
	อุปมํ เต กริสฺสามิ.	อ.เรา จักกระทำ ซึ่งอุปมา แก่เธอ
	อญฺชลิ เต ปคฺคณฺหามิ.	อ.เรา ย่อมประคอง ซึ่งอัญชลี แก่ท่าน.
	ตสฺส ผาสฺสุ โหติ.	อ.ความผาสุก ย่อมมี แก่บุคคลนั้น
	โลกสฺสตุโถ.	เป็นประโยชน์ แก่ชาวโลก
	มณินา เม อตุโถ.	อ.ความต้องการ ด้วยแก้วมณี ย่อมมี แก่เรา
	เสยฺโย เม อตุโถ.	อ.ประโยชน์ เป็นของประเสริฐ แก่เรา
นโม-	นโม เต พุทฺธ วีรตฺถ.	ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีความกล้าหาญ
	นโม กโรหิ นาคสฺส.	อ.ความนอบน้อม ของงมี แต่พระองค์ อ.ท่าน จงกระทำ ซึ่งการนอบน้อม แก่พระ- อรหันต์
	นมตฺถ พุทฺธานํ.	อ.การนอบน้อม ของงมี แต่พระพุทธเจ้า ท.
	นมตฺถ โปธิยา.	อ.การนอบน้อม ของงมี แก่พระโพธิญาณ
	โสตุถิ ปชานํ.	อ.ความสวัสดิ์ ของงมี แก่หมู่สัตว์ ท.
	สุวาคตํ เต มหาราช.	ข้าแต่มหาบพิตร อ.การเสด็จมาดี ของงมี

	แก่พระองค์
อโถ เต อทฺราคตฺ.	อนึ่ง อ.การไม่เสด็จมาร้าย ของจะมี แก่พระองค์
อนาคต. ปากาย วชติ. (ปจิตฺ ฺคจฺจตีติ อตฺโถ.)	จะไป เพื่อการหุงต้ม
โกคาย วชติ.	จะไป เพื่อการบริโภค

สรุป จตุตถีวิภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๒ วิภัตติ

๑. จตุตถีวิภัตติลงในอรรถทุตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมเปรียบเทียบ หรือกรรมของ กิริยา แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “จตุตถีกัมมะ” เช่น กฏฺฐสฺส ตฺวํ มณฺเฑ. แปลว่า “ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็นเพียงดั่งไม้”, แปลว่า “สู่...” เรียกว่า “จตุตถีสัมปาปฺถีนียกัมมะ” เช่น อปโป สคฺคาย คจฺจติ. แปลว่า “อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป สู่สวรรค์”
๒. จตุตถีวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า “ใน...” เรียกว่า “จตุตถีอาธาระ” เช่น ตสฺส เม สกฺโก ปาตุรฺโหสิ. แปลว่า “อ.ท้าวสักกะ ได้มีปรากฏแล้ว ในสำนักของเรานั้น”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงจตุตถีวิภัตติ

(สัมพันธ์เข้ากับ “กิริยา, นาม”)

๑. แปลว่า “แก่..., แต่..., เพื่อ..., ต่อ..., สำหรับ...” เรียกว่า “สัมปทาน” เป็นผู้รับ เช่น อุปาสโก พุทฺธสฺส ปุโปผิ ยชติ. แปลว่า “อ.อุบาสก ย่อมบูชา ซึ่งดอกไม้ แต่พระพุทธรเจ้า” สัมพันธ์ว่า “อุปาสโก สุทฺธกัตฺตา ใน ยชติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก พุทฺธสฺส สัมปทาน ใน ยชติ ปุโปผิ อวฺตตกัมมะ ใน ยชติ”
๒. แปลว่า “เพื่ออัน...” ใช้กับกิริยาที่ประกอบด้วย ตเว และตุํบัจจย ซึ่งลงใน อรรถ จตุตถีวิภัตติ เรียกว่า “ตุมฺตถีสัมปทาน” เช่น อุปาสิกา ฐมฺมํ โสตุํ วิหารํ คจฺจติ. แปลว่า “อ.อุบาสิกา ย่อมไป สู่วิหาร เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม” สัมพันธ์ว่า “อุปาสิกา สุทฺธกัตฺตา ใน คจฺจติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก ฐมฺมํ อวฺตตกัมมะ ใน โสตุํ ๆ ตุมฺตถีสัมปทาน ใน คจฺจติ วิหารํ สัมปาปฺถีนียกัมมะ ใน คจฺจติ”
๓. แปลว่า “ซึ่ง...” จตุตถีวิภัตติลงในอรรถทุตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมเปรียบเทียบ

หรือกรรมของกิริยา เรียกว่า “จตุตถีกัมมะ” แปลว่า “สี่...” เป็นกรรมที่ถูกทำให้ถึง บรรลุ เรียกว่า “จตุตถีสัมปาปฺณียกัมมะ”

เช่น มุลา ย ปฏิกสุเสยย.

แปลว่า “อ.ภิกษุ ฟิงชักเข้าหา สู่อาบัติ เดิม”

สัมพันธว่า “ภิกษุ สุทรกัตตา ใน ปฏิกสุเสยย ๆ อาชยาตบหกัตตุวาจก มุลา ย วิเสสณะ ของ อาปตฺติยา ๆ จตุตถีสัมปาปฺณียกัมมะ ใน ปฏิกสุเสยย”

เช่น อปโป สคฺคาย คจฺจติ.

แปลว่า “อ.สัตว์ จำนวนเล็กน้อย ย่อมไป สู่สวรรค์”

สัมพันธว่า “อปโป วิเสสณะของ สโตโต ๆ สุทรกัตตา ใน คจฺจติ ๆ อาชยาตบหกัตตุวาจก สคฺคาย จตุตถีสัมปาปฺณียกัมมะ ใน คจฺจติ”.

๔. แปลว่า “ใน...” จตุตถีวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกว่า “จตุตถีอาธาระ”

เช่น ตสฺส เม สกุโก ปาตุโรหสิ.

แปลว่า “อ.ท้าวสักกะ ได้มีปรากฏแล้ว ในสำนักของเรานั้น”

สัมพันธว่า “สกุโก สุทรกัตตา ใน ปาตุโรหสิ ๆ อาชยาตบหกัตตุวาจก ตสฺส วิเสสณะ ของ เม ๆ จตุตถีอาธาระ ใน ปาตุ”

ฝึกแปลและสัมพันธ

๑. เอวํ เทสฺนา สมฺปตฺตปริสาย สาทฺธิกา ชาตา.

(เทศนา เกิดมีประโยชน์แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว อย่างนี้)

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธว่า.....
.....
.....
.....
.....

๒. เตน มยิ์ ตุมุหาก็ อนโตนคริ์ ปวิสตุ์ น ทมหา.

(เพราะเหตุนั้น พวกข้าพเจ้าจึงไม่ให้เพื่อจะเข้ามาสู่ภายในเมืองแก่ท่านทั้งหลาย)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๓. อเถกทิวสั ราชา ตา อิตถิโย อาทาย นทียิ์ อุทกกีฬิ์ กิฬิตุ์ คโต.

(ครั้นภายหลัง ณ วันหนึ่ง พระราชาทรงพาเอาหญิงเหล่านั้นไป เพื่อทรงกริฑากีฬาในน้ำในแม่น้ำ)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔. โส ปุณฺณํ กาทเว อิจฺจติ.
(บุคคลนั้น ปรารถนาเพื่อจะทำบุญ)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. ตสฺมี ขณฺเ อนาถปิณฺฑติโกปิ ฃมฺมกถํ สุตฺวา สุวาทนาย สตฺถารํ นิมนฺเตสิ.
(ในขณะนั้น แม่ท่านอนาถปิณฑติกเศรษฐี ฟังธรรมกถา แล้วทูลนิมนต์พระบรมศาสดา
เพื่อภัตตบริโภคนั้นจะมีในวันรุ่งขึ้น)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๖. สตุถา ตสฺส ภิกฺขุโน อิมํ โอวาทํ อทาสี.
(พระศาสดาทรงประทานโอวาทนี้แก่ภิกษุรูปนั้น)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๗. อถสฺส (อุปติสฺสปริพพาชกสฺส) เอตทโหสิ.
(ที่นั่น ความคิดนั้น ได้มีแก่อุปติสสปริพพาชกนั้น)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๘. (อุปติสฺโส) ภตฺตกิจฺจปริโยสานเปสฺส (เถรสฺส) อตฺตโน กุณฺฑิกาย อุกกํ อทาสี.
(อุปติสสปริพพาชก ได้ถวายน้ำในกุนฑีของตนแก่พระเถระนั้น แม้ในเวลาเสร็จภัตกิจ)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

๑๐. ภิกขุณฺโฬ ฐมฺมสภายี กถา อุทฺปาทิก.
(การสนทนาได้เกิดขึ้นแก่เหล่าภิกษุที่ธรรมสภา)

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๑๑. โส อูปาสโก ฐมฺโ ม โสตุํ ปตฺถเถติ.
(อุบาสกนั้น ย่อมปรารภนาเพื่อจะฟังธรรม)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๑๒. เตน อูปาสเกน ฐมฺโ ม โสตุํ ปตฺถียเต.
(ธรรม อันอุบาสกนั้น ปรารภนาเพื่อจะฟัง)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

บทที่ ๖

ว่าด้วยประเภทอรรถของปัญจมีวิภัตติ

อายุตนิบาตของปัญจมีวิภัตติ แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า..., เหตุ.... (เพราะ), ถึง..., ภายใน...”

คำว่า “**อปาทาน**” หมายความว่า เป็นแดนหลักออก มีวิเคราะห์ว่า “อปเนตฺวา อิตฺ อาทาทตีติ **อปาทาน**”. (อป + อา + ทา อาทานะ ในการถือเอา + ยุบัจจย) หลีกไปแล้วจากที่นี้ ย่อมถือเอา เพราะเหตุนี้ นั่นชื่อว่าอปาทาน. (เป็นแดนหลักออก)

อปาทาน ๓

๑. นิตฺทิกฺกวิสย คือ อปาทานที่มีกิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานอยู่โดยตรง เช่น **คามา** อเปนฺติ มฺนโย. (อ.พระมุนี ท. ย่อมหลีกออก จากหมู่บ้าน) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “คามา” เป็นอปาทาน เป็นแดนหลักออก โดยมีกิริยา คือ “อเปนฺติ” แปลว่า ย่อมหลีกออกปรากฏอยู่ในประโยค

๒. อฺปาตฺตวิสย คือ อปาทานที่ต้องใส่กิริยาอันเป็นที่ตั้งของอปาทานเข้ามา เช่น **วลาหกา** วิชฺโชตเต วิชฺช. (อ.สายฟ้า ออกแล้ว จากเมฆ ย่อมส่องแสง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “วลาหกา” เป็นอปาทาน เป็นแดนหลักออกของสายฟ้า แต่ต้องใส่กิริยาเข้ามา ในที่นี้ ใส่กิริยาว่า “นิภฺชมิตฺวา” แปลว่า ออกแล้ว เพื่อเป็นตัวเชื่อมกับอปาทาน

๓. อหฺเมยฺยวิสย คือ อปาทานที่สามารถรู้กิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานด้วยการคาดคะเน เช่น **มาตุรา ปาฏฺลিপฺตฺเตหิ** อภิรฺฐปา. (อ.ชาวเมืองมถุรา ท. เป็นผู้มึนรูปงาม กว่าชาวเมืองปาฏลิสปุตร ท. ย่อมเป็น) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปาฏฺลিপฺตฺเตหิ” เป็นอปาทาน เป็นการคาดคะเนจากสิ่งที่น่าจะเป็นไปได้

อปาทาน ๒

๑. จลอปาทาน เป็นแดนหลักออกที่เคลื่อนที่ได้ เช่น **ชวตา หตฺถิมฺหา** ปติโต องฺกุสฺธาโร. (อ.นายควาญช้าง ผู้ถือตะขอ ตกแล้ว จากช้าง ตัววิ่งไปอยู่) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “หตฺถิมฺหา” เป็นอปาทาน แดนหลักออกที่เคลื่อนที่ได้

๒. อจลอปาทาน เป็นแดนหลักออกที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น **ปพฺพตา** โอตฺรฺนฺติ วนฺจฺรา. (อ.พรานป่า ท. ย่อมลง จากภูเขา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปพฺพตา” เป็นอปาทาน แดนหลักออก ที่เคลื่อนที่ไม่ได้

เช่น :	คามา	อเปนฺติ	มฺนโย.	อ.พระมฺนี	ท.	ย้อมหลีกออก	จากหมู่บ้าน
	นครา	นิกฺคโต	ราชา.	อ.พระราชา	เสด็จออก	ไปแล้ว	จากพระนคร
	วลาหกา	(นิกฺขมิตฺวา)	วิชฺโชตเต	วิชฺช.	อ.สายฟ้า	ออกแล้ว	จากเมฆ
	กุสฺสูโต	(อปเนตฺวา)	ปจติ.	อ.สายฟ้า	ออกแล้ว	จากเมฆ	ย้อมส่องแสง
	มาตุรา	ปาฏฺฐลิปฺตฺเตหิ	อภิรฺูปา.	อ.ชาวเมืองมตุรา	ท.	เป็นผู้มีรูปงาม	กว่าชาวเมืองปาฏฐลิปฺตฺร
	ธาวตา	หตฺถิมฺหา	ปติโต	องฺกุสธาโร.	อ.นายควาญช้างผู้ถือตะขอ	ตกแล้ว	จากช้างตัววิ่งไปอยู่
	ปพฺพตา	โอตฺรนฺติ	วนจฺรา.	อ.พฺรานปา	ท.	ย้อมลง	จากภูเขา
ภยเหตุ.	โจรา	ภยํ	ชายติ.	อ.ภัย	ย้อมเกิด	จากโจร	
	ตณฺหยา	ชายตี	ภยํ.	อ.ภัย	ย้อมเกิด	จากตณฺหา	
	ปาปโต	อฺุตฺตสฺติ.		ย้อมสะดุ้ง	กลัว	จากบาป	
อกฺขาตฺ.	อฺุปชฺฌายา	สิกฺขํ	คณฺหาติ.	ย้อมเรียน	ซึ่งสิกขา	จากพระอฺุปชฌาย์	
	อาจฺริยมฺหา	อธฺีเต.		ย้อมเรียน	จากอาจารย์		
	อาจฺริยโต	สุณฺหาติ.		ย้อมฟัง	จากอาจารย์		
ธาคฺ.	พฺุทฺธสฺมา	ปฺราเชนฺติ	อณฺตติตฺถิยา.	อ.อณฺตฺเตยฺรธฺี	ท.	ย้อมพ่ายแพ้	จากพระพฺุทฺธเจ้า
	หิมวตา	ปภวนฺติ	ปณฺจ	มหานทฺิโย.	อ.แม่น้ำใหญ่	ท.	ห้ำส่าย
	อหนวตฺตตฺมฺหา	มหาสฺรา	ปภวนฺติ.	อ.สระใหญ่	ท.	ย้อมเกิดเบื่องแรก	จากสระอโนดาต
	อจฺริวติยา	ปภวนฺติ	กฺุณฺนทฺิโย.	อ.แม่น้ำน้อย	ท.	ย้อมเกิดเบื่องแรก	จากแม่น้ำอจฺริวตี
	กามโต	ชายตี	โสโก.	อ.ความโศก	ย้อมเกิดขึ้น	จากกาม	
	ยสฺสุมา	โส	ชายเต	คินิ.	อ.ไฟนั้น	ย้อมเกิดขึ้น	จากที่ใด
	อฺุรฺสุมา	ชาโต	ปฺุตฺโต.	อ.บุตร	เกิดขึ้นแล้ว	จากอก	
	กมฺมโต	ชาตํ	อินฺทฺริยํ.	อ.อินทฺริย์	เกิดขึ้นแล้ว	จากกรรม	
นามบท.	นาณฺณตฺร	ทฺุกฺขา	สมฺโภาติ.	อ.สภาพอื่น	จากทฺุกฺข์	ย้อมไม่เกิดขึ้น	

- นายณัฏ ทุกขชา นิรุชฌติ. อ.สภาพอื่น จากทุกข์ ย่อมไม่ดับ
 ตโต อณฺเณน กมฺเมห. ด้วยกรรมอันอื่น จากกรรมนั้น
 ตโต อิตฺรํ. อันอื่น จากนั้น
 อุกฺโต สุชาโต ปุตุโต. อ.บุตร ผู้เกิดดีแล้ว จากมารดาและบิดา ท.
 ทั้งสอง
- อุปสัค. อุปสาลาย อายนฺติ วาณิชา. อ.พ่อค้า ท. ย่อมมา หลีกเลียง จากศาลา
 ปริปฺพพตา เทโว วสุตฺติ. อ.ฝน ย่อมตก เว้น จากภูเขา
 อาปฺพพตา เขตฺตํ. อ.นา ย่อมตั้งอยู่ ถึงภูเขา
 อาพฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภูคฺคจฺจติ. อ.ชื่อเสียง ย่อมขจรไป ถึงพรหมโลก
 พุทฺธสฺมา ปติ สาริปุตุโต ฆมฺมเทสฺนายน อาลปติ เตมาสํ. อ.พระสารีบุตร ย่อมเรียก
 (ซึ่งภิกษุท.) เพื่อการแสดงธรรม ตลอดสาม
 เดือน แทนพระพุทธเจ้า
 ฆตฺมสฺส เตลสฺมา ปติ ททาติ. ย่อมให้ ซึ่งเนยใส แทนน้ำมัน แก่บุคคลนั้น
 กนฺกมสฺส หิริญฺญสฺมา ปติ ททาติ. ย่อมให้ ซึ่งทอง แทนเงิน แก่บุคคลนั้น
 นิบาต. ริเต สทฺธมฺมา กุโต สุขํ ลภติ. อ.บุคคล เว้น จากพระสัทธรรม จะได้ ซึ่งความ
 สุข แต่ที่ไหน
 เต ภิกฺขุ นานา กุลา ปฺพพชิตา. อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ต่างๆ จากตระกูล บวช
 แล้ว
 วินา สทฺธมฺมา นตฺถณฺโณ โกจิ นาโถ โลเก วิชฺชติ. อ.ที่พึงไรๆ มีอยู่ในโลก,
 อ.ที่พึงอื่น เว้น จากพระสัทธรรม ย่อมไม่มี
 อริเยหิ ปุถฺเควายํ ชโน. อ.ชนนี้ ต่างหาก จากพระอริยเจ้า ท.
 ยาว พฺรหฺมโลกา สทฺโท อพฺภูคฺคจฺจติ. อ.ชื่อเสียง ย่อมขจรไป เพียงใด แต่พรหม
 โลก
 ปกฺขสฺมา วิชฺชติ มิคํ ลุทฺทโก. อ.นายพราน ย่อมฆ่า ซึ่งเนื้อ ภายในป่า
 มาสฺสฺมา ภูณฺชติ โภชนํ. ย่อมกิน ซึ่งโภชนะ ภายในเดือน
 โกสา วิชฺชติ ภูณฺชริ. อ.นายพราน ย่อมยิง ซึ่งช้าง จากหนึ่งโกสะ
 (๕๐๐ คันธนู, ๑ ก.ม.)

- จศัพท. ยโตหิ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต. ดูก่อนน้องหญิง อ.เรา เกิดแล้ว ในชาติ
อันประเสริฐ แต่กาลใด
ยโต สรามิ อุตตานัน. อ.เรา ย่อมระลึกได้ ซึ่งตน แต่กาลใด
ยโต ปตฺโตสฺมิ วิญฺญตฺ. อ.เรา เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นผู้รู้ได้ยงสา
ย่อมเป็น แต่กาลใด
ยตฺวาธิกรณเมเน. ซึ่งบุคคลนั้น เพราะเหตุใด
ปภฺติ. ยโต ปภฺติ. จำเดิม แต่กาลใด
ยโต ปภฺจาย. จำเดิม แต่กาลใด
ตโต ปภฺจาย. จำเดิม แต่กาลนั้น
รทฺชน. กาเก รทฺชนฺติ ตณฺฑุลา. อ.ชน ท. ย่อมป้องกัน ซึ่งกา ท. จากข้าวสาร
ยวา ปภฺสิเรนฺติ คาโว. อ.ชน ท. ย่อมห้าม ซึ่งวัว ท. จากข้าวบาร์เลย์
ปาปา จิตฺตํ นิวารเย. อ.บุคคล ฟังห้าม ซึ่งจิต จากบาป
ปาปา นิวาเรณฺติ. ย่อมห้าม จากบาป
ราชโต वा जोरतो वा अकुचितो वा अुगतो वा नानाभ्यतो वा नानारोकोतो
वा नानाअुपतुत्वतो वा आरुखं कण्ठनु. จงถือเอา ซึ่งการอารักขา จากพระ-
ราชา ก็ดี จากโจร ก็ดี จากไฟ ก็ดี จากน้ำ ก็ดี
จากภัยต่างๆ ก็ดี จากโรคต่างๆ ก็ดี จาก
อันตรายต่างๆ ก็ดี
อทฺสสน. อฺปชฺฌายา อนฺตรธายติ ลิสฺโส. อ.ศิษย์ ย่อมหายไป จากพระอุปัชฌาย์
มาตาปิตฺุหิ อนฺตรธายติ ปฺตฺโต. อ.บุตร ย่อมหายไป จากมารดาและบิดา ท.
ทฺรตฺถ. กิวฺทฺโร อีโต นพการคาโม. อ.หมู่บ้านช่างสาน ไกลเท่าไร จากที่นี้
ตโต หเว ทฺรตฺรํ วทฺติ. อ.บัณฑิต ท. ย่อมกล่าว ซึ่งธรรม ของสัตบุรุษ
ท. ด้วย ซึ่งธรรม ของอสัตบุรุษ ท. ด้วย
ว่าไกลกว่า กว่าฟ้า ดิน และฝั่งของมหาสมุทร
ท. เหล่านั้นแล
คามโต นาติทฺุเร. ในที่ไม่ไกล จากหมู่บ้าน
อารกา เต โมฆปฺริสา อิมสฺมา ธมฺมวินยา. อ.โมฆบุรุษ ท. เหล่านั้น เป็นผู้ห่างไกล
จากพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็น

	อารกา เตหิ ภควา.	อ.พระผู้มีพระภาค เป็นผู้ไกล จากบุคคล ท. เหล่านั้น
ทฺร.	ทฺรโตว นมสฺสนฺติ. อทุทส ทฺรโตว อากจฺจนฺตํ.	ย่อมมอบน้อม แต่ที่ไกลเที่ยว ได้เห็นแล้ว ซึ่งชน ผู้มาอยู่ แต่ที่ไกลเที่ยว
อนฺติก.	อนฺติกํ คามา. อาสนฺนํ คามา. สมิปี คามา. อิโต มฤราย จตุสฺส โยชเนสฺส สงฺกสฺส.	อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน (ลงปัญญาภิในอรรถจณฺฐี) อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน อ.สังกัสนคร มีอยู่ ในโยชนํ ท. ๔ แต่เมือง มฤรานี้
	ราชคฺหโต ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมตฺตเก สวตฺถิ.	อ.เมืองสาวัตถี มีอยู่ ในที่สุดแห่ง โยชนํ ๔๕ แต่เมืองราชคฤห์
	อิโต เอกนวุตฺติกปฺปมตฺตเก วิปสฺสี ภควา โลเก อุกฺพาทิ.	อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าวิปัสสี ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ในโลก ในที่สุดแห่งกัป ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้
	อิโต วสฺสสทฺสจฺเจยน พุกฺโข โลเก อุกฺปชฺชิสฺสติ.	อ.พระพุทฺธเจ้า จักเสด็จอุบัติขึ้น ในโลก โดยอันล่วงไป ๑,๐๐๐ ปี จากปีนี้
ทฺตฺยตฺถ.	ปาสาทา สงฺกเมยฺย. (อภิริหิตฺวา) หตฺถิกฺขนฺธา สงฺกเมยฺย. (อภิริหิตฺวา) อภิธฺมฺมา ปุจฺจนฺติ. (สฺตฺวา)	ขึ้นแล้ว สู่ปราสาท พึงย้าย. (ตฺวาปจฺจนตฺโลป) ขึ้นแล้ว สู่คอช้าง พึงย้าย พึงแล้ว ซึ่งพระอภิธฺมม ย่อมถาม
สฺตฺตมี.	อาสนฺหา วุฏฺฏจฺเจยฺย. (นิสีทิตฺวา)	นั่งแล้ว บนอาสนะ พึงลุกขึ้น. (ตฺวาปจฺจนตฺโลป)
ทิสฺตฺถวาทิ.	อิโต สา ปุริมา ทิสฺวา. อิโต สา ทกฺขิณา ทิสฺวา. อิโต สา ปจฺฉิมา ทิสฺวา. อิโต สา อุตฺตรา ทิสฺวา. อวิจฺฉิตฺวา อฺปริ ภาวคฺคา. อฺทฺธํ ปาทตฺลา. อโร เกสมตฺตกา.	อ.ทิศนั้น เป็นทิศตะวันออก แต่ภูเขาสูเนรุนี้ อ.ทิศนั้น เป็นทิศใต้ แต่ภูเขาสิเนรุนี้ อ.ทิศนั้น เป็นทิศตะวันตก แต่ภูเขาสิเมรุนี้ อ.ทิศนั้น เป็นทิศเหนือ แต่ภูเขาสิเนรุนี้ ในเบื้องบน แต่ภวัคคภูมิ แต่นครอเวจี ในเบื้องบน แต่ฝ่าเท้า ในเบื้องล่าง แต่ที่สุดแห่งผม แต่ทิศตะวันออก
ทิสฺตฺถ.	ปุรตฺถิมโต.	

ทกฺขินโต.	แต่ทศิไต้
วิภตฺต. อตฺตทนฺโต ตโต วรฺ.	อ.บุคคลผู้มีตนอันฝึกแล้ว เป็นผู้ประเสริฐ กว่า- ม้าอาชาไนยเป็นต้นนั้น ย่อมเป็น
ภิกฺขจาปี ทานโต สีลเมว วรฺ.	อ.ศีลนั้นเทียว ประเสริฐ กว่าทาน แม้ก็จริง
ตโต มยา สุตา อสฺสุตเมว พหุตรฺ.	อ.ศีลปะ อันเรา ยังไม่ได้ฟังเทียว มากกว่า กว่าศีลปะ อันเราฟังแล้วนั้น
สีลเมว สุตา เสยฺโย.	อ.ศีลนั้นเทียว เป็นธรรมชาติประเสริฐกว่า กว่าสุตะ ย่อมเป็น
ฉนฺนวุตฺติํ ปาสณฺทานํ ปวริ ยทิกํ สุกตวินโย. อ.คํำแนะนำของพระสุคตเจ้าพระองค์นี้ ไต มีอยู่ อ.คํำแนะนำของพระสุคตเจ้าพระองค์ นั้น เป็นคํำแนะนำประเสริฐ กว่าลัทธิปาสัณฺทะ ท. ๙๖ ลัทธิ ย่อมเป็น	
อสทฺธมฺมา อารติ.	อ.การงดเว้น จากอสังฺกกรรม (เมถุนกรรม)
วิริติ ปาปา.	อ.การงดเว้น จากบาป
ปาณาติปาตา เวรฺมณฺเ.	อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น จากการยังสัตว์มี- ชีวิตให้ตกลงไป
อทินฺหาทานา ปฏฺวิโรโต.	อ.ผู้งดเว้นแล้ว จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ ไม่ได้ให้
อปฺปฏฺวิโรโต มฺสาวาทา.	ไม่งดเว้นแล้ว จากการพูดเท็จ
สุทฺธ. โลกนฺเเยหิ ธมฺเมหิ สุทฺโธ อสฺสฏฺโฐ. เป็นผู้หมดจด ไม่ระคนแล้ว จากกรรม ท. อัน- บุคคลพึงอยากได้	
มาติโต จ ปิติโต จ สุทฺโธ อนฺุปกฺกุฏฺโฐ อครฺหิตอ. ผู้บริสุทธิ์ จากฝ่ายแม่ด้วย จาก ฝ่ายพ่อด้วย ไม่ถูกด่าแล้ว ไม่ถูกตีเตียนแล้ว	
ปโมจน. ปริมุตฺโต ทฺกฺขสมฺมาติ วทามิ.	อ.เรา ย่อมกล่าว ว่า พ้นแล้ว จากทุกข์
มุตฺโต มารพฺนฺธนา.	พ้นแล้ว จากเครื่องผูกคือมาร
น เต มุจฺจนฺติ มจฺจนา.	อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น ย่อมไม่พ้น จากความตาย
มุตฺโตหิ สพฺพปาเสหิ.	อ.เรา เป็นผู้พ้นแล้ว จากบ่วงทั้งปวง ท. ย่อม เป็น

<p>เหตุ. กสฺมา นฺ ตุมฺหํ ทหฺรา น มียเร.</p> <p>กสฺมา อิเชว มรณํ ภวิสฺสตี.</p> <p>กสฺมา เหตุนา.</p> <p>ยสฺมา จ กมฺมานิ กโรนฺติ.</p> <p>ยสฺมาตีห ภิกฺขเว.</p> <p>ตสฺมาตีห ภิกฺขเว เอวํ สิกฺขิตพฺพํ.</p> <p>ตสฺมา พุทฺโธสฺมิ พุราหฺมณ.</p> <p>ยสฺมา การณา.</p> <p>ตสฺมา การณา.</p> <p>กิการณา.</p> <p>จฺญูจี้. ตํ กิสฺส เหตุ.</p> <p>เหตุวตฺถ. กิสฺส ตุมฺเห กิลมถ.</p> <p>วิวิตฺต. วิวิตฺโต ปาปกกา ธมฺมา.</p> <p>วิวิจฺเจว กาเมหิ.</p> <p>ปมาณตฺถ. ทิมโส นว วิทฺถุถิโย สุตฺตวิทฺถุถิยา</p> <p>ทิมโส, ทิมมหา วา.</p> <p>โอร. โอรโส, โอรมหา วา.</p> <p>ปฺพุพฺโยค. ปฺพุพฺเว เม ภิกฺขเว สมโพธา.</p> <p>อิโต ปฺพุพฺเว นาโหสิ.</p> <p>ตโต ปรี ปจฺจนฺติมา ชนปทา.</p>	<p>อ.คนหนุ่ม ท. ในตระกูล ของท่าน(ธัมมปาละ) ยอมไม่ตาย เพราะเหตุไรหนอ</p> <p>อ.ความตาย จักมี ในที่นี้นั้นเทียว เพราะเหตุไร เพราะเหตุอะไร</p> <p>อ.ชน ท. ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ท. เพราะ เหตุใดแล</p> <p>ดูก่อนภิกษุ ท. ในโลกนี้ เพราะเหตุใด</p> <p>ดูก่อนภิกษุ ท. เพราะเหตุนั้น อ.สิกขาบท อันเธอ ท. ฟังศึกษา อย่างนี้ ในศาสนานี้</p> <p>ดูก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุนั้น อ.เรา เป็น พระพุทธรเจ้า ย่อมเป็น เพราะเหตุใด เพราะเหตุนี้ เพราะเหตุอะไร</p> <p>อ.การได้เป็นอย่างนั้น เพราะเหตุอะไร. (จัญจี้)</p> <p>อ.เธอ ท. ย่อมลำบาก เพราะเหตุอะไร.</p> <p>สงบแล้ว จากกรรม อันเป็นอกุศล</p> <p>สงบแล้วนั้นเทียว จากกาม ท.</p> <p>ปมาณิกา กาเรตพฺพา. อ.คืบ ท. แก้ว โดยส่วน ยาว อันภิกษุ ฟังให้กระทำ ให้ประกอบด้วย ประมาณ แห่งคืบของพระสุคต โดยส่วนยาว, หรือ จากส่วนยาว. (ทิม + สฺมา) โดยฝั่งนี้, หรือ จากฝั่งนี้. (โอร + สฺมา)</p> <p>ดูก่อนภิกษุ ท. ในกาลก่อนนั้นเทียว แต่กาล เป็นที่ตรัสรู้ ของเรา ในกาลก่อน แต่กาลนี้ ไม่ได้มีแล้ว</p> <p>อ.ประเทศ ท. ในเบื้องหลัง แต่ที่นั้น เป็นชนบท อันตั้งอยู่ในปลายแดน ย่อมเป็น</p>
---	--

- ธาตุลึงคะหิ ปรา ปจฺจยา. อ.วิภัตติและปัจจย ท. ย่อมลง เป็นเบื้องหลัง
จากธาตุและลึงค์ ท.
ในสมัยอื่น จากสมัยนั้น
แม้ยิ่ง กว่าบุคคลนั้น
- ตโต อปเรน สมเยน.
ตโต อุตฺตริมปี.
พฺรชฺช. สตสฺมา พทฺโธ นโร รณฺญา.
อ.นรชน อันพระราชฯ ผูกมัดแล้ว เพราะเห็น
๑๐๐
- คุณวจน. อีสฺสริยา ชนํ รกฺขติ ราชา.
อ.พระราชฯ ย่อมรักษา ซึ่งชน เพราะความ
เป็นใหญ่
- สีลโต นํ ปสฺสนฺติ.
ปญฺญา ยิมุตฺตมโน.
ปญฺห. กุโตสิ ตวํ.
กุโต ภวํ.
ปาฏฺฐลิปฺตโต.
กรณตฺถ. โถกา มุจฺจติ.
อ.ชน ท. ย่อมสรรเสริญ ซึ่งบุคคลนั้น เพราะศีล
อ.ผู้มีใจอันหลุดพ้นแล้ว เพราะปัญญา
อ.ท่าน เป็นผู้มาแล้ว จากที่ไหน ย่อมเป็น
อ.ท่านผู้เจริญ ย่อมมา จากที่ไหน
จากเมืองปาฏฐลิบุตร
ย่อมพัน ด้วยเล็กน้อย
ย่อมพัน ด้วยประมาณเล็กน้อย
ย่อมพัน ด้วยความลำบาก
- กมฺมสฺส กตฺตฺตา อฺปจิตฺตฺตา อฺสฺสฺนฺตฺตา วิปฺลตฺตา อฺปฺนฺนํ โหติ จกฺขุ-
วิญฺญาณํ. อ.จักขุวิญญาณ เป็นสภาพเกิดขึ้น
แล้ว ย่อมเป็น เพราะความที่แห่งกรรม เป็น
สภาพถูกกระทำแล้ว ถูกสั่งสมแล้ว หนาขึ้น
แล้ว ไพบูลย์
- น ตาวิทํ นามรูปํ อเหตุกํ สพฺพตฺถ สพฺพทา สพฺพเสณฺจ เอกสทิสภาวปตฺติโต.
อ.นามรูปนี้ เป็นสภาพไม่มีเหตุ ย่อมเป็น
หามิได้ โดยแท้ เพราะ- ครั้นเมื่อความที่แห่ง
นามรูปนั้น ไม่มีเหตุ มีอยู่ -เป็นธรรมชาติถึงซึ่ง
ความเป็นเหมือนกัน อย่างเดียวกัน แห่งสัตว์
ท. ทั้งปวง ในที่ทุกภูมิ ท. ทั้งปวงด้วย ในกาล
ทุกเมื่อด้วย

เหตุ ๓

๑. **ชนกเหตุ (การกเหตุ)** เหตุทำให้เกิดขึ้น เช่น **พีชชา** องฺกุโร ชายติ. แปลว่า “อ.หน่อ ย่อมงอกขึ้น เพราะเมล็ด” เมล็ดของผักหรือผลไม้เป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดการแทงหน่อ งอกขึ้นของกล้าไม้ (ปัญญาวิภังคิ)

๒. **สัมปาทกเหตุ** เหตุทำให้ถึง เช่น **นาวาย** ตีรํ ปาปุณาติ. แปลว่า “ย่อมถึง ซึ่งฝั่ง เพราะเรือ” เรือเป็นพาหนะเป็นเหตุให้คนไปถึงฝั่งแม่น้ำหรือฝั่งทะเลเป็นต้นได้ (ตติยวิภังคิ)

๓. **ญาปกเหตุ** เหตุให้รู้โดยอ้อม เช่น **ฐมโต** อคฺคิ อตถิติ ฌายติ. แปลว่า “ย่อมรู้ว่า อ.ไฟ ย่อมมี เพราะควันไฟ” เมื่อมีควันไฟ ก็เป็นเหตุให้ทราบได้โดยอ้อมว่า ต้องมีไฟอยู่เป็นแน่ (ปัญญาวิภังคิ)

การณตถ. **อนนุโพธา** **อปฺปฏิเวธา** จตุหนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ **อทสฺสนา** เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ

สนฺธาวิตํ สํสริตํ. อ.การแล่นไป อ.การเที่ยวไป
สู่ทางไกล อันยาวนานนี้ อย่างนี้ ย่อมมี เพราะการ
ไม่ตรัสรู้ เพราะการไม่แทงตลอด เพราะการไม่
เห็น ซึ่งอริยสัจจ ๓. ๔ ตามความเป็นจริง

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา.

อ.สังขาร ๓. ย่อมมี เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ.

อ.วิญญาณ ย่อมมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย

อวิชฺชชย เตว **อเสสวโรธา**

สงฺขารนิโรโธ. ส่วนว่า อ.ความดับแห่งสังขาร
ย่อมมี เพราะความคายกำหนด และความดับ
ไม่มีเหลือ แห่งอวิชชานั้นเที่ยว

สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ.

อ.ความดับแห่งวิญญาณ ย่อมมี เพราะการดับ-
แห่งสังขาร

วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ.

อ.ความดับแห่งนามรูป ย่อมมี เพราะการดับ-
แห่งวิญญาณ

สรุป ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ

๑. ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถทุตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา แปลว่า “ซึ่ง..., สู่...” เรียกว่า “**ปัญจมีกัมมะ**” เช่น ปาสาทา สงฺกเมยฺย. แปลว่า “ขึ้นแล้ว สู่ปราสาท ฟังย้ายไป”
๒. ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือ แปลว่า “ด้วย..., โดย...” เรียกว่า “**ปัญจมีกรณัตถะ** หรือ **ปัญจมีตติยาวิเสสณะ**” เช่น กิจฺฉา มุจฺจติ. แปลว่า “ย่อมพ้น ด้วยความลำบาก”
๓. ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถจัญญีวิภัตติ เกี่ยวกับที่ใกล้ แปลว่า “แห่ง..., ของ...” เรียกว่า “**ปัญจมีสามีสัมพันธะ**” เช่น สมปี คามา. แปลว่า “อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน”
๔. ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ ใช้เป็นที่รองรับ(อาหาระ) แปลว่า “บน...” เรียกว่า “**ปัญจมีอาหาระ**” เช่น อาสนา วุฏฺจเหยฺย. แปลว่า “นั่งแล้ว บนอาสนะ ฟังลุกขึ้น”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงปัญจมีวิภัตติ

(สัมพันธ์เข้ากับ “นาม, กิริยา และ นิบาต”)

๑. แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า...” เรียกว่า “**อปาทาน**” เป็นแดนหลักออก เช่น มฺนโย คามา อเปฺนฺติ. แปลว่า “อ.พระมุนี ท. ย่อมหลักออก จากหมู่บ้าน” สัมพันธ์ว่า “มฺนโย สุทรกัตตา ใน อเปฺนฺติ ๆ อาชยาตบทกัตตุวจาก คามา อปาทาน ใน อเปฺนฺติ”
๒. แปลว่า “เพราะ..., เหตุ...” เรียกว่า “**เหตุ**” เพราะเป็นเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา. แปลว่า “อ.สังขาร ท. ย่อมมี เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย” สัมพันธ์ว่า “สงฺขารา สุทรกัตตา ใน สมฺภวนฺติ ๆ อาชยาตบทกัตตุวจาก อวิชฺชา-ปจฺจยา เหตุ ใน สมฺภวนฺติ”
๓. แปลว่า “ซึ่ง...” ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถทุตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา เรียกว่า “**ปัญจมีกัมมะ**” แปลว่า “สู่...” เป็นกรรมที่ถูกทำให้ถึง เรียกว่า “**ปัญจมีสัมปาปุณฺณิกัมมะ**” เช่น อภิธมฺมา ปุจฺฉนฺติ. แปลว่า “อ.บุคคล ท. ฟังแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ย่อมถาม”

สัมพันธว่า “บุคคลา สุทรกัตตา ใน ปุจฺจนฺติ ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก อภิขมฺมา
บัญญัติกัมมะ ใน สุตฺวา ๆ ปุพฺพกาลกิริยา ใน ปุจฺจนฺติ”

เช่น ปาสาทา สงฺกเมยฺย.

แปลว่า “อ.บุคคล ขึ้นแล้ว สู่ปราสาท พึงย้าย”

สัมพันธว่า “บุคคลโล สุทรกัตตา ใน สงฺกเมยฺย ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก ปาสาทา
บัญญัติสัมปทาปุณฺณีกัมมะ ใน อารุหิตฺวา ๆ ปุพฺพกาลกิริยา ใน สงฺกเมยฺย”

๔. แปลว่า “ด้วย...” บัญญัติวิภัติกลงในอรรถตติยาวิภัติ เรียกว่า “**บัญญัติภณะ**”
หรือแปลว่า “ด้วย... หรือ โดย...” เป็นวิเสสนะ เรียกว่า “**บัญญัติตติยาวิเสสนะ**”

เช่น กิจฺฉา มุจฺจติ.

แปลว่า “อ.บุคคล ย่อมพัน ด้วยความยากลำบาก”

สัมพันธว่า “บุคคลโล สุทรกัตตา ใน มุจฺจติ ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก กิจฺฉา บัญญัติ-
ตติยาวิเสสนะ ใน มุจฺจติ”

๕. แปลว่า “แห่ง..., ของ...” บัญญัติวิภัติกลงในอรรถฉฐีวิภัติ เรียกว่า “**บัญญัติ-
สามีสัมพันธะ**”

เช่น สมปี คามา.

แปลว่า “อ.ที่ใกล้ แห่งหมู่บ้าน”

สัมพันธว่า “สมปี ลิงคัตถะ คามา บัญญัติสามีสัมพันธะใน สมปี”

๖. แปลว่า “บน...” บัญญัติวิภัติกลงในอรรถสัตตวิภัติ เรียกว่า “**บัญญัติอาธาระ**”

เช่น อาสนา วุฏฺฐเหยฺย.

แปลว่า “อ.ภิกษุ นั่งแล้ว บนอาสนะ พึงลุกขึ้น”

สัมพันธว่า “ภิกษุ สุทรกัตตา ใน วุฏฺฐเหยฺย ๆ อาชยาตบทกัตตฺวาจก อาสนา
บัญญัติอุปเสสิกาทธาระ ใน นิสิตฺวา ๆ ปุพฺพกาลกิริยา ใน วุฏฺฐเหยฺย”

ฝึกแปลและสัมพันธ์

๑. อมฤตโร ภิกขุ สตฤ สนฺติเก กมฺมฏฺจานํ คเหตฺวา **เซตวหา** นิกฺขมิตฺวา อนุปฺพุเพน
ตํ คามํ ปตฺโต.

(ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เรียนกัมมฏฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วออกไปจากพระเชตวัน
ถึงบ้านนั้น โดยลำดับ)

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....

๒. **ปาปา** จิตฺตํ นินฺวาระเย.
(บุคคล ฟังห้ามจิตจากความชั่ว)

แปลว่า.....
.....
สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....

๓. มยา ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏิปตฺติยา **ทุกฺขา** มุจฺจิตฺตุํ สกฺกา.
(อันเราอาจเพื่ออันพ้นจากทุกข์ ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....

๔. โส ภิกขุ สตฺถุ สหฺติกา โอวาทํ ลภิตฺวา ตตฺถ อคมาสิ.
(ภิกษุรูปนั้น ได้โอวาทจากสำนักของพระศาสดาแล้ว ได้ไปที่หมู่บ้านนั้น)
แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

๕. โกจิเทว วฏฺฏโก ชาลโต มุจฺจติ, เสสา อนฺโตชาลเมว ปวิสฺสนฺติ.
(นกคู้มบางตัวเท่านั้นยอมพ้นจากข่าย, ที่เหลือเข้าไปสู่ภายในข่ายนั้นแหละ)
แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

๖. อิทธิมยรูป ติฏจกาลโต ปฏจาเยว หิ ตสฺสา (รูปนนทาย) อกฺขีนิ ภามีสุ.
(ก็ตั้งแต่เวลาที่เห็นรูปอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ นัยน์ตาของนางรูปนั้นทานั้น หมุนแล้ว)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๗. โสธโน ปณจวสฺสานิ อัจริยฺพชฺฌายานํ สนฺติเก วสิตฺวา ยาว อรหตฺตา กมฺมฏฺฐานํ
คเหตุวา อรณฺณํ ปวิสิตฺวา วายมนฺโต อรหตฺตํ ปาปฺณิ.

(พระโสธนะอยู่ในสำนักของพระอาจารย์และอุปัชฌาย์ ๕ ปี แล้วเรียนกรรมฐานจนถึง
พระอรหัต เข้าไปสู่ป่า เพียรพยายามอยู่ ก็บรรลุพระอรหัต)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๘. ตโต (กาลโต) ปฏฺจาย มหาชน เอกวิหารเมว ปตฺเถติ.
(จำเดิมแต่กาลนั้น มหาชน ก็ปรารธนาวิหารหลังเดียวเท่านั้น)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

๙. เต (ภาตโร) ยาวตายุกั จตุวา ตโต (อตฺตภาวโต) จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺติตุวา เอกั
พุกุณฺตรึ เขปยีสฺสุ.
(พี่น้องชายเหล่านั้น ดำรงอยู่ตลอดชีวิต เคลื่อนจากอัตภาพนั้น แล้วบังเกิดบนเทวโลก
ยังพุกุณฺตรหนึ่งให้สิ้นไป)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑๐. เตปิ (ภาตโร) เทวโลกโต จวิตวา พนฺธมฺติยํ เอกสฺมี กุลเคเห ปฏิสนฺธิ คณฺหิสฺสุ.
 (พี่น้องชายแม่เหล่านั้ัน เคลื่อนจากเทวโลก ถือปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลหนึ่ง ในเมือง
 พันธุมดี)

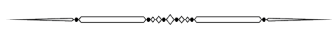
แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

๑๑. เอตานิ หิ สํวริตฺวาเอว สพฺพทฺกฺขา ปมฺจฺจติ.
 (จริงอยู่ บุคคลสำรวมทวารเหล่านั้นนั้นแหละ จึงจะพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

บทที่ ๓

ว่าด้วยประเภทอรรถของฉฎฐวิภัตติ

อายตนิบาตของฉฎฐวิภัตติ แปลว่า “แห่ง..., ของ..., เมื่อ...”

คำว่า “สามี” แปลว่า เจ้าของทรัพย์ มีวิเคราะห์ว่า “สั อสุส อตถิติ สามี”.(ส + อามี) อ.ทรัพย์ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสามี. (เจ้าของทรัพย์) ฉฎฐวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับนามเพียงอย่างเดียว (ยกเว้น ฉฎฐวิภัตติ, อนาทร และฉฎฐวิภัตติทักกัตตา เป็นต้น สัมพันธ์เข้ากับกิริยาได้)

ฉฎฐวิภัตติ ลงในอรรถ ๑๕ อย่าง ดังนี้

๑. วิเสสน เกี่ยวข้องโดยความเป็นวิเสสนะ บทขยายความ

เช่น รณโย ปุริโส. อ.บุรุษ ของพระราชา

๒. ภาณุทสมพนุช เกี่ยวข้องกับสิ่งของ

เช่น ปहुตฺ เม ธนํ สกุก. ข้าแต่ท้าวสักกะ อ.ทรัพย์ ของข้าพเจ้า เป็น-
ทรัพย์มาก ย่อมเป็น

เอกสุส ปฎิวีโส. อ.ส่วน ของบุรุษคนหนึ่ง

ภิกขุสุส ปตตจิวริ. อ.บาตรและจิวร ของภิกษุ.

๓. สมีปสมพนุช เกี่ยวข้องโดยความเป็นของใกล้

เช่น อมพวนสุส อวิทุเร. ในที่ไม่ไกล แห่งสวนมะม่วง

นิพพานสุเสว สนฺติเก. ในที่ใกล้ แห่งพระนิพพานนั้นเกี่ยว

๔. สมุทสมพนุช เกี่ยวข้องโดยความเป็นหมู่

เช่น สุวณฺณสุส ราสิ. อ.กอง แห่งทองคำ

ภิกขุขุํ สมุโห. อ.หมู่ แห่งภิกษุ ท

๕. อววยสมพนุช เกี่ยวข้องโดยความเป็นส่วน, อวัยวะ

เช่น มนุสุสสุเสว เต สีสํ. อ.ศีรษะ ของท่าน เพียงดั่ง อ.ศีรษะ ของมนุษย์

รุกขสุส สาขา. อ.กิ่ง แห่งต้นไม้

๖. วิการสมพนุช เกี่ยวข้องโดยความเป็นสิ่งที่ถูกทำให้เปลี่ยนไป

เช่น สุวณฺณสุส วิกติ. อ.การทำให้เปลี่ยนไป แห่งทอง

ภฎฐณฺเฎณํ สตตุ. อ.ข้าวสัจตุ แห่งข้าวอันถูกตำแล้ว ท.

๗. การิยสมพนฺธ เกี่ยวข้องโดยความเป็นผลของสิ่งนั้น หรือสำเร็จมาจากสิ่งนั้น

เช่น ยวสุส องฺกุโร.

อ.หน่อ ของข้าวบาร์เลย์

เมฆสุส สทฺโท.

อ.เสียง ของเมฆ

ปุตฺตปิ ตสุส พหโว.

แม่ อ.บุตร ท. แห่งเทวดานั้น มีมาก ย่อมเป็น

กมฺมานํ ผลํ วิปาโก.

อ.ผล แห่งกรรม ท. เป็นวิบาก ย่อมเป็น

๘. อวตฺถาสมพนฺธ เกี่ยวข้องโดยการกำหนดเวลา

เช่น ขนฺุธานํ ปาตฺฐภาโว.

อ.ความปรากฏ แห่งชั้นท.

ขนฺุธานํ ชรา.

อ.ความแก่ แห่งชั้นท.

ขนฺุธานํ เภโท.

อ.การแตก แห่งชั้นท.

๙. ชาตีสมพนฺธ เกี่ยวข้องโดยความเป็นชาติกำเนิด

เช่น มนฺุสฺสสุส ภาโว.

อ.ความเป็น แห่งมนุษย์

มนฺุสฺसानํ ชาติ.

อ.ชาติ แห่งมนุษย์ ท.

๑๐. คุณสมพนฺธ เกี่ยวข้องโดยความเป็นคุณลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

เช่น สุวณฺณสุส วณฺโณ.

อ.สี แห่งทอง

วณฺโณ น ชีเยถ ตถาคตฺสุส.อ.คุณ ของพระตถาคต ไม่พึงหมดไป

พทุธสุส คุณโฆโส.

อ.เสียงแห่งคุณ ของพระพุทธรเจ้า

ปุปฺผานํ คนฺุโธ.

อ.กลิ่น แห่งดอกไม้ ท.

ผลานํ รโส.

อ.รส (น้ำคั้น) ของผลไม้ ท.

จิตฺตสุส ผุสนา.

อ.การกระทบ แห่งจิต

สิปฺปิگانํ สตํ นตฺถิ.

อ.หนึ่งร้อย แห่งผู้มีศีลปะ ท. ย่อมไม่มี

ติลานํ มุฏฺฐิ.

อ.กำมือ แห่งงา ท.

เตสํ สมายโค.

อ.การรวมกัน แห่งวัตถุ ท. เหล่านั้น

สนฺุธิโน วิโมกฺโข.

อ.การพ้น แห่งการต่อ

ตถาคตฺสุส ปญฺญาปารมี อารพฺภ ปุพฺพจริยํ วา. ปรารภ ซึ่งปัญญาบารมี

หรือ ซึ่งบุพพจริยา ของพระตถาคต

สุขํ เต.

อ.ความสุข ของท่าน

ทุกฺขํ เต.

อ.ความทุกข์ ของท่าน

เจตฺโส ปริวิตกฺโก อุทฺปาที.อ.ความปริวิตก แห่งจิต ได้เกิดขึ้นแล้ว

ปญญา	ปฏภาโว.	อ.ความฉลาด แห่งปัญญา
รูปสุส	ลหุตา.	อ.ความเบา แห่งรูป
รูปสุส	มุกตา.	อ.ความอ่อน แห่งรูป
รูปสุส	อุปัจโย.	อ.การสังสม แห่งรูป
๑๑. กุริยาสมุพนุช เกี่ยวข้องโดยความเป็นกิริยาการกระทำ
เช่น	ปาทสุส	อุกฺชิปนํ.	อ.การยกขึ้น แห่งเท้า
	ปาทสุส	อวกฺเขปนํ.	อ.การวางลง แห่งเท้า
	หตฺถสุส	สมิถฺชนํ.	อ.การหดเข้า แห่งมือ
	ปาทานํ	ปสฺสารถนํ.	อ.การเหยียดออก แห่งเท้า ท.
	ธาตุนํ	คมนํ.	อ.การไป แห่งธาตุ ท.
	ธาตุนํ	เยว จานํ.	อ.การตั้งอยู่ แห่งธาตุ ท. นั้นเกี่ยว
	ธาตุนํ	นิสฺซชฺชา.	อ.การนั่ง แห่งธาตุ ท.
	ธาตุนํ	สยนํ.	อ.การนอน แห่งธาตุ ท.
	ตสุส	นามโคตฺตตาทิ.	อ.คุณลักษณะ มีชื่อและโคตรเป็นต้น ของบุคคลนั้น
	ตสุส	การณํ.	อ.เหตุ แห่งเรื่องนั้น
	ตสุส	มาตาปิโตร.	อ.มารดาและบิดา ท. ของบุคคลนั้น
	ตสุส	ปุโรโต ปาตุโรหสิ.	ได้มีปรากฏแล้ว ในที่ข้างหน้า ของบุคคลนั้น
	ตสุส	ปัจฉโต.	ข้างหลัง ของบุคคลนั้น
	นครสุส	ทกฺขินโต.	ในทิศใต้ แห่งเมือง
	วสุส	สาหนํ ตติเย มาเส.	ในเดือน ที่สาม แห่งปี ท.
	น ตสุส	อุปมา.	อ.อุปมา แห่งวัตถุนั้น ย่อมไม่มี
	กุเวรสฺส	พฺลิตฺติ.	อ.เครื่องบูชา แห่งทำวุกุเวร
๑๒. จานีสุมพนุช เกี่ยวข้องโดยความเป็นที่ตั้งเดิม
เช่น	ยเมทนฺตสุส	ทาเส.	อ.การแปลงเป็น ย แห่ง เอ อันเป็นที่สุดของบท
ย่อมมี ในบางอุทาหรณ์ ในเพราะสระ อันเป็น-
เบื้องหลัง
	โอ	อวสุส.	อ.การแปลงเป็น โอ แห่ง อว ย่อมมี ในบาง-

อุทาหรณ์ ในเพราะพยัญชนะ อันเป็นเบื้องหลัง

๑๓. อาคมมีสมพนฺธ เกี้ยวข้องโดยความเป็นอาคมี่ สถานที่ที่จะต้องลงอาคม

เช่น ปุถุสฺส อาคมโ.

อ.คฺ อาคม ย่อมลง ในที่สุด แห่งปุถุณิบาท

(ปุถุเคว = ปุถุ + เว)

๑๔. สามียอค ในที่ประกอบด้วยความเป็นเจ้านาย

เช่น เทวานมินุโท.

อ.ท้าวสักกะผู้เป็นจอม แห่งเทพ ท.

มิดานํ ราชา.

อ.ผู้เป็นใหญ่ แห่งเนื้อ ท.

๑๕. ตพฺพฐาทีโยค ในที่ประกอบด้วยตพฺพปัจจย และฐฐาตุเป็นต้น

เช่น มหาเสนาปตีํ อุชฺฐาเปตพฺพํ วิกนฺทิตพฺพํ วิวิตพฺพํ. พิงโพนทะนา
พิงพองร็อง พิงสงเสียงร็อง ในที่ใกล้ แห่งมหา-
เสนาปตี ท.

ตสฺส โรโค อุปฺปชฺชติ.

อ.โรค ของบุคคลนั้น ย่อมเกิดขึ้น

รชกสฺส วตฺถํ ททาติ.

ย่อมให้ ซึ่งผ้า ในมือ ของช่างย้อม

มุสฺสาวาทสฺส โอตฺตปฺปี.

อ.การสะดุ้ง แห่งมุสฺสาวาท

ตติยา. ปุปฺผสฺส พุทฺธํ ยชติ. (๑.ยชกรณ)

ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทฺธเจ้า ด้วยดอกไม้.

(อรรถตติยา)

ฆตสฺส อคฺคิ ชุโหติ.

ย่อมบูชา ซึ่งไฟ ด้วยเปรียง

ปตฺตํ โอทนสฺส ปฺเรตฺวา. (๒.สฺสูหิตตฺถ)ยังบาตร ให้เต็มแล้ว ด้วยข้าวสุก

อิมเมว กายํ ปุริ นานปฺปการสฺส อสฺสจฺฉิโน ปจฺจเวกฺขติ. ย่อมพิจารณา ซึ่งกายนี้
นั้นเที่ยว อันเต็ม ด้วยของไม่สะอาด อันมี-
ประการต่างๆ

ปุริ ทิริณฺณสฺสูณฺณสฺส.

เต็ม ด้วยเงินและทอง

ปุรติ พาโล ปาปสฺส.

อ.คนพาล ย่อมเต็ม ด้วยบาป

ปีตุสฺส ตฺลุโย. (๓.ตฺลุยตฺถ-)

ผู้เหมือนกัน กับด้วยบิดา

มาตุ สทิสฺ.

อ.บุคคลผู้เช่น กับด้วยมารดา

กิ ตสฺส จ ตฺฏฺฐสฺส.

อ.ประโยชน์อะไร ด้วยวัตถุนั้น อันนำยินดี

อลํ ตสฺส จ ตฺฏฺฐสฺส.

อ.อย่าเลย ด้วยวัตถุนั้น อันนำยินดี

- โสมภนา กจฺจายนฺสฺส กติ. (๔.กตฺตา) อ.- อันพระกัจจายนเถระ กระทำ งาม
 รณฺโณ สมฺมโต. อันพระราชา ทรงทราบแล้ว
 รณฺโณ ปุชฺชิตฺโต. อันพระราชา ทรงบูชาแล้ว
 รณฺโณ สกุกฺโกโต. อันพระราชา ทรงเคารพแล้ว
 รณฺโณ อปฺปจฺจิตฺโต. อันพระราชา ทรงนับถือแล้ว
 รณฺโณ มานิตฺโต. อันพระราชา ทรงยกย่องแล้ว
- อมตํ เตสํ ภิกฺขเว อปรินฺกุตํ, เยสํ กายคตาสติ อปรินฺกุตตา. ตุก่อนภิกษุ ท. อ.กาย-
 คตาสติ อันชน ท. เหล่าใด ไม่ได้บริโภคนแล้ว,
 อ.นิพพาน อันชน ท.เหล่านั้น ไม่ได้บริโภคนแล้ว
- สคฺคมี. กุสลา นจฺจคิตฺตสฺส สิภฺชิตา จาตุริตฺติโย. อ.หญิงสี่คน ท. ผู้ศึกษาแล้ว เป็นผู้ฉลาด
 ในการผ่อนรำ และการขับร้อง ย่อมเป็น
 กุสโล ตฺวํ รตฺตสฺส อญฺคปจฺจจนฺนิ. อ.ท่าน เป็นผู้ชำนาญ ในส่วนน้อยใหญ่ ท.
 แห่งรถ ย่อมเป็น
 กุสโล มคฺคสฺส. ผู้ชำนาญ ในหนทาง
 กุสโล อมคฺคสฺส. ผู้ชำนาญ ในที่มีใช้หนทาง
- สนฺติ หิ ภาเน อูพารา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.เทวดา ท.
 มาก ผู้เลื่อมใสแล้ว ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
 มีอยู่
- ทิวสฺสฺส ติกฺขตฺตํ, ทิวเส ติกฺขตฺตํ วา.สามครั้ง ในวัน
 มาสฺสฺส ทฺวิกฺขตฺตํ. สองครั้ง ในเดือน

ข้อสังเกต : ศัพท์ที่ลงปัจจัยกติก ๔ ตัว คือ ตฺ, ญฺ, ยฺ และ ญฺปัจจัย เป็นเหตุให้มีการแปลบทหน้า ซึ่งเป็นฉัฏฐีวิภคตี แปลเป็นทุตติยาวิภคตีได้ แปลหักฉัฏฐีเป็นกรรม เรียกว่า “ฉัฏฐีกัมมะ”

- ทุตติยา. ตสฺส ภาวนฺติ วตฺตาโร. (วจ+ตฺ) อ.ชน ท. เป็นผู้ว่ากล่าว ซึ่งบุคคลนั้น ย่อมเป็น
 สหสา กมฺมสฺส กตฺตาโร. (กร+ตฺ) อ.ผู้กระทำ ท. ซึ่งการงาน โดยผลุนผลัน
 อมตสฺส ทาตา. (ทา+ตฺ) อ.ผู้ให้ ซึ่งพระนิพพาน
 ภินฺนาหํ สนฺธาตา. (สฺ+ธา+ตฺ) อ.ผู้ประสาน ซึ่งผู้แตกแยกกัน ท.

สहितาน์ อนุปรปทาตา. (อนุ+ป+ทา+ตุ)	อ.ผู้เพิ่มพูน ซึ่งผู้พร้อมเพรียงกัน ท.
โพธธา ปชาย. (พุธ+ณ+ตุ)	อ.ผู้ยังหม้อสัตว์ ให้รู้
กมุสสุส การโก นตติ. (กร+ณ+ตุ)	อ.ผู้กระทำ ซึ่งกรรม ย่อมไม่มี
วิปากสุส จ เวทโก. (วิท+ณ+ตุ)	อ.ผู้เสวย ซึ่งวิปาก ด้วย ย่อมไม่มี
อวิสวาทโก โลกสุส. (น+วิ+ส+วท+ณ+ตุ)	อ.ผู้ไม่หลอกลวง ซึ่งชาวโลก
ปาปาน์ อกรณ สฺขิ. (น+กร+ย)	อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาป ท. เป็นเหตุนำมา ซึ่งความสุข ย่อมเป็น
จตุณฺหิ มหาภูตान्हิ อฺปาทาย ปสาโท.	อ.ปสาทรูป อันเกิดขึ้น อาศัย ซึ่งมหาภูตรูป ท. สี่
อจฺจริโย อรชเกน วตฺถานํ ราโค.	อ.อัน- อันบุคคลผู้มีใช้ช่างย่อม สามารถยอม ซึ่งผ้า ท. เป็นสิ่งนำอัศจรรย์ ย่อมเป็น
อจฺจริโย อโคपालเกน คาวิน्हิ โทโท.	อ.อัน- อันบุคคลผู้มีใช้ผู้เลี้ยงวัว สามารถรู้ดินนม กะแม่วัว ท. เป็นสิ่งนำอัศจรรย์ ย่อมเป็น
มาตุ สรติ.	ยอมระลึกถึง ซึ่งมารดา
น เตสํ โกจิ สรติ, สตุตฺตาน्हิ กมุสฺปฺจฺจยา.	อ.ญาติใดๆ ย่อมไม่ระลึกถึง ซึ่งเปรต ท. เหล่านั้น เพราะเหตุแห่งกรรม ของสัตว์ ท.
ปฺตุตฺตสุส อิจฺฉติ.	ยอมปรารถนา ซึ่งบุตร
อุทกสุส ปตฺติกฺรุเต.	ยอมปรุงแต่ง ซึ่งน้ำ
กณฺทสุส ปตฺติกฺรุเต.	ยอมปรุงแต่ง ซึ่งลูกศร
ปณฺจมี. อสฺสวานตา ฐมฺมสุส ปรีหายนฺติ.	ยอมเสื่อม จากกรรม เพราะการไม่ได้ฟัง
กิ นฺุ โข อหํ ๓สุส สุขสุส ภายามิ.	อ.เรา ย่อมกลัว แต่ความสุขนั้น เพราะอะไร หนอแล
สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺทสุส.	อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมสะดุ้งกลัว แต่อาชญา
สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน.	อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว แต่ความตาย
กิตฺโต จตุณฺหิ อาสีวีสาน्हิ.	กลัวแล้ว แต่อสรพิษ ท. สี่

สรุป จัญญีวิภัตติลงในอรรถของวิภัตติอื่นได้ ๔ วิภัตติ

๑. จัญญีวิภัตติลงในอรรถทุตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรม แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “จัญญีกัมมะ” เช่น ปาปานํ อกรณ์ สุขิ. แปลว่า “อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาป ท. เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ย่อมเป็น”

๒. จัญญีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือ แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “จัญญีกรณะ” เช่น ปุပ္ผสฺส พุฑฺธํ ยชติ. แปลว่า “อ.บุคคล ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทธรเจ้า ด้วยดอกไม้” แปลว่า “กับด้วย...” เรียกว่า “จัญญีสหัตถตติยา” หรือ “จัญญีตติยาวิเสสนะ” เช่น มาตุ สทิสฺโส. แปลว่า “อ.บุคคล ผู้เช่นกับ ด้วยมารดา” แปลว่า “อัน...” เรียกว่า “จัญญีอนภินิวกัตตา” เช่น รมฺโย ปุชฺโติ. แปลว่า “อ.พระพุทธรเจ้า อันพระราชา ทรงบูชาแล้ว”

๓. จัญญีวิภัตติลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เป็นแดนหลีกออก แปลว่า “แต่..., จาก...” เรียกว่า “จัญญีอุปาทาน” เช่น สพฺเพ ภาณฺติ มจฺจุโน. แปลว่า “อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว แต่ความตาย” (จศัพทในสูตรที่ ๓๑๒. “ทฺรฺนฺตฺกทฺทกาลย”) แปลว่า “เพราะ...” เรียกว่า “จัญญีเหตุ” เช่น ตํ กิสฺส เหตุ. แปลว่า “อ.ข้อนั้น เพราะเหตุอะไร”

๔. จัญญีวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า “ใน...” เรียกว่า “จัญญีอาธาระ” เช่น สนฺติ หิ ภาฺเต อุพารา ยกฺขา ภควฺโต ปสนฺนา. แปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.ยักษ์ ท. ผู้เป็นใหญ่ ผู้เลื่อมใสแล้ว ในพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงจัญญีวิภัตติ

(สัมพันธ์เข้ากับ “นาม และกิริยา”)

๑. แปลว่า “แห่ง...” เกี่ยวข้องด้วยหมู่ เรียกว่า “สมุหสัมพันธ์”
เช่น ภิกฺขุณฺโ สฺมุโห.
แปลว่า “อ.หมู่ แห่งภิกษุ ท.”
สัมพันธ์ว่า “ภิกษุณฺ สมุหสัมพันธ์ ใน สฺมุโห ๑ ลิงคัตถะ”
๒. แปลว่า “แห่ง..., ของ...” เกี่ยวกับภาวศัพท์ และภาวปัจจัยในภาวตัทธิต เรียกว่า “ภาวาทิสัมพันธ์”

เช่น มนุสฺสสฺส ภาโว.

แปลว่า “อ.ความเป็น แห่งมนุษย์”

สัมพันธ์ว่า “มนุสฺสสฺส ภาวาทิสัมพันธ์ ใน ภาโว ๑ ลิงคัตถะ”

๓. แปลว่า “**แห่ง...หนา**” กล่าวถึงของหลายสิ่งไว้รวมๆ กัน แล้วยกเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากจำนวนทั้งหมดนั้นมากล่าวถึง เรียกว่า “**นิทธารณะ**”

เช่น **มनुสฺसानํ** ขตฺติโย สฺสูตโม.

แปลว่า “อ.-แห่งมนุษย์ ท.หนา -กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “ มनुสฺसानํ นิทธารณะ ใน ขตฺติโย ๆ นิทธารณียะ และสฺสูทกัตฺตา ใน โหติ ๆ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก สฺสูตโม วิกตีกัตฺตา ใน โหติ”

๔. แปลว่า “**ของ...**” เกี่ยวข้องโดยความเป็นเจ้าของ เรียกว่า “**สามีสัมพันธะ**”

เช่น **ภิกฺขุสฺส** ปตฺตจิวฺร.

แปลว่า “อ.บาตรและจีวร ของภิกษุ”

สัมพันธ์ว่า “ภิกฺขุสฺส สามีสัมพันธะ ใน ปตฺตจิวฺร ๆ ลิงคัตตะ”

๕. แปลว่า “**เมื่อ...**” ใช้กับประโยคที่มีเนื้อหาไม่มีความเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน เรียกว่า “**อนาทร**”

เช่น **อกามกานํ** มาตาปิตฺูนํ รุทฺหนฺตานํ ปพฺพชิ.

แปลว่า “เมื่อมารดาและบิดา ท. ผู้ไม่ต้องการ ร้องให้อยู่, อ.บุตร บวชแล้ว”

สัมพันธ์ว่า “อกามกานํ วิเสสนะ ของ มาตาปิตฺูนํ ๆ อนาทร ใน รุทฺหนฺตานํ ๆ อนาทร-กิริยา ปุคฺโต สฺสูทกัตฺตา ใน ปพฺพชิ ๆ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก”

๖. แปลว่า “**ซึ่ง...**” ัญญูวิภัตติลงในอรรถทฺติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรม เรียกว่า “**ัญญู-กัมมะ**”

เช่น **ปาปานํ** อกรรมํ สุขํ.

แปลว่า “อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาป ท. เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “อกรรมํ สฺสูทกัตฺตาใน โหติ ๆ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก ปาปานํ ัญญู-อวุตตกัมมะใน อกรรมํ สุขํ วิกตีกัตฺตา ใน โหติ”

๗. แปลว่า “**ด้วย...**” ัญญูวิภัตติลงในอรรถตฺติยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือ เรียกว่า “**ัญญูกรรมะ**” แปลว่า “**กับด้วย**” เรียกว่า “**ัญญูสัหัตถตฺติยา**” ใช้ในอรรถของสหศัพท์ หรือ แปลว่า “**ด้วย**” ขยายในฐานะเป็นวิเสสนะ เรียกว่า “**ัญญูตฺติยาวิเสสนะ**” และแปลว่า “**อัน**” เรียกว่า “**ัญญูอนภิทกัตฺตา**” ใช้เป็นกัตตาในประโยคกัมมวาจก

เช่น **ปฺปฺผลสฺส** พุทฺธํ ยชฺติ.

แปลว่า “อ.บุคคล ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้”

สัมพันธว่า “ปุคฺคโล สุทฺธกัตฺตา ใน ยชฺติ ๑ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก ปุพฺผสุส จัญญูกรณะ ใน ยชฺติ พุทฺธํ อวุตตกัมมะ ใน ยชฺติ”.

เช่น มาตุ สทิสฺโส.

แปลว่า “อ.ท่าน เป็นผู้เช่นกับ ด้วยมารดา ย่อมเป็น”

สัมพันธว่า “ตฺวํ สุทฺธกัตฺตา ใน โหสิ ๑ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก มาตุ จัญญูตติยา- วิเสสนะใน สทิสฺโส ๑ วิกตีกัตฺตา ใน โหสิ”

เช่น รณฺโณ ปุชฺชิตฺโต.

แปลว่า “อ.พระพุทฺธเจ้า อันพระราชา ทรงบูชาแล้ว”

สัมพันธว่า “พุทฺโธ วุตตกัมมะ ใน ปุชฺชิตฺโต ๑ กิตบทกัมมฺวาจก รณฺโณ จัญญูอนภิท- กัตฺตา ใน ปุชฺชิตฺโต”

๘. แปลว่า “แต่..., จาก...” จัญญูวิภัตติลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เรียกว่า “จัญญู- อปาทาน” แปลว่า “เพราะ...” เรียกว่า “จัญญูเหตุ”

เช่น สพฺเพ ภายนฺติ มจฺจุโน.

แปลว่า “ อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว แต่ความตาย”

สัมพันธว่า “สพฺเพ วิเสสนะ ของ สดฺดฺตา ๑ สุทฺธกัตฺตา ใน ภายนฺติ ๑ อาชยตบท กัตฺตฺวาจก มจฺจุโน จัญญูอปาทาน ใน ภายนฺติ”. (จศัพทในสูตรที่ ๓๑๒. “ทฺรฺนฺตีกทฺทกกาลชฺ”)

๙. แปลว่า “ใน...” จัญญูวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เรียกว่า “จัญญูอาหาระ” เช่น สนฺติ หิ ฆนฺเต อฺพารา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา.

แปลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.ยักร์ ท. จำนวนมาก ผู้เลื่อมใสแล้ว ในพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่”

สัมพันธว่า “ฆนฺเต อาลปนฺเน หิตฺัพทํ วากยารัมภชฺตฺตเก อฺพารา วิเสสนะ ของ ยกฺขา ๑ สุทฺธกัตฺตา ใน สนฺติ ๑ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก ภควโต จัญญูอาหาระ ใน ปสนฺนา ๑ วิเสสนะของ ยกฺขา”

ฝึกแปลและสัมพันธ์

๑. สาปี อิตถิ ตโต มนุสฺสโลกโต จิตฺวา อสุรภาเว อสุรเชฏฺฐจกฺกสฺส ฐิตา หุตฺวา สกฺกสฺส เวยฺมเร นิพฺพตฺติ.

(หญิงแม่ฉัน เคลื่อนจากมนุษย์โลกนั้น เป็นธิดาของอสุรผู้เจริญที่สุดในภพอสุร บังเกิดแล้ว ในเรือนของบุคคลผู้มีเวรของท้าวสักกะ)

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๒. อโห มหาอุปาสิกา มยฺหิ ปติฏฺฐา ชาตา.
(นำอัศจรรย์จริง มหาอุบาสิกาเคยเป็นที่พึ่งของเรา)

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....

๓. อโห มยา มม ปุตุตตสฺส มหาอุปการโ กโต.

(โอ เราทำอุปการะมากแก่บุตรของเรา)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔. เต ภิกขุ ตสฺส อุกกณฺจิตภิกขุโน อจฺริยฺปชฺฌายานํ อจฺจิกฺขีสุ.

(ภิกษุเหล่านั้นบอกแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ของภิกษุผู้กระสันรูปนั้น)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. สตุธา ภิกขุหนึ่ง สนฺติกั กีสาคอตฺมี เปเสตฺวา (กีสาโคตมี) ปพฺพาเชสิ.
 (พระศาสดาทรงส่งนางกีสาโคตมีไปสู่สำนักเหล่าภิกษุณี ทรงยังนางกีสาโคตมี ให้บวช
 แล้ว)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

๖. วฺจฺตีโส สตุถุ สนฺติเก ปพฺพชฺ.
 (วังคีสะพราหมณ์ บวชในสำนักของพระศาสดา)

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

๗. อหิ ปุริมตรี คนตุวา รมุโณ สนุติเก จสุสามิ.

(ข้าพเจ้าไปก่อนกว่า จักยืนในสำนักของพระราชา)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๘. อหิ อิมสุส อตตภาวสงฆาตสุส เคหสุส การกั ตณฺหาฯฅมกั คเวสามิ.

(เราแสวงหานายช่างคือค้นหาผู้สร้างเรือนกล่าวคืออัทภานี้)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๙. ตณฺหานํ ขยสงฺขาตํ อรหตฺตํ อธิคโตสฺมิ.
 (เราเป็นผู้บรรลุพระอรหัตกล่าวคือความสิ้นไปแห่งตัณหา)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๑๐. สตุถา ภิกฺขุหฺนํ สนฺติกา ตํ ปวตฺตํ สุตฺวา จนนฺตเถรํ ปกุโกสาเปตฺวา โอวทฺติ.
 (พระศาสดาทรงสดับเรื่องราวจากสำนักของเหล่าภิกษุ รับสั่งให้เรียกพระฉันทเถระมา
 แล้วทรงพรา้สอน)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

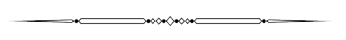
.....

.....

.....

.....

.....

บทที่ ๔

ว่าด้วยประเภทอรรถของสัตตมีวิภัตติ

อายตนิบาตของสัตตมีวิภัตติ แปลว่า “ใน..., ใกล้..., ที่..., ครั้นเมื่อ..., ในเพราะ..., เหนือ..., บน...”

คำว่า “อาหาระ” หมายความว่า “ที่รองรับ” มีวิเคราะห์ว่า “อาธารียติ อสุมินฺติ อาธาโร, อธิกรณฺ” (อา + ฐร ธารณ ในการทรงไว้ + อปัจจย) ย่อมถูกตั้งไว้ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาธาร, ได้แก่อธิกรณะ. (ที่ตั้ง, ที่รองรับ, โอกาส, ที่ว่าง)

คำว่า “โอกาสะ” หมายความว่า “ที่ว่าง, โอกาส, ที่รองรับ” มีวิเคราะห์ว่า “อวกสนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ กตตุกฺกมฺมานิ เอตฺถาติ โอกาโส”. (อว + กส + ณ). อ.กัตตุและกรรม ท. ย่อมตั้งอยู่ในการกั้น เพราะเหตุนั้น อ.การกั้น ชื่อว่าโอกาส. (ที่เป็นที่ตั้งของกัตตุและกรรม) ฉะนั้น คำว่า “อาหาระ” ก็ดี “อธิกรณะ” ก็ดี และ “โอกาสะ” ก็ดี เป็นคำไวพจน์ของกันและกัน มีความหมายเหมือนกัน ใช้แทนกันได้

เช่น กฏฺว นิสิตฺติ เทวทฺโต. แปลว่า “อ.นายเทวทัต ย่อมนั่ง บนเสื่อ” ในตัวอย่างนี้ ธรรมดาคือ เสื่อ (กฏฺว) ทรงไว้ซึ่งกิริยาที่เรียกว่า นั่ง (นิสิตฺติ) ซึ่งเป็นไปพร้อมกับนายเทวทัตนั้น เพราะเสื่อเป็นสิ่งทรงไว้ซึ่งกัตตา คือ เทวทัต (เทวทฺโต) ในตัวอย่างนี้ สัมพันธ์ว่า “เทวทฺโต สุทฺธกัตตา ใน นิสิตฺติ ๆ อาชยาตบทกัตตุวจาก กฏฺว อฺปฺสิเลสิกาธาระ ใน นิสิตฺติ”

อีกตัวอย่างหนึ่งว่า ฅาลิยฺ โอทนฺ ปจติ. แปลว่า “อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก ในหม้อ” ในตัวอย่างนี้ ธรรมดาคือ หม้อ (ฅาลิยฺ) ทรงไว้ซึ่งกิริยาที่เรียกว่า หุง (ปจติ) ซึ่งเป็นไปพร้อมกันกับข้าวสารนั้น เพราะหม้อเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งกรรมคือ ข้าวสาร (โอทนฺ) ในตัวอย่างนี้ สัมพันธ์ว่า “สุโท สุทฺธกัตตา ใน ปจติ ๆ อาชยาตบทกัตตุวจาก ฅาลิยฺ อฺปฺสิเลสิกาธาระ ใน ปจติ โอทนฺ อวฺตุตกัมมะ ใน ปจติ”

อาหาร ๔

๑. พฺยาปิกาทาร ที่รองรับที่เป็นที่แผ่ไป ซึมซาบเข้าไปในภายใน แปลว่า “ใน...” เช่น ติเลสุ เตลฺลํ อตฺถิ. (อ.น้ำมัน มีอยู่ในงา ท.), ชีเรสุ ชลฺลํ. (อ.น้ำ ในน้ำนม ท.), ทธิมฺหิ สฺปฺปิ. (อ.เปรี้ยว ในนมส้ม) (บาลีสนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “พฺยาปิกาทาระ”)

๒. โอบฺสิเลสิกาธาร ที่รองรับที่อยู่ติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แปลว่า “ใน..., ณ..., เหนือ..., บน...” เช่น อาสเห นิสินฺโน สฺโฆ. (อ.พระสงฆ์ นั่งแล้ว บนอาสนะ), ฅาลิยฺ โอทนฺ ปจติ.

(ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก ในหม้อ), **ขมฺเฏสุ** อุทกั อตถิ. (อ.น้ำ มีอยู่ในหม้อน้ำ ท.), **ทฺูเร** จิโต. (ยื่นแล้ว ในที่ไกล), **สมิเป** จิโต. (ยื่นแล้ว ณ ที่ไกล) (บาลีสยามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อุปสึเลสิกาธาระ”)

๓. **สามิปีกาธาร** ที่รองรับที่อยู่ใกล้ๆ แต่ไม่ได้อยู่ภายใน แปลว่า “ใกล้...” เช่น **คฺงคายั** โฆโส วสติ. **อ.คอกวัว** ย่อมอยู่ ใกล้แม่น้ำคงคา, **ภควา** **สวาทฺถิยั** วิหฺรติ เชตฺวเน. **อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า** ย่อมประทับอยู่ในพระเชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี. (บาลีสยามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “สมิปีกาธาระ”)

๔. **เวสยิกาธาร** ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย ที่เป็นที่เป็นไป หรือเป็นที่รองรับอารมณ์ แปลว่า “ที่..., ใน..., ณ..., บน...” เช่น **อากาเส** สกฺุณา ปกฺขนฺทฺนฺติ. (อ.นก ท. ย่อมบินไปในอากาศ), **ภฺูมิสุ** มนฺุสฺสา จรฺนฺติ. (อ.มนุษย์ ท. ย่อมเที่ยวไป บนพื้นดิน ท.), **ชเลสุ** มจฺจา จรฺนฺติ. (อ.ปลา ท. ย่อมว่ายไปในน้ำ ท.), **ปาเทสุ** ปติโต. (หมอบแล้ว ที่เท้า ท.), **ปาปสฺมิ** รมตี มโน. (อ.ใจ ย่อมยินดีในบาป), **ปสนฺโน** **พฺุทฺธสฺสาเน**. (เลื่อมใสแล้ว ในพระพุทธศาสนา), **ปญฺญา** สาทฺ. (ดี ในปัญญา), **วิหเย** นิปฺุเณ. (ผู้ละเอียด ในพระวินัย), **มาตริ** สาทฺ. (ดี ในมารดา), **ปิตริ** นิปฺุเณ. (ผู้ละเอียด ในบิดา). (บาลีสยามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “เวสยิกาธาระ”)

สามิ.	ควั สามิ.	เป็นเจ้าของ แห่งวัว ท.
	โคสุ สามิ.	เป็นเจ้าของ ในวัว ท.
อิสฺสร.	ควั อิสฺสรโ.	เป็นใหญ่ แห่งวัว ท.
	โคสุ อิสฺสรโ.	เป็นใหญ่ ในวัว ท.
อธิปติ.	ควั อธิปติ.	เป็นหัวหน้า แห่งวัว ท.
	โคสุ อธิปติ.	เป็นหัวหน้า ในวัว ท.
ทายาท.	ควั ทายาทโ.	เป็นทายาท แห่งวัว ท.
	โคสุ ทายาทโ.	เป็นทายาท ในวัว ท.
สภฺิ.	ควั สภฺิ.	เป็นผู้ดูแล แห่งวัว ท.
	โคสุ สภฺิ.	เป็นผู้ดูแล ในวัว ท.
ปติภฺุ.	ควั ปติภฺุ.	เป็นผู้รับหน้าที่ แห่งวัว ท.
	โคสุ ปติภฺุ.	เป็นผู้รับหน้าที่ ในวัว ท.
ปสฺุต.	ควั ปสฺุโต.	เป็นผู้เกิดแล้ว แห่งวัว ท.

โคสุ ปสูโต.	เป็นผู้เกิดแล้ว ในวัฏ ท.
กุสล. ควํ กุสโล.	เป็นผู้ฉลาด แห่งวัฏ ท.
โคสุ กุสโล.	เป็นผู้ฉลาด ในวัฏ ท.
ปัจจตต. อิทมปิสุส โหติ สีลสมิ.	อ.(การงดเว้นจากปาณาติบาต)แม้นี้ เป็นศีล ของภิกษุ นั้น ย่อมเป็น

คำว่า “**นิทธารณ**” หมายถึง การพูดรวมๆ หลายอย่าง แล้วแยกยกเพียงบางส่วนที่เอ่ยถึงนั้น มาพูดเป็นการเฉพาะเจาะจง มีวิเคราะหฺว่า “**นิ**หริตฺวา **ธารณ** **นิทธารณ**” (นิ + ธร + ณ + ยุ) อ.การ-นำออกแล้ว-ทรงไว้ ชื่อว่านิทธารณ ฉะนั้น นิทธารณะ จึงหมายถึง การพูดถอนสิ่งที่พูดรวมเอาไว้ขึ้นมาแสดง ลงวิภัตติได้ ๒ วิภัตติ คือ **ฉกฺขฐีวิภัตติ** แปลว่า “**แห่ง...หนา, บรรดา...**” และ**สัตตมวีภัตติ** แปลว่า “**ใน...หนา, บรรดา...**”

นิทธารณะ ๔

๑. **ชาติ - ชาติกำเนิด** เช่น **มhusฺสาณํ** ขตฺติโย สุรตโม. (อ.-แห่งมนุษย์ ท.หนา-กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น) ในอุทาทรรณนี้ พูดถึงชาติกำเนิดของมนุษย์ ในบรรดาวิภณะ ๔ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพทย์ และศูทร วิภณะกษัตริย์ เป็นชาตินักรบ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด

๒. **คุณ - คุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง** เช่น **กณฺหา คาวินิ** สมฺปนฺนชรีตมา. (อ.-แห่งแม่วัฏ ท.หนา-แม่วัฏดำ ท. เป็นสัตว์มีน้ำนมสมบูรณ์ที่สุด ย่อมเป็น) ในอุทาทรรณนี้ คำว่า “**กณฺหา ดำ**” เป็นคุณศัพท์ แสดงลักษณะพิเศษของวัฏ

๓. **กิริยา - กิริยาการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง** เช่น **อทุธิเกสุ** ชาวนฺโต สีฆตโม. (อ.-ในผู้เดินทาง ท. หนา-ผู้วิ่งไปอยู่ เป็นผู้เร็วที่สุด ย่อมเป็น) ในอุทาทรรณนี้ พูดถึงกิริยาการกระทำของผู้เดินทาง การวิ่ง เป็นจัดเป็นกิริยาอย่างหนึ่ง

๔. **นาม - ชื่อของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง** เช่น **อายสฺมา อานนฺโท อรหฺนฺเตสุ** อญฺจโร อโหสิ. (อ.พระอานนทฺ์ ผู้มีอายุ เป็น- ในพระอรหันต์ ท. หนา -พระอรหันต์รูปใดรูปหนึ่ง ได้เป็นแล้ว) ในอุทาทรรณนี้ บทว่า “**อานนฺโท**” เป็นชื่อของพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพุทธชอุปัฏฐาก ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นธมมภัณฑาคาริก (ขุนคลังแห่งพระธรรม)

- ชาติ. **มनुสุสานิ** ขตติโย สุรตโม. อ.- แห่งมनुษย์ ท. หนา- กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญ
ที่สุด ย่อมเป็น
- มनुสุเสสุ** ขตติโย สุรตโม. อ.- ในมनुษย์ ท. หนา- กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญ
ที่สุด ย่อมเป็น
- คุณ. **กณหา คาวินิ** สมปนฺนชรีตมา. อ.- แห่งแม่ว้าว ท. หนา- แม่ว้าวดำ ท. เป็นสัตว์
มีนํ้านมสมบรูณ์ที่สุด ย่อมเป็น
- กณหา คาวิสู** สมปนฺนชรีตมา. อ.- ในแม่ว้าว ท. หนา- แม่ว้าวดำ ท. เป็นสัตว์
มีนํ้านมสมบรูณ์ที่สุด ย่อมเป็น
- กริยา. **อทุธิกาหิ** ชาวนุโต สีฆตโม. อ.- แห่งผู้เดินทาง ท. หนา- ผู้วิ่งไปอยู่ เป็นผู้เร็ว
ที่สุด ย่อมเป็น
- อทุธิเกสุ** ชาวนุโต สีฆตโม. อ.- ในผู้เดินทาง ท. หนา- ผู้วิ่งไปอยู่ เป็นผู้เร็ว
ที่สุด ย่อมเป็น
- นาม. **อายสุมา อานนุโท อรหติ** อญตโร อโหสิ. อ. พระอานนท ผู้มีอายุ เป็น- แห่งพระ
อรหันต์ ท. หนา - พระอรหันต์รูปใดรูปหนึ่ง
ได้เป็นแล้ว
- อายสุมา อานนุโท อรหฺนุเตสุ** อญตโร อโหสิ. อ. พระอานนท ผู้มีอายุ เป็น- ในพระ
อรหันต์ ท. หนา - พระอรหันต์รูปใดรูปหนึ่ง
ได้เป็นแล้ว

คำว่า “**อนาทร**” หมายถึง การกระทำที่ไม่มีความเอื้อเพื่อ ไม่ยึดติดอีกฝ่ายหนึ่ง มี
วิเคราะห์ว่า “น อาทโร **อนาทร**”. (น + อาทร) อ. ความเอื้ออาทร หามิได้ ชื่อว่าอนาทร. ใน
ประโยคอนาทรนี้ ลงวิภตติได้ ๒ วิภตติ คือ **จกฺฐวิภตติ** แปลว่า “เมื่อ...” และ **สัตตมิวิภตติ**
แปลว่า “ครั้งเมื่อ...”

- เช่น : **อกามกาหิ มาตาปีตุนิ** รุทฺนทานิ ปพฺพชฺชิ. เมื่อมารดาและบิดา ท. ผู้ไม่ต้องการ
ร้องให้อยู่, (อ. บุตร) บวชแล้ว
- มาตาปีตฺตฺสุ** รุทฺนเตสุ ปพฺพชฺชิ. ครั้งเมื่อมารดาและบิดา ท. ร้องให้อยู่, (อ. บุตร)
บวชแล้ว

- อาโกฏยนุโต โส เนติ, **สิวิราชสุส** เปกขโต. เมื่อพระราชารู้เป็นผู้ใหญ่ในแคว้นสีพี
มองดูอยู่, (อ.ชูชก) นั้น ตีอยู่ (ซึ่งเด็ก ท.
เหล่านั้น) ย่อมนำไป
- มจจุ คจจติ อาทาย, เปกขมานะ **มหาชเน**. ครั้นเมื่อมหาชน ดูอยู่, อ.พญามัจจุราช
พาไปแล้ว ย่อมไป
- ทุดิตยา. **ภิกขุสุ** อภิวาเทนติ. ย่อมกราบไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.
มุกุทธิ จุมพิตวา. จวบแล้ว ซึ่งศิระษะ
ปฺริสสุส **พาหาสุ** คเหตุวา. จับแล้ว ซึ่งแขน ท. ของบุรุษ
- กรณ. **หตุเถสุ** ปิณฑาย จรฺนติ. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือ ท.
ปตฺเตสุ ปิณฑาย จรฺนติ. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยบาตร ท.
ปเถสุ คจจนติ. ย่อมไป ด้วยทาง ท.
- โสปี มํ อนุสาเสยฺย, สมฺปฏิจฺฉามิ **มตฺถเก**. แม่ (อ.สามเณร)นั้น ฟังสั่งสอน ซึ่งเรา,
อ.เรา จะรับ ด้วยเศียรเกล้า
- นimitฺต. **ทีปี จมฺเมสุ** หนฺนเต. อ.เสือดาว ย่อมถูกฆ่า ในเพราะหนัง ท.
กฺุชโร **ทนต์สุ** หนฺนเต. อ.ช้าง ย่อมถูกฆ่า ในเพราะงา ท.
อณฺมตฺเตสุ **วชฺเชสุ** ภยทสฺสาวี. เป็นผู้ที่มีปกติเห็นซึ่งภัย ในเพราะโทษ ท. อันมี
ประมาณเล็กน้อย
- สมฺปชานมฺุสาวาท** ปาจิตฺตียํ. อ.อาบัติปาจิตตีย์ ย่อมมี แก่ภิกษุ ในเพราะ-
การยังบุคคลให้รู้ซึ่งคำเท็จว่าเป็นไปโดยความ
เป็นจริงของบุคคลผู้รู้ตัวทั่วพร้อม
- กตฺตา. **มณฺิมฺหิ** ปสฺส นิมฺมิตฺ. อ.ท่าน จงดู ซึ่งวัตถุ อันแก้วมณี เนรมิตแล้ว
- สมฺปทาน. **สํเข** ทินฺนํ มหปฺผลํ. อ.ท่าน อันบุคคล ถวายแล้ว แก่พระสงฆ์
เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น
- สํเข** โคตมิ เทหิ. ดูก่อนโคตมี อ.เธอ จงถวาย แก่พระสงฆ์
- สํเข** เต ทินฺเน, อหฺนฺเจว ปุชฺชิตํ ภาวิสฺสามิ. ครั้นเมื่อจิวร อันเธอ ถวายแล้ว แก่พระสงฆ์,
อ.เราด้วยนั้นเที่ยว เป็นผู้อันเธอ บูชาแล้ว
จักเป็น

ปาสานา สกฺขรา เจว กจลา ชาณฺณกณฺฎกา,
 สพุเพ มคฺคา วิวชฺเชนฺติ คจฺจนฺเต โลกนายนเ.
 ครั้นเมื่อพระโลกนายนก เสด็จไปอยู่, อ.กัอนหิน ท. ด้วยแล
 อ.กัอนกรวด ท. ด้วย อ.กระเบื้องแตก ท. ด้วย อ.ตอไม้และ
 หนาม ท. ด้วย ทั้งปวง ย่อมหลีกออกไป จากหนทาง

อุป.	อุป ขาริย์ โทโณ.	อ.ทะนาน เกิน กว่าสาแหกร. (อุป = อธิกวจน
อรรถยิ่งเกิน)
	อุป นิกฺเข กหาปณฺ.	อ.หนึ่งกหาปณะ เกิน กว่าหนึ่งนิกขะ
อธิ.	อธิ เทเวสุ พุทฺโธ.	อ.พระพุทธเจ้า ยิ่ง กว่าเทวดาท้งหลาย
(อธิ = อิศฺสร)
	อธิ พุรฺหมฺทตฺเต ปญฺจาลา.	อ.ชาวเมืองปัญจาละ ท. เป็นประชาชน ของ-
พระเจ้าพรหมทัต ย่อมเป็น
ปสนฺน.	ญาณน ปสนฺโน. (ตติยาริภคฺติ)	ผ่องใสแล้ว ด้วยญาณ
	ญาณสุมิ ปสนฺโน. (สัตตมีวิภคฺติ)	ผ่องใสแล้ว ในญาณ
อุสฺสุกฺก.	ญาณน อุสฺสุกฺโก สปฺปริโส. (ตติยา)	อ.สัตบุรุษ พยายามแล้ว ด้วยญาณ
	ญาณสุมิ อุสฺสุกฺโก สปฺปริโส. (สัตตม)	อ.สัตบุรุษ พยายามแล้ว ในญาณ

สรุป สัตตมีวิภคติลงในอรรถของวิภคติอื่นได้ ๕ วิภคติ

๑. สัตตมีวิภคติลงในอรรถปฐมาริภคติ ใช้เป็นประธาน หรือวิภคิกัตตา แปลว่า “อันว่า...” เรียกว่า “สัตตมิปัจจัตตะ” เช่น อชฺช อุโปสโก ปณฺณรโส. แปลว่า “อ.วันนี้ เป็นวัน อุโปสถ ๑๕ ค่ำ ย่อมเป็น”
๒. สัตตมีวิภคติลงในอรรถทุติยาริภคติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา แปลว่า “ซึ่ง...” เรียกว่า “สัตตมิกัมมะ” เช่น ภิกฺขุสุ อภิวาเทนฺติ. แปลว่า “อ.ชน ท. ย่อมกราบไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.”
๓. สัตตมีวิภคติลงในอรรถตติยาริภคติ
 - ๓.๑ สัตตมีวิภคติลงในอรรถตติยาริภคติ ซึ่งเป็นอรรถอนนินทิกัตตา แปลว่า “อัน...” เรียกว่า “สัตตมือนนินทิกัตตา” เช่น มณฺมิหิ ปสฺส นิมฺมิตฺ. แปลว่า “อ.ท่าน จงดู ซึ่งวัตถุ อันแก้วมณี เนรมิตแล้ว”

๓.๒ สัตตมีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือของกิริยา แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “**สัตตมีकरणะ**” เช่น หตฺถสฺส ปิณฑทาย จรฺนติ. แปลว่า “อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือ ท.”

๔. สัตตมีวิภัตติลงในอรรถจตุตถีวิภัตติ ทำหน้าที่เป็นผู้รับ แปลว่า “แก่..., เพื่อ..., ต่อ...” เรียกว่า “**สัตตมีสัมปทาน**” เช่น สัมเม ทินฺนํ มหฺปผลํ. แปลว่า “อ.ทาน อันบุคคลถวายแล้ว แก่พระสงฆ์ เป็นทาน มีผลมาก ย่อมเป็น”

๕. สัตตมีวิภัตติลงในอรรถบัญญัติวิภัตติ แปลว่า “แต่..., จาก...” เรียกว่า “**สัตตมี-อปาทาน**” เช่น กทลีสฺส คเช รกฺขณฺติ. แปลว่า “อ.ชน ท. ย่อมป้องกัน ซึ่งช้าง ท. จาก-ต้นกล้วย ท.”

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงสัตตมีวิภัตติ

(สัมพันธ์เข้ากับ “กิริยา และ นาม”)

๑. แปลว่า “**ใน...**” เป็นที่รองรับที่แผ่ไปในภายใน ซึมซาบเข้าไปในภายใน เรียกว่า “**พยาปิกาทาระ**”

เช่น ติเลสุ เตลฺลํ อตฺถิ.

แปลว่า “อ.น้ำมัน มีอยู่ในงา ท.”

สัมพันธ์ว่า “เตลฺลํ สุกฺทกัตฺตา ใน อตฺถิ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก ติเลสุ พยาปิกาทาระ ใน อตฺถิ”

๒. แปลว่า “**ใน..., เหนือ..., บน...**” ที่รองรับที่อยู่ใกล้เคียงกัน เรียกว่า “**อุปสิเลสิกา-ธาระ**”

เช่น อาสเน นิสฺสินฺโน สัมโฆ.

แปลว่า “อ.พระสงฆ์ นั่งแล้ว บนอาสนะ”

สัมพันธ์ว่า “สัมโฆ สุกฺทกัตฺตา ใน นิสฺสินฺโน ๆ กิตบทกัตฺตฺวาจก อาสเน อุปสิเลสิกา-ธาระ ใน นิสฺสินฺโน”

๓. แปลว่า “**ใกล้..., ณ...**” ที่รองรับที่อยู่ใกล้แต่มิได้อยู่ภายใน เรียกว่า “**สมীปาทาระ**”

เช่น ภควา สวตฺถิยํ วิหฺรติ เชตฺวนเ.

แปลว่า “อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ในพระเชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี”

สัมพันธ์ว่า “ภควา สุกฺทกัตฺตา ใน วิหฺรติ ๆ อาชยาตบทกัตฺตฺวาจก สวตฺถิยํ สมীปาทาระ ใน วิหฺรติ เชตฺวนเ วิสยาธาระ ใน วิหฺรติ”

๔. แปลว่า “ที่..., ใน..., ณ..., บน...” ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย เรียกว่า “**วิสยาธาระ**”
เช่น อากาเส สกุกณา ปกขนุทนต์.

แปลว่า “อ.นก ท. ย่อมบินไป ในอากาศ”

สัมพันธ์ว่า “สกุกณา สุกทกัตตา ใน ปกขนุทนต์ ๆ อาขยาดบทกัตตุวจาก อากาเส
วิสยาธาระ ใน ปกขนุทนต์ ”

๕. แปลว่า “**ครันเมื่อ...**” ใช้กับประโยคที่มีเนื้อหาไม่มีความเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน
เรียกว่า “**อนาทร**”

เช่น อกามเกสุ มาตาปีตฺตฺสุ รุทนต์ฺสุ, ปพฺพชฺ.

แปลว่า “ครันเมื่อมารดาและบิดา ท. ผู้ไม่ต้องการ ร้องให้อยู่ อ.บุตร บวชแล้ว”

สัมพันธ์ว่า “อกามเกสุ วิเสสนะ ของ มาตาปีตฺตฺสุ ๆ อนาทร ใน รุทนต์ฺสุ ๆ อนาทร-
กิริยา ปุตุโต สุกทกัตตา ใน ปพฺพชฺ ๆ อาขยาดบทกัตตุวจาก”

๖. แปลว่า “**ครันเมื่อ...**” ใช้เป็นเครื่องหมายจดจำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เรียกว่า
“**ลักษณะ**”

เช่น ชายมานเ โข สาริปุตุต โพรสิตฺเต, อยฺ ทสสหัสสีโลกธาตุ สงฺกมฺปิ
สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ.

แปลว่า “ดูก่อนสารีบุตร ครันเมื่อพระโพธิสัตว์ ประสูติอยู่แล อ.โลกธาตุหนึ่งหมื่น
นี้ ห้วนไหวแล้ว สะเทือนแล้ว เลื่อนลั่นแล้ว”

สัมพันธ์ว่า “สาริปุตุต อาลปนะ โพรสิตฺเต ลักษณะใน ชายมานเฯ ลักษณะกิริยา
โศคัพทํ วจนาลังการะ อยฺ วิเสสนะ ของ ทสสหัสสีโลกธาตุ ๆ สุกทกัตตาใน สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ
และ สมฺปเวธิ สงฺกมฺปิ กิติ สมฺปกมฺปิ กิติ สมฺปเวธิ กิติ อาขยาดบทกัตตุวจาก”

๗. แปลว่า “**ในเพราะ...**” ใช้เป็นเหตุในการทำกิริยา เรียกว่า “**นิमितตสัตตม**”

เช่น ทีปิ จมฺเมสุ หณฺณเต.

แปลว่า “อ.เสือดาว ย่อมถูกฆ่า ในเพราะหนึ่ง ท.”

สัมพันธ์ว่า “ทีปิ วุตตกัมมะ ใน หณฺณเต ๆ อาขยาดบทกัมมวจาก จมฺเมสุ นิमितต-
สัตตม ใน หณฺณเต”

๘. แปลว่า “**ใน...หนา**” ใช้ในการพูดถึงสิ่งหลาย ๆ สิ่งที่อยู่รวมกัน แล้วยกสิ่งใดสิ่ง
หนึ่งขึ้นมาพูด เรียกว่า “**นิทธารณะ**”

เช่น มนุสฺเสสฺ ขตฺติโย สุรตโม.

แปลว่า “อ.- ในมนุษย์ ท. หนา- กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “ มนุสฺเสสฺ นิตฺถารณะ ใน ขตฺติโย ๆ นิตฺถารณียะ และสุทฺธกัตฺตา ใน โหติ ๆ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก สุรตโม วิกตีกัตฺตา ใน โหติ”

๙. แปลว่า “ใน..., ณ...” ใช้ในการบอกกาลเวลา เรียกว่า “กาลสัตตมมี”

เช่น ปุพฺพุพฺพหสมเย คโต.

แปลว่า “อ.บุรุษ ไปแล้ว ในเวลาเช้า”

สัมพันธ์ว่า “ปุริโส สุทฺธกัตฺตา ใน คโต ๆ กิตบทกัตฺตฺวาจก ปุพฺพุพฺพหสมเย กาล- สัตตมมี ใน คโต”

๑๐. แปลว่า “อันว่า...” สัตตมมีวิภัตติลงในอรรทปฐมาวิภัตติ ใช้เป็นประธานในประโยค เรียกว่า “สัตตมมีปัจจัตตะ”

เช่น อชฺช จาตุทฺทสี โหติ.

แปลว่า “อ.วันนี้ เป็นวันที่ ๑๔ คำ ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “อชฺช สัตตมมีปัจจัตตะ ใน โหติ ๆ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก จาตุทฺทสี วิกตีกัตฺตา ใน โหติ”

เช่น อิทฺมปิสุส โหติ สีลฺสูมึ.

แปลว่า “อ.การงดเว้นจากปาณาติบาตแม้เป็นศีล ของภิกษุ นั้น ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “อปีศัพฺทํ สมุจยัตถะเข้ากับ อิทํ ๆ วิเสสณะของ ปาณาติปาต- ปฎิวีรณนํ ๆ สุทฺธกัตฺตา ในโหติ ๆ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก อสุส วิเสสณะของ ภิกฺขุสุส ๆ สามีสัมพันธ์ะ ใน สีลฺสูมึ ๆ วิกตีกัตฺตา ใน โหติ”

๑๑. แปลว่า “ซึ่ง...” สัตตมมีวิภัตติลงในอรรททุติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา เรียกว่า “สัตตมมีกัมมะ”

เช่น ภิกฺขุสุ อภิวาเทฺนติ.

แปลว่า “อ.ชน ท. ย่อมกราบไหว้ ซึ่งภิกษุ ท.”

สัมพันธ์ว่า “ชนา สุทฺธกัตฺตาใน อภิวาเทฺนติ ๆ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก ภิกฺขุสุ สัตตมมีกัมมะใน อภิวาเทฺนติ”

๑๒. แปลว่า “อัน...” สัตตมมีวิภัตติลงในอรรทตติยาวิภัตติ ซึ่งเป็นอรรทอนภิตกัตฺตา เรียกว่า “สัตตมมีอนภิตกัตฺตา”

เช่น มณิมุหิ ปสฺส นิมฺมิตฺตํ.

แปลว่า “อ.ท่าน จงดู ซึ่งวัตถุ อันแก้วมณี เนรมิตแล้ว”

สัมพันธ์ว่า “ตุํ สุทรกัตตา ใน ปสฺส ๆ อาชยตบทกัตตุวาจก มณิมุหิ สัตตมี-
อนภิตกัตตา ใน นิมฺมิตฺตํ ๆ วิเสสนะ ของ วตุฏฺฏํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน ปสฺส”

๑๓. แปลว่า “ด้วย...” สัตตมีวิภัติลงในอรรถตติยาวิภัติ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือของ
กิริยา เรียกว่า “**สัตตมีकरणะ**”

เช่น หตฺถสฺส ปิณฑาย จรฺนฺติ.

แปลว่า “อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือ ท.”

สัมพันธ์ว่า “ภิกฺขุ สุทรกัตตา ใน จรฺนฺติ ๆ อาชยตบทกัตตุวาจก หตฺถสฺส สัตตมี-
करणะใน ปิณฑาย ๆ สัมปทาน ใน จรฺนฺติ”

๑๔. แปลว่า “แก่..., เพื่อ..., ต่อ...” สัตตมีวิภัติลงในอรรถจตุตถวิภัติ ซึ่งทำหน้าที่
เป็นผู้รับ เรียกว่า “**สัตตมีสัมปทาน**”

เช่น สํฆเ ทินฺนํ มหฺปผลํ.

แปลว่า “อ.ท่าน อันบุคคล ถวายแล้ว แก่พระสงฆ์ เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น”

สัมพันธ์ว่า “ทานํ สุทรกัตตา ใน โหติ ๆ อาชยตบทกัตตุวาจก สํฆเ สัตตมี-
สัมปทาน ใน ทินฺนํ ปุคฺคเลน อนภิตกัตตา ใน ทินฺนํ ๆ วิเสสนะ ของ ทานํ มหฺปผลํ วิภัติ-
กัตตา ใน โหติ”

๑๕. แปลว่า “แต่..., จาก...” สัตตมีวิภัติลงในอรรถปัญจมีวิภัติ เรียกว่า “**สัตตมี-
อปาทาน**”

เช่น กทลีสฺส คเช รกฺขณฺติ.

แปลว่า “อ.ชน ท. ย่อมป้องกัน ซึ่งช้าง ท. จากต้นกล้วย ท.”

สัมพันธ์ว่า “ชนา สุทรกัตตา ใน รกฺขณฺติ ๆ อาชยตบทกัตตุวาจก กทลีสฺส สัตตมี-
อปาทาน ใน รกฺขณฺติ คเช อวุตตกัมมะ ใน รกฺขณฺติ”

ฝึกแปลและสัมพันธ์

๑. เวสาลีย์ หิ มหาลี นาม ลิจฉวี วสตี.
 (ตั้งจะกล่าวโดยพิสดาร เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลี ทรงประทับอยู่ในเมืองไพสาลี)
 แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

๒. ตทา ตาวตีสภวเน อสุรา วสนติ. (คราวนั้น พวกอสูรอาศัยอยู่ที่ภพดาวดึงส์)
 แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

๓. โกสมุพิยฺหิ หิ โฆสิตารามเ เทว ภิกุชฺช วิหริสุ.
 (ตั้งจะกล่าวโดยพิสดาร ภิกษุ ๒ รูป อยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี)
 แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. สตุถริ กิร สาวตถิย์ วิหรนฺเต, เอโก เสฏฺฐิปุตุโธ อตฺตโน เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ทานํ
อทาสิ.

(ได้ยินว่า เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ที่เมืองสาวัตถี, บุตรของเศรษฐีคนหนึ่งเข้าไปหา
พระเถระของตน แล้วได้ถวายทาน)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. นาครา, อรุณฺเ ออนุคฺคจฺจนฺเต, ราชทวาริ คจฺจิสฺสุ.

(ชาวเมือง เมื่ออรุณไม่ขึ้น พวกกันไปประตูลาชวัง)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๖. ติสโส เยภุยุเยน วิหารมชฌเ อุปฏุจาทสาลาญํ นิสีทติ.

(โดยมาก พระตีสสะจะนั่งที่โรงฉันท่ามกลางวิหาร)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๗. ตสฺมี สมเย ภควา ปริสมชฌเ ทมฺมํ เทเสติ.

(สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท)

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๘. อตีเต หิมวหฺเต คงคาคีเร เอกสฺมี อุทุมฺพรวเน อนนฺทสทฺสสา สุวกา วสีสุ.

(ในอดีตกาล นักแก้วจำนวนหลายพันตัวอาศัยอยู่ที่ป่ามะเดื่อแห่งหนึ่ง ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ในป่าหิมพานต์)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

๙. **อดีต** กิร อเนกस्ता มนุสสา มหติยา นาวาย สมุทฺทำ ปกฺขณทีสุ.
 (ได้ยินว่า ในอดีตกาล พวกมนุษย์หลายร้อยแล่นไปสู่สมุทรด้วยเรือลำใหญ่)
 แปลว่า.....

สัมพันธว่า.....

๑๐. **เทสनावसानะ พหุ โสตาปัตติผลาทีนิ ปาปุณีสฺติ.**

เทสनावसानะ พหุ (ชนา) โสตาปัตติผลาทีนิ (อริยผลานิ) ปาปุณีสฺติ.

เทสनावसानะ ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา (ชนา) อ.ชน ท. พหุ มาก
ปาปุณีสฺ บรรลุแล้ว (อริยผลานิ) ซึ่งอริยผล ท. **โสตาปัตติผลาทีนิ** มีโสตาปัตติผล
 เป็นต้น **อิตติ** ดังนี้แล ฯ

ในเวลาจบพระเทศนา ชนจำนวนมาก บรรลุอริยผลมีโสตาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสनावसानะ กาลสัตว์มีใน ปาปุณีสฺ พหุ วิเสสนะของ ชนา ๆ สุทธกัตตา ใน ปาปุณีสฺฯ
 อายยาตบทกัตตฺวาจาก โสตาปัตติผลาทีนิ วิเสสนะของ อริยผลานิฯ สัมปาปุณียกัมมะใน
 ปาปุณีสฺ อิตติศัพท์ ปริสมาปนะ ฯ

๑๑. สตุถา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา “ภิกฺขเว ยสฺส มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน อตฺตทตฺถตฺถเเรน วिय ภวิตฺตุํ วฏฺฐติ, น หิ คนฺธาทีหิ ปฺปูเชนฺตา มํ ปฺปูเชนฺติ, ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏฺธิปฺตติยา ปน มํ ปฺปูเชนฺติ, ตสฺมา อญฺเณนปิ อตฺตทตฺถสฺทิสฺเสน ภวิตพฺพนฺติ อาห ๕

สตุถา ตสฺส (เถรสฺส) สาธุการํ ทตฺวา “ภิกฺขเว ยสฺส (ปฺกฺคฺลสฺส) มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน (ปฺกฺคฺเลน) อตฺตทตฺถตฺถเเรน วिय ภวิตฺตุํ วฏฺฐติ, (ชนา) น หิ คนฺธาทีหิ (สฺกฺกาเรหิ) ปฺปูเชนฺตา มํ ปฺปูเชนฺติ, (ชนา) ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏฺธิปฺตติยา ปน (ปฺปูเชนฺตา) มํ ปฺปูเชนฺติ, ตสฺมา อญฺเณนปิ (ปฺกฺคฺเลน) อตฺตทตฺถสฺทิสฺเสน ภวิตพฺพนฺติ อาห ๕

สตุถา อ.พระศาสดา ทตฺวา ทรงประทานแล้ว สาธุการํ ซึ่งสาธุการ ตสฺส (เถรสฺส) แก่พระเถระนั้น อาห ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. สิเนโห อ.ความรัก มยิ ในเรา อตฺถิ มีอยู่ ยสฺส (ปฺกฺคฺลสฺส) แก่บุคคลใด, เตน (ปฺกฺคฺเลน) อตฺตทตฺถตฺถเเรน วिय ภวิตฺตุํ อ.อัน- อันบุคคลนั้น- เป็นราวกะพระอัสสัฏฐเถระ เป็น วฏฺฐติ ย่อมควร, หิ เพราะว่า (ชนา) อ.ชน ท. ปฺปูเชนฺตา เมื่อบูชา (สฺกฺกาเรหิ) ด้วยเครื่องสักการะ ท. คนฺธาทีหิ มีของหอมเป็นต้น ปฺปูเชนฺติ ชื่อว่าย่อมบูชา มํ ซึ่งเรา น หามิได้, ปน แต่ว่า (ชนา) อ.ชน ท. (ปฺปูเชนฺตา) เมื่อบูชา ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏฺธิปฺตติยา ด้วยการปฏิบัติธรรม ตามสมควรแก่ธรรม ปฺปูเชนฺติ ชื่อว่าย่อมบูชา มํ ซึ่งเรา, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น อญฺเณนปิ (ปฺกฺคฺเลน) อันบุคคลแม้อื่น อตฺตทตฺถสฺทิสฺเสน เป็นเช่นกับด้วยพระอัสสัฏฐเถระ ภวิตพฺพํ พึงเป็น” อิติ ดังนี้ ๕

พระศาสดาทรงประทานสาธุการแก่พระเถระนั้น แล้วตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดมีความรักในเรา, การที่บุคคลนั้น เป็นดูจงพระอัสสัฏฐเถระ จึงจะควร, เพราะว่า พวกชนผู้บูชาด้วยเครื่องสักการะมีของหอมเป็นต้น หาได้ชื่อว่าย่อมบูชาเราไม่, แต่พวกชนผู้บูชาด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ได้ชื่อว่าย่อมบูชาเรา, เพราะฉะนั้น แม้บุคคลอื่น พึงเป็นเช่นกับพระอัสสัฏฐเถระเถิด” ดังนี้

สตุถา สุทฺธกัถตาใน อาห๑ อาชยาตบทกัถตฺวาจก ตสฺส วิเสสนะของ เถรสฺส๑ สัมปทานใน ทตฺวา สาธุการํ อวฺตตกัถมะใน ทตฺวา๑ ปุพฺพกาลกิริยาใน อาห “ภิกฺขเว อาลปนะ สิเนโห สุทฺธกัถตาใน อตฺถิ๑ อาชยาตบทกัถตฺวาจก ยสฺส วิเสสนะ ของ ปฺกฺคฺลสฺส๑ สัมปทานใน อตฺถิ มยิ พยาปิกาทฺธาระ (ภินนาทฺธาระ) ใน สิเนโห, ภวิตฺตุํ ตุมัถกัถตาใน วฏฺฐติ๑ อาชยาตบทกัถตฺวาจก เตน วิเสสนะของ ปฺกฺคฺเลน๑

อนภิตกัตตาใน ภวิตุํ อตฺตทตฺตเถเรน อุปมาวิกตีกัตตาใน ภวิตุํ วยศัพทํ อุปมา-
 โชตกะเข้ากับ อตฺตทตฺตเถเรน, หิตัพทํ เหตุโชตกะ ชนา สุททกัตตาใน ปุเชนฺติฯ
 อาชยาตบทกัตตฺวาจก นศัพทํ ปฏฺิเสชนัตถะ คนฺธาทีหิ วิเสสนะของ สกฺกาเรหิฯ
 กรณะใน ปุเชนฺตาฯ อํภันตริกิริยาของ ชนา มํ อวฺตตกัมมะใน ปุเชนฺติ, ปนศัพทํ
 วิเสสโชตกะ ชนา สุททกัตตาใน ปุเชนฺติฯ อาชยาตบทกัตตฺวาจก ฐมฺมานุฐมฺมป-
 ปฏฺิปปตฺติยา กรณะใน ปุเชนฺตาฯ อํภันตริกิริยาของ ชนา มํ อวฺตตกัมมะใน ปุเชนฺติ,
 ตสฺมา เหตุใน ภวิตพฺพํ อปศัพทํ อเปกขัตถะเข้ากับ อณฺเณนฯ วิเสสนะของ
 ปุคฺคเลนฯ อนภิตกัตตาใน ภวิตพฺพํ กิตบทภาววาจก อตฺตทตฺตสทิสฺเสน วิกตีกัตตา
 ใน ภวิตพฺพํ อิตศัพทํ อากาเรใน อาห ฯ

๑๒. สตุถา อาคนฺตฺวา “กาย นฺตฺถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสิฺนฺหาติ ปุจฺฉิตฺวา, “อิมาย
 นามาติ วฺตุเต, “น ภิกฺขเว อิทาเนว อหํ อิเมสํ ปจฺจโย จ ปตฺติจฺจฺจา จ ชาโต,
 ปุพฺเพปิ เตสํ อหํ ปตฺติจฺจฺจา อโหสิฺยฺวาติ อาห ฯ (๖/๔.กุมารกสฺสปมาตฺ/๑๔)

สตุถา อาคนฺตฺวา “(ตฺมฺเห) กาย นฺ อตฺถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสิฺนฺหาติ ปุจฺฉิตฺวา, “(มยํ
 เอตฺรหิ) อิมาย นาม (กถาย สนฺนิสิฺนฺหา อมฺห)” อิติ (วจเน เตหิ ภิกฺขุหิ) วฺตุเต, “น ภิกฺขเว
 อิทานิ เอว อหํ อิเมสํ (ชนานํ) ปจฺจโย จ ปตฺติจฺจฺจา จ ชาโต (อมฺหิ), ปุพฺเพปิ เตสํ (ชนานํ) อหํ
 ปตฺติจฺจฺจา อโหสิฺยฺ เอว” อิติ อาห ฯ

สตุถา อ.พระศาสดา อาคนฺตฺวา เสด็จมาแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรีสถามาแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขเว
 ตูก่อนภิกษุ ท. (ตฺมฺเห) อ.เธอ ท. สนฺนิสิฺนฺหา เป็นผู้นั่งพร้อมกันแล้ว กถาย ด้วยวาจา
 เป็นเครื่องกล่าว กาย นฺ อะไรหนอ อตฺถ ย่อมมี เอตฺรหิ ในกาลนี้” อิติ ดังนี้, (วจเน)
 ครั้นเมื่อคำ อิติ ว่า “(มยํ) อ.ข้าพระองค์ ท. (สนฺนิสิฺนฺหา) เป็นผู้นั่งพร้อมกันแล้ว
 (กถาย) ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อิมาย นาม ชื่อนี้ (อมฺห) ย่อมมี (เอตฺรหิ) ในกาล
 นี้” อิติ ดังนี้ (เตหิ ภิกฺขุหิ) อันภิกษุ ท. เหล่านั้น (วฺตุเต) กราบทูลแล้ว, อาห ตรีสแล้ว
 อิติ ว่า “ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ.เรา ปจฺจโย จ เป็นปัจจัยด้วย ปตฺติจฺจฺจา จ เป็น
 ที่พึ่งด้วย อิเมสํ (ชนานํ) ของชน ท. เหล่านี้ ชาโต เกิดแล้ว (อมฺหิ) ย่อมเป็น อิทานิ
 เอว ในกาลนี้นั้นเกี่ยว น หามีได้, อหํ อ.เรา ปตฺติจฺจฺจา เป็นที่พึ่ง เตสํ (ชนานํ) ของ
 ชน ท. เหล่านั้น อโหสิฺยฺ เอว ได้เป็นแล้วนั้นเกี่ยว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน” อิติ ดังนี้ ฯ

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมพูดคุยกันด้วยเรื่องอะไรหนอ”, เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” ดังนี้, จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นนะที่เราเป็นปัจจัยและเป็นที่พักพิงของพวกชนเหล่านี้, แม้ในกาลก่อน เราก็ได้เป็นที่พึ่งให้แก่พวกชนเหล่านั้นเหมือนกัน” ดังนี้

สตถา สุทธกัตตาใน อาห ๑ อาชยาตบทกัตตฺวาจก อาคนฺตฺวา ปุพฺพกาลกิริยาใน ปุจฺจิตฺวา “ภิกฺขเว อาลปนฺเน ตุมฺहे สุทธกัตตาใน อตฺถ ๑ อาชยาตบทกัตตฺวาจก กายวิเสสฺสนะของ กถาย นุคฺคํ ปุจฺจณนฺตถะ เอตฺรหิ กาลสํตตมฺีใน อตฺถ กถาย ภาวะใน สนนฺนินฺนา ๑ วิกตีกัตตาใน อตฺถ” อิตฺตํ อากาเรใน ปุจฺจิตฺวา ๑ ปุพฺพกาลกิริยาใน อาห “มยฺ สุทธกัตตาใน อมฺห ๑ อาชยาตบทกัตตฺวาจก อิมาย วิเสสฺสนะของ กถาย นามคฺคํ สํญญาไซตถะเข้ากับ อิมาย กถาย ภาวะใน สนนฺนินฺนา ๑ วิกตีกัตตาใน อมฺห” อิตฺตํ สรุปะเน วจเน ๑ ลักขณะใน วุตเต ๑ ลักขณกิริยา เตหิ วิเสสฺสนะของ ภิกฺขุหิ ๑ อนภิตกัตตาใน วุตเต, “ภิกฺขเว อาลปนฺเน อหฺ สุทธกัตตาใน อมฺหิ ๑ อาชยาตบทกัตตฺวาจก นคฺคํ ปุจฺจณนฺตถะ อิทานิ กาลสํตตมฺีใน อมฺหิ เอวคฺคํ อวชารณะเข้ากับ อิทานิ อิมสฺ วิเสสฺสนะของ ชนान ๑ สามีสัมพันธะใน ปจฺจโย และ ปติฏฺฐา ปจฺจโย กิตฺติ ปติฏฺฐา กิตฺติ วิกตีกัตตา ใน ชาโต จ สองคฺคํ ปทสมุจจยฺตถะ เข้ากับ ปจฺจโย และ ปติฏฺฐา ชาโต วิกตีกัตตา ใน อมฺหิ, อหฺ สุทธกัตตา ใน อโหสิ ๑ อาชยาตบทกัตตฺวาจก ปุพฺเพ กาลสํตตมฺีใน อโหสิ อปิตฺตํ อเปกขตถะเข้ากับ ปุพฺเพ เตสฺ วิเสสฺสนะของ ชนान ๑ สามีสัมพันธะใน ปติฏฺฐา ๑ วิกตีกัตตา ใน อโหสิ เอวคฺคํ อวชารณะเข้ากับ อโหสิ อิตฺตํ อากาเรใน อาห ๑

๑๓. “เมตฺตาวหาริตฺติ อิมํ ฃมฺมเทสนํ สตฺถา เซตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ ๑

สตฺถา เซตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล ภิกฺขุ อารพฺภ “เมตฺตาวหาริตฺติ อิมํ ฃมฺมเทสนํ กเถสิ ๑

สตฺถา อ.พระศาสดา วิหรนฺโต เมื่อทรงประทับ เซตวเน ในพระวิหารชื่อว่าเซตวัน อารพฺภ ทรงปรารภ ภิกฺขุ ซึ่งภิกษุ ท. สมฺพหุเล ผู้มากพร้อม กเถสิ ตรัสแล้ว อิมํ ฃมฺมเทสนํ ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ “เมตฺตาวหาริตฺติ ว่า “เมตฺตาวหาริ” ดังนี้เป็นต้น ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่พระเชตะวัน ทรงปรารภพวกภิกษุจำนวนมาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เมตฺตาวินิยมา” ดังนี้ เป็นต้น

สตฺถา สุทฺธกัตฺตา ใน กเถสิ ๑ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก เมตฺตาวินิยมา สฺรุปะ ใน อิติ ๑ ศัพทํ อาชยตฺถะ ใน อิมํ ฌมฺมเทสนํ อิมํ วิเสสนะ ของ ฌมฺมเทสนํ ๑ อวุตตกัมมะ ใน กเถสิ เขตวเน วิสยาธาระ ใน วิหรนุโต ๑ อัปภันตฺรกีริยา ของ สตฺถา สมฺพหุเล วิเสสนะ ของ ภิกฺขุ ๑ อวุตตกัมมะ ใน อารพฺภ ๑ สมานกาลกีริยา ใน กเถสิ ๕

.....
๑๔. เทสนาวสาเน ปญจ ภิกฺขุ โสตาปตฺติผล ปติฏฺฐหีสฺสุ ๕

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา ภิกฺขุ อ.ภิกฺษุ ท. ปญจ ห้ารูป ปติฏฺฐหีสฺสุ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว โสตาปตฺติผล ในโสตาปตฺติผล ๕

ในเวลาจบพระเทศนา พวกภิกษุ ๕ รูป ดำรงอยู่เฉพาะแล้วในโสตาปตฺติผล

เทสนาวสาเน กาลสัตตมวีใน ปติฏฺฐหีสฺสุ ปญจ วิเสสนะของ ภิกฺขุ ๑ สุทฺธกัตฺตา ใน ปติฏฺฐหีสฺสุ ๑ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก โสตาปตฺติผล วิสยาธาระใน ปติฏฺฐหีสฺสุ ๕

.....
๑๕. เทสนา สมฺปตฺตานปี ชนานํ สาทฺตฺติกา อโหสิตี ๕

เทสนา อ.พระเทศนา สาทฺตฺติกา เป็นพระเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจาที่มีประโยชน์ อโหสิ ได้มีแล้ว ชนานํ แก่ชน ท. สมฺปตฺตานปี แม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว อิติ ดังนี้แล ๕

พระเทศนา ได้เป็นพระเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจาที่มีประโยชน์ แก่พวกชนแม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว

เทสนา สุทฺธกัตฺตาใน อโหสิ ๑ อาชยตบทกัตฺตฺวาจก อปิตฺทํ อเปกขตฺถะเข้ากับ สมฺปตฺตานํ ๑ วิเสสนะของ ชนานํ ๑ สมฺปทานใน อโหสิ สาทฺตฺติกา วิกตีกัตฺตาใน อโหสิ อิติศัพท์ สมานปะนะ ๕

ตารางแสดงวิภัติลงในอรรถของวิภัติอื่นๆ

วิภัติ	หุติยา(๔)	ตติยา(๔)	จตุตถี(๒)	ปัญจมี(๔)	ฉัญฐี(๔)	สัตตมี(๕)
ปฐมา(๑)	-	ตติยาปัจจัตตะ	-	-	-	สัตตมีปัจจัตตะ
หุติยา(๕)	-	ตติยากัมมะ	จตุตถีกัมมะ	ปัญจมีกัมมะ	ฉัญฐีกัมมะ	สัตตมีกัมมะ
ตติยา(๕)	หุติยาकरणะ	-	-	ปัญจมีकरणะ	ฉัญฐีकरणะ/กัต.	สัตตมีकरणะ/กัตตา
จตุตถี(๑)	-	-	-	-	-	สัตตมีสัมปทาน
ปัญจมี(๕)	หุติยาอุปาทาน	ตติยาอุปาทาน	-	-	ฉัญฐีอุปาทาน/เหตุ	สัตตมีอุปาทาน
ฉัญฐี(๑)	หุติยาสัมพันธะ	-	-	ปัญจมีสัมพันธะ	-	-
สัตตมี(๕)	หุติยาอาชาระ/ก.	ตติยาอาชาระ/ก.	จตุตถีอาชาระ	ปัญจมีอาชาระ	ฉัญฐีอาชาระ	-

หมายเหตุ : ก. หมายถึง กาลสัตตมี

(๑) **ปฐมาวิภัติ** ไม่ลงในอรรถของวิภัติอื่น

(๒) **หุติยาวิภัติ** ลงในอรรถของวิภัติอื่นได้ ๔ วิภัติ คือ ลงในอรรถตติยาวิภัติ เรียกว่า “หุติยาकरणะ”, ลงในอรรถปัญจมีวิภัติ เรียกว่า “หุติยาอุปาทาน”, ลงในอรรถฉัญฐีวิภัติ เรียกว่า “หุติยาสัมพันธะ” และลงในอรรถ สัตตมีวิภัติ เรียกว่า “หุติยาอาชาระ” หรือถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกว่า “หุติยากาลสัตตมี”

(๓) **ตติยาวิภัติ** ลงในอรรถของวิภัติอื่นได้ ๔ วิภัติ คือ ลงในอรรถปฐมาวิภัติ เรียกว่า “ตติยาปัจจัตตะ”, ลงในอรรถหุติยาวิภัติ เรียกว่า “ตติยากัมมะ”, ลงในอรรถปัญจมีวิภัติ เรียกว่า “ตติยาอุปาทาน” และลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “ตติยาอาชาระ” หรือถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกว่า “ตติยากาลสัตตมี”

(๔) **จตุตถีวิภัติ** ลงในอรรถของวิภัติอื่นได้ ๒ วิภัติ คือ ลงในอรรถของหุติยาวิภัติ เรียกว่า “จตุตถีกัมมะ” และลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “จตุตถีอาชาระ”

(๕) **ปัญจมีวิภัติ** ลงในอรรถของวิภัติอื่นได้ ๔ วิภัติ คือ ลงในอรรถหุติยาวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีกัมมะ”, ลงในอรรถตติยาวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีकरणะ”, ลงในอรรถฉัญฐีวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีสัมพันธะ” และลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีอาชาระ”

(๖) **ฉัญฐีวิภัติ** ลงในอรรถของวิภัติอื่นได้ ๔ วิภัติ คือ ลงในอรรถหุติยาวิภัติ เรียกว่า “ฉัญฐีกัมมะ”, ลงในอรรถตติยาวิภัติ เรียกว่า “ฉัญฐีकरणะ” หรือ “ฉัญฐีอนภินทิกัตตา”, ลงในอรรถปัญจมีวิภัติ เรียกว่า “ฉัญฐีอุปาทาน” และลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “ฉัญฐีอาชาระ”

(๗) **สัตตมีวิภัติ** ลงในอรรถของวิภัติอื่นได้ ๕ วิภัติ คือ ลงในอรรถปฐมาวิภัติ เรียกว่า “สัตตมีปัจจัตตะ”, ลงในอรรถหุติยาวิภัติ เรียกว่า “สัตตมีกัมมะ”, ลงในอรรถตติยาวิภัติ เรียกว่า “สัตตมีकरणะ” หรือ “สัตตมีอนภินทิกัตตา”, ลงในอรรถจตุตถีวิภัติ เรียกว่า “สัตตมีสัมปทาน” และลงในอรรถปัญจมีวิภัติ เรียกว่า “สัตตมีอุปาทาน”

ชื่อสัมพันธของวิภัตติลงในอรรคต่างๆ

ปฐม(กิ)	หุตยา(กิ/อ/น)	ตติยา(น/กิ/นิ/นิ)	จตุตถิ(กิ/น)	ปัญจมี(กิ/น/อ)	ฉัฐฐิ(น/กิ/นิ)	สัตตมี(กิ/น/อ)
สุททกัตตา	อวุตตกัมมะ	करणะ	สัมปทาน	อปาทาน	สมุหสัมพันธะ	พยาปิกาทาระ
เหตุกัตตา	สัมปาปญเียกัมมะ	ตติยาวิเสสณะ	จตุตถีกัมมะ	เหตุ	ภาวาหิสัมพันธะ	อุปลิเลสิกาธาระ
วุตตกัมมะ	การิตกัมมะ	อนภิทกัตตา	จตุตถิอาธาระ	ปัญจมีกัมมะ	นิทธารณะ	สมิปาธาระ
ลึงคัตถะ	อัจจันตสังโยคะ	เหตุ	ตุ้มตถสัมปทาน	ปัญจมีकरणะ	สามีสัมพันธะ	วิสยาธาระ
อุปมาลึงคัตถะ	อกถิตกัมมะ	อิถถัมภูตะ		ปัญจมีสัมพันธะ	อนาหาร	ภินนาธาระ(นาม)
ตุ้มตถกัตตา	กิริยาวิเสสณะ	สทตถตติยา		ปัญจมีอาธาระ	ฉัฐฐีกัมมะ	อนาหาร
วิกตีกัตตา	วิกตีกัมมะ	ตติยาปัจจัตตะ			ฉัฐฐิकरणะ/	ลักษณะ
วิกตีกัมมะ	หุตยาकरणะ	ตติยากัมมะ			ฉัฐฐิอนภิทกัตตา	นิमितตสัตตมี
	หุตยาสทตถตติยา	ตติยาอปาทาน			ฉัฐฐิอปาทาน/	นิทธารณะ
	หุตยาอปาทาน	ตติยาอาธาระ/			ฉัฐฐิเหตุ	กาลสัตตมี
	หุตยาสัมพันธะ	ตติยากาลสัตตมี			ฉัฐฐิอาธาระ	สัตตมีปัจจัตตะ
	หุตยาอาธาระ/					สัตตมีกัมมะ
	หุตยากาลสัตตมี					สัตตมีอนภิทกัตตา/
						สัตตมีकरणะ
						สัตตมีสัมปทาน
						สัตตมีอปาทาน

หมายเหตุ : กิ หมายถึง กิริยา (สัมพันธเข้ากับกิริยา), น หมายถึง นาม (สัมพันธเข้ากับนาม), นิ หมายถึง นิบาต (สัมพันธเข้ากับนิบาต), อ หมายถึง อพยยศัพท์ (สัมพันธเข้ากับนิบาตหรืออุปสรรค)
 เครื่องหมาย / หมายถึง วิภัตติเดียวกัน แต่ลงในอรรคใดอรรคหนึ่ง

บทที่ ๙

ประโยคนำเรื่องและลงท้าย

๑. “อุฎฐานวโตติ อิมं ชมมเทสนํ สตุถา เวพฺพเน วิหรนฺโต กุมภโฆสกเสฏฺฐี อารพฺภ กเถสิ.

สตุถา เวพฺพเน วิหรนฺโต กุมภโฆสกเสฏฺฐี อารพฺภ “อุฎฐานวโตติ อิมं ชมมเทสนํ กเถสิ.

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. “อุฎจาเนนปฺปมาเทหาติ อิมํ ชมมเทสนํ สตุถา เวพฺพเน วิหรนฺโต จูพฺปนุถกตเถริ อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓. “ปมาทมนุญจนหุดีติ อิมํ ฌมมเทสนํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต พาลนกุขตุตํ อารพุก
กเถสิ.

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔. “ปมาทํ อปฺปมาเทหาติ อิมํ ฌมมเทสนํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต มหากุสสปตุเถรํ
อารพุก กเถสิ.

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๕. “อุปมตโต ปมตเตสฺสุติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต เทว สหายเก
ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....

๖. “อุปฺปมาเทน มชฺวาติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สตุถา เวสาลีํ นิสฺสาย กุฎฺฑาคารสาลาเย
วิหรนฺโต สกุกํ เทวราชาเน อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....

๗. “อุปปมาทรโต ภิกขุติ อิมं ฐมฺมเทสนํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ ภิกขุํ
อารพฺภา กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธฺว่า.....
.....
.....
.....
.....

๘. “อุปปมาทรโตติ อิมํ ฐมฺมเทสนํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต นิคมฺติสฺสตุเถรํ อารพฺภา
กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธฺว่า.....
.....
.....
.....
.....

๙. “**ผนุหน้ จปล้ จิตตุนุติ อิม้ ฐมมเทสน้ สตุถา จาลิกาย ปพพเต วิหรนุโต आयสมนุด้**
เมฉิมยี้ อารพุก กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑๐. “**น เตน อริโย โหตีติ อิม้ ฐมมเทสน้ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต เอกิ อริยี้ นาม**
พาลิสักิ อารพุก กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑๑. “น สीलพุดมตเตนาติ อิมํ ฆมฺมเทสนํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล สีลาทิสฺสมปฺนเน ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธว่า.....
.....
.....
.....
.....

๑๒. “ตํ ปุตุตฺตปฺสุสมฺมตฺตฺนฺติ อิมํ ฆมฺมเทสนํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต กิสฺสาคอตฺถิ อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธว่า.....
.....
.....
.....
.....

๑๓. “สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโนติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต จิตฺตคหปตี
อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑๔. “จตุตฺตารี จานาหีติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฑิกสฺส
ภาคิเนยฺยํ เขมกํ นาม เสฏฺฐิจิปฺตุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑๕. “อสาเร สารมตีโหนติ อิมํ ฃมฺมเทสนํ สตุถา เวพฺพวเน วิหรนฺโต ทวีหิ อคฺคสาวเกหิ
นิเวทิตํ สณฺชยสฺส อนาคมนํ อารพฺภ กเถสิ.

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....

๑๖. สตุถา อาคนฺตฺวา “กาย นฺตุถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนนฺิสินฺนาติ ปุจฺฉนฺิตฺวา, “อิมาย
นามาติ วุตฺเต, “ภิกฺขเว เย เกจิ ปมตฺตา, เต วสฺสสํ ฐีวนฺตาปิ มตาเยว นามาติ
อาห.

แปลว่า.....
.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

๑๗ สตุถา อาคนุตวา “กาย นุตถ ภิกขเว เอตริหิ กถาย สนนินสิหนนาคิ ปุจจิตฺวา,
“อิมาย นามาคิ วุตเต, “ภิกขเว มม สาสเน อารทฺชวิริโย ภิกขุ โลกุตฺตรธมฺมสฺส
สามิโก โหติเยวาคิ อห.

แปลว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑๘ เทสหาปริโยसानะ พหุ โสตาปนุนาทยะ อหะสุ.

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๑๙. คาทาปริโยसानะ กุมภโฆสโก โสตาปตติผลแล ปติภูจฺหิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๒๐. อญฺเณปิ พหุ โสตาปตติผลาทีนึ ปาปฺณิสฺสุ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๒๑. คาทาปริโยसानะ จตุราสีติยา ปาณสหสฺसानํ ฆมฺมาภิสมโย อโหสิ.

(เมื่อจบพระคาถา สัตว์แปดหมื่นสี่พัน ได้ตรัสรู้ธรรม)

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๒๒. คาถาปริโยसानะ พหู โสตาปตฺติผลาทีนึ สจฺฉิกรึสุ.

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....

๒๓. เทสฺนา มหาชนฺสฺส สฺสาดุฏฺฐิกฺกา สผลา อโหสิ.

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....

๒๔. เทสฺนา มหาชนฺสฺส สฺสาดุฏฺฐิกฺกา ชาตา.

แปลว่า.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....

๒๕. เอร่า เทศนา สมปดตปริสาย สาทฎิกา ซาตา.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๒๖. เทศนาวัสานะ เต ภิกขุ อรหตุตผละ ปติฎฐหีสุ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๒๗. เทศนาวัสานะ พหุณี เทวดานั ฐมาภิสมโย อโหสีติ.

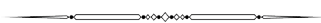
แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

บทที่ ๑๐

จศัพท : อรรถและวิธีการใช้

จศัพท มีอรรถหลายประการ เช่น แปลว่า “ก็, แล, ก็แล” เรียกว่า “วากยารัมภ-
โชตกะ” แปลว่า “เพราะว่า” เรียกว่า “เหตุโชตกะ” แปลว่า “ด้วยว่า” เรียกว่า “ผลโชตกะ”
แปลว่า “แต่ว่า” เรียกว่า “วิเสสโชตกะ” แปลว่า “เหมือนอย่างว่า” เรียกว่า “ตปปาฏิภรณ-
โชตกะ” แปลว่า “จริงอยู่” เรียกว่า “ทัฬหิภรณโชตกะ” แปลว่า “ส่วนว่า” เรียกว่า
“ปักขันตรโชตกะ” แปลว่า “อหนึ่ง” เรียกว่า “สัมปัทนัตถะ”

สำหรับ การใช้ จศัพทที่มีอรรถ สมุจจยะ การรวบรวม หรือคำเชื่อม แปลโดยพยัญชนะ
แปลว่า “ด้วย” แปลโดยอรรถแปลว่า “และ” มี ๒ ประการ คือ

๑. ปทสมุจจยะ การรวบรวมบท หรือคำเชื่อมบท เช่น ติสฺโส ผุสฺโส จ คจฺจติ. แปล
ว่า อ.ติสสะด้วย อ.ผุสสะ ด้วย ย่อมไป (ติสสะและผุสสะไป) จศัพททำหน้าที่เชื่อมคำว่า “ติสฺโส”
และ “ผุสฺโส” แสดงว่าติสสะ และผุสสะทำกริยาการไปร่วมกัน มิใช่ติสสะไป แต่ผุสสะหนึ่ง หรือ
ผุสสะไป แต่ติสสะหนึ่ง เพราะเหตุนี้ จศัพทในประโยคดังกล่าวนี้ จึงเป็น “ปทสมุจจยะ” สัมพันธ์
ว่า “จศัพท ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ ติสฺโส และ ผุสฺโส”

การใช้ จศัพทที่มีอรรถ ปทสมุจจยะ นั้น คำว่า “บท” หมายถึงเอาบทที่ลงวิภัตติแล้ว ดังคำ
กล่าวที่ว่า “วิภตฺยนฺตํ ปทํ. ศัพทํที่มีวิภัตติเป็นที่สุด ชื่อว่าบท” ส่วนบทในคำว่า “ปทสมุจจยะ”
หมายถึงบทที่มีวิภัตติเสมอกันเพียงอย่างเดียว ฉะนั้น ปทสมุจจยะ จึงเป็นคำเชื่อมบท
ที่มีวิภัตติเสมอกันเท่านั้น ดังมีคำกล่าวที่ว่า “สมานวิภตฺติกาณํ ปทานํ หิ สมุจฺจโย
ปทสมุจฺจโย” (คำเชื่อมบทที่มีวิภัตติเสมอกัน เรียกว่าปทสมุจจยะ)

วิธีการวาง จศัพทที่เป็นปทสมุจจยะ ท่านแสดงไว้ ๓ แบบ ดังนี้ว่า “จสทฺทํ ปญฺญชฺนฺเตน
อาโท เอว วา อนฺเต เอว วา ปจฺเจกํ วา โยเชตพฺพํ” แปลว่า บุคคลผู้ประกอบ จศัพท
พึงประกอบ ในบทหน้าเท่านั้น ในบทหลังเท่านั้น หรือแต่ละบท

(๑) วางท้ายบทแรก เช่น ติสฺโส จ ผุสฺโส คจฺจติ.

(๒) วางท้ายบทหลังสุด เช่น ติสฺโส ผุสฺโส จ คจฺจติ.

(๓) วางท้ายทุก ๆ บท เช่น ติสฺโส จ ผุสฺโส จ คจฺจติ. หรือ ติสฺโส เจว ผุสฺโส
จ คจฺจติ.

ในประโยคว่า “ติสฺโส ผุสฺโส จ คจฺจติ” นี้ กริยาคุมพากย์ คือ คจฺจติ เป็นเอกพจน์

เพราะมองหาหมู่ หรือกลุ่มบุคคล คือติสสะและมุสสะที่ทำกิจการไปร่วมกัน ดังนั้น กิริยาคุมพากย์ เป็นเอกพจน์ได้ เรียกว่า **จยาสิตสังขยา** (สังขยาอาศัยหมู่)

อีกนัยหนึ่ง อาจใช้กิริยาคุมพากย์เป็นพหูพจน์ได้ว่า **คจฺจนฺติ** เพราะมองหาส่วน คือติสสะและมุสสะ ซึ่งเป็นคนละคนกัน มีรูปธรรมต่างกัน ดังนั้น จึงใช้กิริยาคุมพากย์เป็นพหูพจน์ เรียกว่า **อังกาสิตสังขยา** (สังขยาอาศัยส่วน) ซึ่งวิธีนี้ นิยมใช้แพร่หลายในปกรณ์ทั่วไป เช่น เทสนาวสานะ **กุมารโ จ กุมาริกา จ โสตาปนฺนา อหฺลฺสุ** แปลว่า ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลง แห่งพระเทศนา **อ.กุมาร** ด้วย **อ.กุมาริกา** ด้วย เป็นพระโสดาบัน ได้เป็นแล้ว (ในกาลอวสานแห่งพระเทศนา **กุมาร**และ**กุมาริกา**ต่างเป็นพระโสดาบัน)

๒. วากยสมุจจยะ การรวบรวมประโยค หรือคำเชื่อมประโยค

คำว่า “**วากย**ะ” แปลว่า **ประโยค, พากย์** คือกลุ่มบทที่ประกอบด้วยกิริยาคุมพากย์ที่เป็นอาชยาด หรือกิตก์ ดังคำกล่าวที่ว่า “**กิริยายปิ สหิตานํ ปทานญจ สมุจฺจโย วากฺย-สมุจฺจโย**” แปลว่า คำเชื่อมบทที่ประกอบด้วยกิริยา เรียกว่า **วากยสมุจจยะ** เช่น “**ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆญฺจ สรณํ คจฺฉามิ**” แปลว่า **อ.ข้าพเจ้า** ขอถึง ซึ่งพระธรรม ว่าเป็นสรณะ ด้วย, **อ.ข้าพเจ้า** ขอถึง ซึ่งพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ด้วย (ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ)

คำว่า “**ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ**” เป็นประโยคแรก หรือหมู่บทที่ประกอบด้วยกิริยาตัวแรก ส่วนคำว่า “**สงฺฆญฺจ สรณํ คจฺฉามิ**” เป็นประโยคหลัง หรือหมู่บทที่ประกอบด้วยกิริยาตัวหลัง

จัตพท์ในประโยคหลัง คือ **สงฺฆญฺจ** รวบรวมทั้งสองประโยคว่า **ข้าพเจ้า**ขอถึงพระธรรม ว่าเป็นที่พึ่ง และขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งเช่นกัน มิใช่ถึงพระธรรมหรือพระสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ว่าเป็นที่พึ่ง ฉะนั้น จัตพท์ในประโยคนี้ จึงสัมพันธ์ว่า “จัตพท์ **วากยสมุจจยัตถะ** เข้ากับ **ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ** และ **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ**”

หรืออีกตัวอย่างว่า “**ทานญจ ทสฺสาม, ธมฺมญฺจ โสสุสาม**” แปลว่า **อ.เรา** **ท.จักถวาย** ซึ่งทาน ด้วย, **อ.เรา** **ท.จักฟัง** ซึ่งธรรม ด้วย (พวกเราจักถวายทาน และจักฟังธรรม) จัตพท์ในทั้งสองประโยคนี้ สัมพันธ์เป็นวากยสมุจจยะว่า “**จ** สองจัตพท์ **วากยสมุจจยัตถะ** เข้ากับ **ทานํ ทสฺสาม** และ **ธมฺมํ โสสุสาม**”

อนึ่ง การวาง จัตพท์ที่เป็นวากยสมุจจยะนี้ ท่านนิยมนำไว้ในประโยคหลัง ซึ่งจะเป็นคำแรกของประโยคหลัง เช่น “**ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆญฺจ สรณํ คจฺฉามิ**” ไม่นิยมนำจัตพท์ไว้ทุกประโยคเหมือน **ปทสมุจจยะ**

แบบฝึกแปลและสัมพันธ์

๑. โส (จุนทสุกริโก) กิร ปณจปณณาสวสุธานี สุกเร วริตฺวา ขาหนฺโต จ วิกฺกิณฺนฺโต จ
ชีวิตํ กปฺเปสิ.

(เล่ากันมาว่า นายจุนทสุกรินั้น ฆ่าสุกรตลอด ๕๕ ปี ทั้งเกี่ยวกินเองและขาย เลี้ยงชีพ)
แปลว่า.....

.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....
.....
.....
.....
.....

๒. อยํ อคฺคิ มหนฺตานิ จ ขุทฺทกานิ จ อุปาทานานิ ทหนฺโตว คจฺฉติ.
(ไฟนี้ไหม้เชื้อทั้งใหญ่และทั้งน้อยที่เดียวไป)

แปลว่า.....

.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....
.....
.....
.....

๓. อิเม สตุตา ปญญาจกุโข โสภาเวเนว มม สวากานํ พุทฺธสสนฺสฺส จ คุณฺโณ
ชานนฺติ.

(สัตร์เหล่านี้ไม่รู้คุณของเหล่าสาวกของเราและคุณของพุทธศาสนา เพราะไม่มีปัญญา
จักษุ์นั้นแหละ)

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....
.....

๔. มาตาปีตโร เจว ภاتا จ เคเหน อวตฺตฎฺฐา.

(มารดาบิดาและพี่ชาย ถูกเรื้อนทับ)

แปลว่า.....
.....
.....
.....

สัมพันธ์ว่า.....
.....
.....
.....
.....

๕. सा (อิติ) तं च ननु भवेत् मुच्यते ज्ञेयं अत्रापि ज्ञेयं विवक्षितं कालमिति।

(หญิงนั้นมีปากอ้าและตาลนทำกาละ ในขณะที่นั้นนั้นแหละ)

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

บทที่ ๑๑

อรรถของอิตีศัพท์

อิตีศัพท์ มีอรรถ ๗ ประการ คือ

๑. เหตุ (เหตุวตถ) แปลว่า “เพราะเหตุนั้น” ใช้ในรูปวิเคราะห์ (วจน์ตถะ) เช่น เวทยตีติ โข ภิกขเว ตสฺมา เวทนาติ วุจฺจติ. แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรียกว่าเวทนา เพราะเสวยอารมณ์ อิตีศัพท์ในคำว่า เวทยตีติ เป็นเหตุวตถะ ในเวลาแปลต้องแปลร่วมกับ ตสฺมา ว่า “เพราะเหตุฉะนั้น” เพราะประโยคนี้นี้เป็นประโยคเดียวกัน

๒. ปการ (ปการตถ) แปลว่า “ด้วยประการดังนี้” แปลตามศัพท์ว่า “เหมือนกัน” หรือ “ประเภท” ก็ได้ เช่น “กุสลมุเลน เอกมุลา”ติ หิ ปุจฺจนาย กตฺตาย “มูลานิ ยานิ เอกโต อุกฺปชฺชนฺตีติ เหฏฺฐจา วุตฺตเนเยเนว วิสฺสชฺชนํ กาทพฺพํ ภเวยฺย. (ปญจปกรณฎฺฐกถา ข้อ ๕๒ หน้า ๓๓๑) แปลว่า ความโดยละเอียดว่า เมื่อตั้งคำถามว่า “มีมูลเหตุเดียวกับกุศลมูลหรือ?” ฟังตอบตามนัย ที่ได้กล่าวมาข้างหน้าแล้วว่า “มูลเหตุเหล่าใดเกิดขึ้นพร้อมกัน” เป็นต้น

อนุฎีกาแห่งคัมภีร์ปัญญาจักรมอรรถกถาอธิบายไว้ว่า “เอกโต อุปฺปชฺชนฺตฺติ เอตฺถ อิตฺตฺสทฺโท อาทฺยตฺโต ปการตฺโต วา. แปลว่า อิตีศัพท์ในข้อความว่า เอกโต อุปฺปชฺชนฺตฺติ มีอรรถอาทิ หรือปการะ

๓. **อาทฺยตฺถ** แปลว่า “ว่า...ดังนี้ เป็นต้น, เป็นเบื้องต้น, ขึ้นต้นว่า...” คำที่ท่านใส่ไว้หน้า อิตีศัพท์เช่นนี้ จะป็นคำขึ้นต้นคาถา ขึ้นต้นสูตร หรือขึ้นต้นข้อความที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปว่าข้อความ ที่ตามมาเป็นอย่างไร เช่น “อกฺโกจฺฉิ มํ อวชิ มนฺติ อิมํ ฃมฺมเทสํ สตฺถา เซตฺวเน วิหรนฺโต ติสฺสตุเถโร อารพฺภา กเถสิ. (ธมฺ.๑/๓/๓๕) แปลว่า พระศาสดา เมื่อทรงประทับอยู่ที่พระเชตะวัน ทรงปรารภพระตีสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาที่ขึ้นต้นว่า “อกฺโกจฺฉิ มํ อวชิ มํ” นี้

๔. **อวธารณ** แปลว่า “เท่านั้น” เช่น สมฺนตฺโต วิจิโย เอตฺถ อฺุเทนฺตฺติ “สมฺมทฺโท สมฺมทฺโท”เตว สมณฺณา อฺุทฺปาติ. แปลว่า คลื่นย่อมตั้งขึ้นโดยรอบในสถานที่นี้ เหตุนี้ สถานที่นี้ จึงเกิดชื่อว่ามหาสมุทร มหาสมุทรเท่านั้นนั้นเกี่ยว (มหาสมุทรคือสถานที่ที่มีคลื่นตั้งอยู่โดยรอบ)

๕. **นิทฺสฺสน** แปลว่า “เพราะเหตุนี้, เช่นนี้, อย่างนี้” เป็นการสรุปข้อความ เช่น โคอิจฺเจตฺสฺส โอการฺสฺส อาวาเทโส โหติ โยสุ. แปลว่า เพราะโยวิภตฺติทั้งหลาย แปลง โอ ของ ศัพท์นี้คือ โค เป็น อาว

๖. **ปทฺตฺถวิปฺลฺลส** แปลว่า “ชื่อว่า...” อิตีศัพท์ที่วางไว้หลังบทตั้งในเวลาที่ท่าน แสดง บทไข เราไม่ต้องแปลความหมายของบทที่อยู่หน้า อิติ เช่นนี้ แต่ให้ทับศัพท์คำนั้นไปเลย เช่น ปญฺจาติ อัย รโว สงฺขยาคณฺนปริจฺเจทโก. แปลว่า ศัพท์ว่า ปญฺจ เป็นเครื่องกำหนด นับจำนวน โดยปกติ “ปญฺจ” ที่เป็นสังขยา แปลว่า ห้า แต่ในที่นี้ ให้แปลทับศัพท์ไปเลย อิตีศัพท์อรรถนี้ จะใช้ในอรรถกถา และฎีกา

๗. **สมฺปาปน/ปริสฺมาปน** (สมฺปาปนฺน หรือ ปริสฺมาปนฺน) แปลว่า “ดังนี้แล” หรือ “จบ แล้ว” แสดงการจบเรื่องราวหรือข้อความ เช่น อิติ สนฺธิกฺโปเป ปจฺโม กณฺโฑ. แปลว่า กัณฑ์ที่ ๑ ในสนธิกัปป จบแล้ว หรือในธรรมบทอรรถกถา เวลาจบเรื่องหนึ่งๆ จะมีข้อความสรุปคล้ายๆ กันว่า เทสฺนาวสาเน พฺหุ โสตาปตฺติผลาทีนึ ปาปุณฺนีสูติ แปลว่า ในเวลาจบพระเทศนา ชน เป็นจำนวนมากบรรลุอริยมรรคมีเสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

ในคัมภีร์อภิธานปิฎก ซึ่งแต่งโดยพระมหาโมคคัลลานเถระ แสดงอรรถของ อิติ-
ศัพท์ไว้ในคาถาที่ ๑๑๘๘ ว่า อิติศัพท์มีอรรถ ๗ อรรถ ดังนี้

อิติ เหตุปการะสุ อาทิมหิ จาวธารณ
 นิตฺสฺสเน ปทตฺตสฺส วิปลลาเส สมาปเน.
 อิติศัพท์ ใช้ในอรรถเหตุ, ปการะ, อาทิ, อวธารณะ, นิตฺสฺสนะ,
 ปทตฺตวิปลลาสะ และสมาปนะ

หลักสัมพันธ์ อิติศัพท์ (สนามหลวง) ใช้ในอรรถ ๙ อย่าง คือ

๑. แปลว่า ว่า...ดังนี้ เข้ากับกริยา ชื่อว่า **อาการ**
๒. แปลว่า ว่า...ดังนี้ เข้ากับนาม ชื่อว่า **สรูป**
๓. แปลว่า ว่า...ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า **อาทยตุถ**
๔. แปลว่า ชื่อว่า... เข้ากับศัพท์ภายใน อิติ ชื่อว่า **สญญาโชตก**
๕. แปลว่า ด้วยประการดังนี้ (ปล่อย) ชื่อว่า **ปการตุถ**
๖. แปลว่า เพราะเหตุนี้ (ในรูปวิเคราะห์) ชื่อว่า **เหตุวตุถ**
๗. แปลว่า เพราะเหตุนี้ สรุบข้อความ ชื่อว่า **นิตฺสฺสน**
๘. แปลว่า ดังนี้แล แสดงการจบข้อความ ชื่อว่า **สมาปหน** หรือ **ปริสมาปหน**
๙. แปลว่า คือ เข้ากับศัพท์หลัง อิติ ชื่อว่า **สรูป**

บทที่ ๑๒

การก ว่าด้วยชื่อสัมพันธ์ของวิภัติที่ลงในอรรถต่างๆ

(สำหรับท่องจำ)

๑. ปฐมวิภัติ

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงปฐมวิภัติ (สัมพันธ์เข้ากับ “กิริยา”)

๑. เป็นประธานในประโยคตัดดูจาก เรียกว่า “**สุทกัตตา**” (บาลีสนามหลวง เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “**สยกัตตา**”)
๒. เป็นประธานในประโยคเหตุกัตดูจาก เรียกว่า “**เหตุกัตตา**”
๓. เป็นประธานในประโยคกัมมวจากและเหตุกัมมวจาก เรียกว่า “**วุตตกัมมะ**”
๔. เป็นประธานในประโยคสังคัตตะ เรียกว่า “**สังคัตตะ**”
๕. เป็นประธานในประโยคอุปมาสังคัตตะ เรียกว่า “**อุปมาสังคัตตะ**”
๖. ต่ปัจจุบัน ลงในอรรถปฐมวิภัติ เรียกว่า “**ตุมตถกัตตา**”
๗. แปลว่า “**ให้เป็น...**” เรียกว่า “**วิกติกัมมะ**”

๒. ทุตยวิภัติ

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงทุตยวิภัติ (เข้ากับ “กิริยา/นาม/อภัยยะ”)

๑. แปลว่า “**ซึ่ง...**” เรียกว่า “**อวุตตกัมมะ**”
๒. แปลว่า “**ซึ่ง..., สู่...**” เรียกว่า “**สัมปาปุกนียกัมมะ**”
๓. แปลว่า “**ยัง...**” เรียกว่า “**การิตกัมมะ**”
๔. แปลว่า “**สิ้น..., ตลอด...**” เรียกว่า “**อัจฉนตสังโยคะ**”
๕. แปลว่า “**กะ..., เฉพาะ...**” เรียกว่า “**อกถิตกัมมะ**”
๖. แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต เรียกว่า “**กิริยาวิเสสนะ**”
๗. แปลว่า “**ให้เป็น...**” เรียกว่า “**วิกติกัมมะ**”
๘. ลงในอรรถตติยวิภัติ เรียกว่า “**ทุตยากรณะ**”
๙. ลงในอรรถปัญจมีวิภัติ เรียกว่า “**ทุตยาอปาทาน**”
๑๐. ลงในอรรถจตุวิภัติ เรียกว่า “**ทุตยาสัมพันธะ**”
๑๑. ลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “**ทุตยาอาธาระ**” หรือ “**ทุตยากลสัตตมี**”

๓. ตติยวิภัติ

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงตติยวิภัติ (เข้ากับกริยา/นาม/นิบาต)

๑. แปลว่า “ด้วย...” เรียกว่า “กรณะ”
๒. แปลว่า “ด้วย..., โดย..., ตาม..., ข้าง..., ทาง...” เรียกว่า “ตติยวิเสสนะ”
๓. แปลว่า “อัน...” เรียกว่า “อนภินิตกัตตา” (น+อภินิต+กัตตา)
๔. แปลว่า “เพราะ...” เรียกว่า “เหตุ”
๕. แปลว่า “มี..., ด้วยทั้ง...” เรียกว่า “อิตถัมภูตะ”
๖. แปลว่า “ด้วย...” เข้ากับ สหศัพท์เป็นต้น เรียกว่า “สหัตถตติยา”
๗. ลงในอรรถปฐมวิภัติ เรียกว่า “ตติยาปัจจัตตะ”
๘. ลงในอรรถทุติยวิภัติ เรียกว่า “ตติยากัมมะ”
๙. ลงในอรรถบัญญัติวิภัติ เรียกว่า “ตติยาอปาทาน”
๑๐. ลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “ตติยาอาธาระ” หรือ “ตติยากาลสัตตมี”

๔. จตุตถวิภัติ

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงจตุตถวิภัติ (เข้ากับกริยา/นาม/นิบาต)

๑. แปลว่า “แก่..., แต่..., เพื่อ..., ต่อ..., สำหรับ...” เรียกว่า “สัมปทาน”
๒. ลงในอรรถทุติยวิภัติ เรียกว่า “จตุตถกัมมะ”
๓. ลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “จตุตถอาธาระ”
๔. ตเว และตูปัจจย ลงในอรรถจตุตถวิภัติ เรียกว่า “ตุมัตถสัมปทาน”

๕. ปัญจมีวิภัติ

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงปัญจมีวิภัติ (เข้ากับกริยา/นาม)

๑. แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า...” เรียกว่า “อปาทาน”
๒. แปลว่า “เพราะ..., เหตุ...” เรียกว่า “เหตุ”
๓. ลงในอรรถทุติยวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีกัมมะ”
๔. ลงในอรรถตติยวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีกรณะ”
๕. ลงในอรรถบัญญัติวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีสามีสัมพันธะ”
๖. ลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “ปัญจมีอาธาระ”

๖. จัญญีวิภัติ

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงจัญญีวิภัติ (เข้ากับนาม/กิริยา/นิบาต)

๑. แปลว่า “แห่ง...” เกี่ยวข้องด้วยหมู่ เรียกว่า “สมุหสัมพันธ์ะ”
๒. แปลว่า “แห่ง..., ของ...” เกี่ยวข้องกับภาวะศัพท์ และภาวะศัพท์ เรียกว่า “ภาวาทิ-สัมพันธ์ะ”
๓. แปลว่า “แห่ง...หนา, บรรดา” ใช้ในการถอนข้อความ เรียกว่า “นิตธารณะ”
๔. แปลว่า “แห่ง..., ของ...” เกี่ยวข้องโดยความเป็นเจ้าของ เรียกว่า “สามิ-สัมพันธ์ะ”
๕. แปลว่า “เมื่อ...” ใช้ในความไม่เอื้อเพื่อ เรียกว่า “อนาทร”
๖. ลงในอรรถทุตติยาวิภัติ เรียกว่า “จัญญีกัมมะ”
๗. ลงในอรรถตติยาวิภัติ เรียกว่า “จัญญีกรณะ” หรือ “จัญญีอนภิตกัตตา”
๘. ลงในอรรถบัญญัติวิภัติ เรียกว่า “จัญญีอุปาทาน” หรือ “จัญญีเหตุ”
๙. ลงในอรรถสัตตมีวิภัติ เรียกว่า “จัญญีอาธาระ”

๗. สัตตมีวิภัติ

หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงสัตตมีวิภัติ (เข้ากับกิริยา/นาม/อุปสรรค/นิบาต)

๑. แปลว่า “ใน...” เป็นที่รองรับที่แผ่ไปในภายใน ซึมซาบเข้าไปในภายใน เรียกว่า “พยาปิกาทาระ”
๒. แปลว่า “ใน..., เหนือ..., บน...” ที่รองรับที่อยู่แนบชิดกัน เรียกว่า “อุปสิเลสิกา-ธาระ”
๓. แปลว่า “ใกล้..., ณ...” ที่รองรับที่อยู่ใกล้ เรียกว่า “สมิปาธาระ”
๔. แปลว่า “ใน..., ที่...” ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย เรียกว่า “วิสยาธาระ”
๕. แปลว่า “ครั้งเมื่อ...” ใช้ในความไม่เอื้อเพื่อ เรียกว่า “อนาทร”
๖. แปลว่า “ครั้งเมื่อ...” ใช้เป็นเครื่องจดจำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เรียกว่า “ลักษณะ”
๗. แปลว่า “ในเพราะ...” ใช้เป็นเหตุในการทำกิริยา เรียกว่า “นิमितตสัตตมี”
๘. แปลว่า “ใน...หนา, บรรดา...” ใช้ในการถอนข้อความ เรียกว่า “นิตธารณะ”
๙. แปลว่า “ใน..., ณ...” ใช้ในการบอกกาลเวลา เรียกว่า “กาลสัตตมี”
๑๐. ลงในอรรถปฐมวิภัติ เรียกว่า “สัตตมีปัจจัตตะ”

๑๑. ลงในอรรถทศุติยาวิภัตติ เรียกว่า “สัตตมิกัมมะ”
๑๒. ลงในอรรถตติยาวิภัตติ เรียกว่า “สัตตมิกरणะ” หรือ “สัตตมือนภิตกัตตา”
๑๓. ลงในอรรถจตุตถวิภัตติ เรียกว่า “สัตตมีสัมปทาน”
๑๔. ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ เรียกว่า “สัตตมื่อปาทาน”
๑๕. สัมพันธ์เข้ากับนาม เรียกว่า “อาธาระ” หรือ “ภินหาธาระ”

บทที่ ๑๓

ว่าด้วยนิบาตใช้ในอรรถต่างๆ

หิ, จ, ปน, ต

๑. หิ แปลว่า ตั้งจะกล่าวโดยย่อ เรียกว่า สงฺเขปโชตก
๒. หิ แปลว่า ตั้งจะกล่าวโดยพิสดาร เรียกว่า วิตุถารโชตก
๓. หิ, จ, ปน, ต แปลว่า ก็, แล, ก็แล เรียกว่า วากุยารมฺกโชตก
๔. หิ, จ, ปน, ต แปลว่า เพราะว่า, เหตุว่า เรียกว่า เหตุโชตก หรือ การณโชตก
๕. หิ, จ, ปน, ต แปลว่า ด้วยว่า เรียกว่า ผลโชตก
๖. หิ, จ, ปน, ต แปลว่า แต่่ว่า, ก็แต่่ว่า เรียกว่า วิเสสโชตก (ประธานตัวเดียวกัน)
๗. หิ, จ, ปน, ต แปลว่า ฝ่ายว่า, แต่่ว่า, ส่วนว่า เรียกว่า ปกฺขนฺตรโชตก
๘. หิ, จ, ปน, ต แปลว่า เหมือนอย่างว่า เรียกว่า ตปฺปาฎิกรณโชตก
๙. หิ, จ แปลว่า จริงอยู่, แท้จริง เรียกว่า ทฬฺหิกรณโชตก

นิบาตลงในอรรถต่างๆ แปลและเรียกชื่อสัมพันธ์ ดังนี้

๑. จ, อปี แปลว่า ด้วย รวบรวมบท เรียกว่า ปทสมฺจฺจยตุถ
๒. จ, อปี แปลว่า ด้วย รวบรวมข้อความทั้งประโยค เรียกว่า วากุยสมฺจฺจยตุถ
๓. จ แปลว่า อหนึ่ง เรียกว่า สมฺปึณฺทนตุถ
๔. วา, ยทิวา, อถวา แปลว่า หรือ, หรือว่า มีอรรถไม่แน่นอนเฉพาะบทใดบทหนึ่ง เรียกว่า ปทวิกปฺปตุถ, มีอรรถไม่แน่นอนเฉพาะประโยคใดประโยคหนึ่ง เรียกว่า วากุย-

วิกัปตถ

๕. กิจจาปี, ยทิปี แปลว่า แม้ก็จริง เรียกว่า อนุคฺคหตถ
๖. กิจจาปี แปลว่า แม้โดยแท้ เรียกว่า อนุคฺคหตถ
๗. ปน ในประโยค กิมงคฺ ปน เรียกว่า ปุจฺจนตถ
๘. เตน หิ แปลว่า ถ้าอย่างนั้น เรียกว่า อุกฺโขชนตถ (สนามหลวงใช้ “วิกตฺติปฏิรูปก”)
๙. อโห แปลว่า โอ ใช้ในความอัศจรรย์ใจ เรียกว่า อจฺฉริยตถ
๑๐. อโห แปลว่า โอ ใช้ในความสังเวชใจ เรียกว่า สํเวคตถ
๑๑. เอว แปลว่า นั้นเทียว, ว แปลว่า เทียว, หิ แปลว่า แล เรียกว่า อวธารณ
๑๒. ปี, อปี แปลว่า แม้ เรียกว่า อเปกฺขตถ
๑๓. วินา, จเปตฺวา, อญฺตฺร แปลว่า เว้น สัมพันธ์เข้ากับนาม เรียกว่า วิเสสน, สัมพันธ์เข้ากับกิริยา เรียกว่า กิริยาวิเสสน
๑๔. สห, สทฺธิ แปลว่า กับ สัมพันธ์เข้ากับกิริยา เรียกว่า กิริยาสมวาย, สัมพันธ์เข้ากับนาม เรียกว่า ทพฺพสมวาย, สัมพันธ์เข้ากับคุณศัพท์ เรียกว่า คุณสมวาย
๑๕. อถ วา, อปิจ, วา แปลว่า อีกอย่างหนึ่ง, เอเอก็ เรียกว่า อปรนย
๑๖. จ ปน แปลคู่กันว่า ก็แล เรียกว่า นิปาทสมุห
๑๗. จ, ปน, ตถาหิ แปลว่า ถึงอย่างนั้น เรียกว่า อรุจิสฺสจฺจนตถ

นิบาต

๑. นาม แปลว่า ชื่อว่า เรียกว่า สญฺญาโชตก
นาม แปลว่า ชื่อว่า ใช้ในการติเตียน เรียกว่า ครหตฺถโชตก
นาม แปลว่า ชื่อว่า ใช้ในการสรรเสริญ เรียกว่า ปสฺสตฺถโชตก
นาม แปลว่า ชื่อว่า ใช้ในการถาม เรียกว่า ปุจฺจนตฺถโชตก
๒. ศัพท์ที่แปลว่า ชื่อว่า โดยไม่มี นาม ศัพท์ปรากฏอยู่ เรียกว่า สญฺญาวิเสสน
๓. ยญฺเจ เสยฺโย แปลรวมกันว่า จะประเสริฐอะไร เรียกว่า กิริยาวิเสสน
๔. ยํ, หิ, ยสฺมา แปลว่า ไต, เหตุใด เป็นกิริยาปรามาส เรียกว่า กิริยาปรามาส
๕. มญฺเฆ แปลว่า เห็นจะ เรียกว่า สํสยตถ
๖. ไชข้อความ แปลว่า คือ... มีวิภัตติหุ้มเดียวกัน เรียกว่า วิเสสลาภี
๗. ไชข้อความ แปลว่า คือ... มีวิภัตติไม่เสมอกัน เรียกว่า สรุป

๘. บทในคาถาอยู่ข้างหลัง บทอธิบายอยู่หน้า แปลว่า “ชื่อว่า” บทหน้า เรียกว่า **สญธิ**, บทหลัง เรียกว่า **สญญา**
๙. บทในคาถาอยู่หน้า บทอธิบายอยู่หลัง แปลว่า “คือว่า” บทหน้า เรียกว่า **วิวริย**, บทหลัง เรียกว่า **วิวรณ**
๑๐. ปเคว แปลว่า **ก่อนนั้น**เทียว เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๑๑. ฃาปนเหตุกั แปลว่า “มีอันให้รู้ว่า...เป็นเหตุ” เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๑๒. อิติ แปลว่า **ดังนี้...** เข้ากับ ฃาปนเหตุกั เรียกว่า **สรูป** ใน ฃาปนเหตุกั
๑๓. กิสฺส, กิมตฺถั, กิมตฺถาย แปลว่า **เพื่อประโยชน์อะไร** เรียกว่า **สมุปทาน**

ปัจจัยที่ลงในอรรถของวิภัตติ(ปัจจัยนาม)

๑. โตปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยวิภัตติ แปลว่า **ข้าง...**, **โดย...** เรียกว่า **ตติยวิเสสน**
๒. โตปัจจัย เป็นเครื่องหมายบัญญัติวิภัตติ แปลว่า **แต่...**, **จาก...** เรียกว่า **อปาทาน**
๓. โตปัจจัย เป็นเครื่องหมายสัตตมวิภัตติ เรียกว่า **อาธาร**
๔. โตปัจจัย แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต คือเป็นวิเสสนะ เรียกว่า **วิเสสน**
๕. บทที่ประกอบด้วย **ตฺร, ถ, ห, ฐ, ธิ, หิ, หั, หิณฺจหนั, ว** ปัจจัย เป็นเครื่องหมายสัตตมมี แปลว่า **ใน...** เมื่อแปลต้องประกอบด้วยสุทรนาม เรียกบทที่ลงปัจจัยเหล่านี้ว่า **วิเสสน**
๖. บทที่ประกอบด้วย **ทา, ทานิ, รหิ, รุณา, ทาจหนั, ชฺช, ชฺชุ** เป็นเครื่องหมายสัตตมวิภัตติ บอกกาลเวลา เรียกว่า **กาลสัตตมมี**

นิบาตบอกอาลปะนะ

เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อาลปะน” ถ้าแปลเป็นบทขยาย(วิเสสนะ)อาลปะนะนาม เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “วิเสสน” มีดังนี้

ยคุเข	ขอเดชะ	อาวุโส	แนะนำผู้มีอายุ
ภนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	เร	เวัย
ภทฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	อเร	เอัย
ภเณ	แนะนำนาย	เห	เฮัย
อมฺโภ	แนะนำผู้เจริญ	เช	แนะนำแม่สาวใช้

นิบาตบอกกาลเวลา

นิบาตบอกกาลเวลา ใช้ในอรรถสัตตมวิภักติ เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กาลสตตมมี” มีดังนี้

อก	ครั้งนั้น	หิโยโย, หิโย	ในวันวาน
ปาโต	ในเวลาเช้า, แต่เช้า	เสว	ในวันพรุ่ง
ทิวา	ในเวลากลางวัน	สมปติ	บัดเดี๋ยวนี้
สายั	ในเวลาเย็น	อายุติ	ในกาลต่อไป, ต่อไป
สุเว	ในวัน	ปรสุเว	ในวันอื่น

นิบาตบอกสถานที่

นิบาตบอกสถานที่ เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อาธาร” มีดังนี้

อุทุธั	ในเบื้องบน	อุปริ	ในเบื้องบน
ติโร	ในภายนอก	อนุโต, อนุเต	ในภายใน
อนุตรา	ในระหว่าง	พหิ	ในภายนอก
พหิตุธา	ในภายนอก	พหิรา	ในภายนอก
โอริ	ในฝั่งใน	ปาริ	ในฝั่งนอก
อโร	ในเบื้องต่ำ	เหมฐา	ในภายใต้
ปรมมุขา	ในที่ลับหลัง	รโห	ในที่ลับ

นิบาตบอกปริจเจท(การกำหนด)

นิบาตสำหรับกำหนดข้อความ เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “กิริยาวิเสสน” มีดังนี้

กิว	เพียงไร	ยาว	เพียงใด
ดาว	เพียงนั้น	ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น	กิตฺดาวตา	มีประมาณเท่าใด
สมนุตา	โดยรอบ	เอตฺดาวตา	มีประมาณเท่านั้น
ยาวเทว	เพียงใดนั้นเทียว	ดาวเทว	เพียงนั้นนั้นเทียว

นิบาตบอกอุปมา(การเปรียบเทียบ)

นิบาตสำหรับใช้ในการเปรียบเทียบ เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า “อุปมาโชตก” มีดังนี้

วีย	ราวกะ	อิว	เพียงดั่ง
ยถา	ฉนั้นใด	เสยฺยถา	ฉนั้นใด

เอวคัพทฺ ใช้ในอรรถ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เป็นประธานในประโยคสังคัตถะ แปลว่า “อ.อย่างนั้น” เรียกว่า “สจฺจวจากลึงฺคตฺถ”
๒. แปลว่า “อย่างนี้” เข้ากับกิริยา เรียกว่า “กิริยาวิเสสน”
๓. แปลว่า “อย่างนี้” เข้ากับ “ภาเว” เรียกว่า “วิเสสน”
๔. แปลว่า “ด้วยประการฉะนี้” เรียกว่า “ปการตฺถ”
๕. แปลว่า “ฉนั้นนั้น” แปลรับกับประโยคอุปมา เรียกว่า “อุปเมยฺยโชตก”

ตถา คัพทฺ ใช้ในอรรถ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เป็นประธานในประโยคสังคัตถะ แปลว่า “อ.เหมือนอย่างนั้น” เรียกว่า “ลึงฺคตฺถ”
๒. แปลว่า “เหมือนอย่างนั้น” แปลเข้ากับกิริยา เรียกว่า “กิริยาวิเสสน”
๓. แปลว่า “ด้วยประการนั้น” สัมพันธ์ไม่เข้ากับบทใดๆ เรียกว่า “ปการตฺถ”
๔. แปลว่า “อหนึ่ง” เรียกว่า “สมฺปิณฺทตฺถ”
๕. แปลว่า “ฉนั้นนั้น” แปลรับกับประโยคอุปมา เรียกว่า “อุปเมยฺยโชตก”

นิบาตบอกปฏิเสธ

แปลว่า “ไม่” เข้ากับกิริยาหรือนาม เรียกว่า “ปฏิเสธ” แปลว่า “หามิได้” ไม่สัมพันธ์
เข้า กับบทใดๆ เรียกว่า “ปฏิเสธตฺถ” มีดังนี้

ห	ไม่	โห	ไม่
มา	อย่า		

นิบาตบอกความได้ยินได้ฟังมา (เล่าต่อ ๆ กันมา)

นิบาตบอกความได้ยินได้ฟัง เล่าต่อ ๆ กันมา เรียกว่า “อนุสฺสวณฺตฺถ”

กิริ	ได้ยินว่า	ขลุ	ได้ยินว่า
สุทฺ	ได้ยินว่า		

นิบาตบอกปริกัปก(การคาดคะเน, ความไม่แน่นอน)

นิบาตปริกัปก คือบอกการกำหนด, การคาดคะเน, ความไม่แน่นอน เรียกว่า “ปริกฺขฺปฺตฺถ”

มีดังนี้

เจ	หากว่า	สเจ	ถ้าว่า
ยทิ	ผีว่า	อท	ถ้าว่า
ยหฺนฺ	กระไรหนอ	อปฺเปวฺนฺ	ชื่อแม่ไหน

นิบาตบอกคำถาม

นิบาตบอกคำถาม(ปุจฉา) สำหรับเป็นคำถามในประโยค เรียกว่า “ปุจฺจนฺตฺถ” มีดังนี้

กิ	หรือ, อะไร, อย่างไร	กถิ	อย่างไร
กจฺจิ	แลหรือ	นุ	หนอ
นฺ	มิใช่หรือ	อุทาทุ	หรือว่า
อาทุ	หรือว่า	เสยฺยถิทิ	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ

นิบาตใช้ในการรับคำของกลุ่มสนทนา เรียกว่า “สมฺปฏฺิจฺจนฺตฺถ” มีดังนี้

อาม	เออ, ครับ, ค่ะ	อามฺหฺตา	เออ, ครับ, ค่ะ
-----	----------------	----------	----------------

นิบาตบอกความเตือน (โจทฺน)

นิบาตใช้สำหรับเตือนอีกฝ่าย เรียกว่า “อุยฺโยชนฺตฺถ” (โจทฺนตฺถ) มีดังนี้

อิงฺฆ	เชิญเถิด	นฺท	เอาเถิด
ตคฺฆ	เอาเถิด		

นิบาตสักว่าทำบทให้เต็ม

นิบาตเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม อยู่ในคาถา(ร้อยกรอง) เรียกว่า “**ปทปุรณ**” อยู่ในจตุณณิ
ยะ (ร้อยแก้ว) เรียกว่า “**วจนาลงฺการ**” หรือ “**วาจาสิลฺกฺจ**” มีดังนี้

หุ	หนอ	สุ	ลี
เว	เว้ย	โว	ไว้ย
ไซ	แล	วต	หนอ
หเว	เว้ย		

นิบาตบอกเนื้อความต่าง ๆ

นิบาตบอกเนื้อความต่าง ๆ ไม่จัดเข้าในนิบาตกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า “**กิริยาวิเสสน**”
มีดังนี้

อทฺธา	แน่แท้	อวสุสฺ	แน่แท้
อารา	ไกล	อาวี	แจ้ง
นฺน	แน่	มิจฺจา	ผิด
มฺธา	เปล่า	มฺสา	เท็จ
นาหา	ต่าง ๆ	ปฏฺจาย	จำเต็ม
ปฏฺติ	จำเต็ม	ปฺน	อีก
ปฺนปฺนฺ	บ่อย ๆ	ภฺโย	โดยยิ่ง
ภฺโยโส	โดยยิ่ง	สกี	คราวเดียว
สตฺกฺขตฺตุ	ร้อยครั้ง, ร้อยคราว	สณฺกํ	ค่อย ๆ

สฎกา ศัพท์ ใช้ในอรรถ ๔ ประการ ดังนี้

๑. แปลเป็นประธาน เรียกว่า “**ลฺิงคตฺถ**”
๒. แปลเป็นวิกิตกัตตา เรียกว่า “**วิกิตกตฺตา**”
๓. แปลเป็นกิริยาคุมพากย์ภาววาจก เรียกว่า “**กิริยาบท ภาววาจก**”
๔. แปลเป็นกิริยาคุมพากย์กัมมวาจก เรียกว่า “**กิริยาบท กัมมวาจก**”

อลัม คัมภีร์ ใช้ในอรรถ ๕ ประการ ดังนี้

๑. แปลเป็นประธาน แปลว่า “อ.พอละ” หรือ “อ.อย่าเลย” เรียกว่า “ปฏิเสธลึงคตถ”
๒. แปลว่า “เพียงพอ” เป็นวิเศษณะ เรียกว่า “วิเศษน”
๓. แปลว่า “เป็นของเพียงพอ” เป็นวิกติกัตตา เรียกว่า “วิกติกตฺตา”
๔. แปลว่า “ควร” แปลเป็นกริยาคุมพากย์กัมมวากจ เรียกว่า “กริยาบท กมฺมวากจ”
๕. แปลว่า “ควร” แปลเป็นกริยาคุมพากย์ภาววากจ เรียกว่า “กริยาบท ภาววากจ”

สาธ คัมภีร์ ใช้ในอรรถ ๓ ประการ ดังนี้

๑. แปลว่า “อ.ดีละ” เป็นประธานในประโยคลึงคตถะ เรียกว่า “ลึงคตถ”
๒. แปลว่า “เป็นคำยังประโยชน์ให้สำเร็จ” เรียกว่า “วิกติกตฺตา”
๓. แปลว่า “ตั้งข้าพระองค์ขอโอกาส” เรียกว่า “อายาจนตถ”

ลพฺภา คัมภีร์ ใช้ในอรรถ ๓ ประการ ดังนี้

๑. เป็นนามกิตก์คุมพากย์กัมมวากจ เรียกว่า “กิตบถ กมฺมวากจ”
๒. เป็นนิบาตกริยาคุมพากย์ภาววากจ เรียกว่า “กริยาบท ภาววากจ”
๓. เป็นนิบาตกริยาคุมพากย์กัมมวากจ เรียกว่า “กริยาบท กมฺมวากจ”

ประวัติผู้รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อ-ฉายา	พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญฺโญ (แจ่มสันเทียะ)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิด วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษบาลีใหญ่ (สอบได้อันดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร)
ประวัติการทำงาน ที่อยู่ปัจจุบัน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่ วัดพิบูลทอง ถนนเทอดพระเกียรติ ตำบลวัดซลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
ผลงาน	๑. รุปสิทธิที่ปณี ๒. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๓. กัจจายนสูตรปาฐะ แปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ วากยสัมพันธ์ ๖. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ ๗. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ ๘. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ วิธีการแปลอรรถกถา ๙. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีการแต่งประโยคภาษาบาลี ๑๐. นามายาตรูปพิธาน (วิธีทำตัวรูปของนามบทและอาขยาตบท) ๑๑. ภิกขุปาติโมกข์แปล พร้อมมตินาคำสำหรับวินิจฉัยลักษณะบท ๑๒. ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๑ เล่ม ๑, ๒, ๓

ປຈຸຕຸຕມຸປໂຍຄລຸຈ ກຣຸນໍ ສມຸປທານີຍໍ
ນິສຸສກຸກໍ ສາມີວຈນໍ ກຸມຸມາລປນມຸຊຸຣນໍ.

- ປຣຸປສິກຣີ -

ປັຈຈັດຕະ: (ປຣຸມາວິກັດຕິ), ວຸປໂຍຄະ: (ກຸຕິຍາວິກັດຕິ)
ກຣຸນະ: (ຕຕິຍາວິກັດຕິ), ສັມປທານ (ຈຕຸຕຖິວິກັດຕິ)
ນິສຸສັກກະ: (ປິຣຸຍຈມີວິກັດຕິ), ສາມີ (ຈັກຸຊິວິກັດຕິ)
ກຸມມະ: (ສັຕຕມີວິກັດຕິ) ແລະອາລປນະເປັນທີ່ແປດ.

